

TARTU ÜLIKOOL
BIOLOOGIA-GEOGRAAFIATEADUSKOND
GEOGRAAFIA INSTITUUT

Janek Valge

Kohtla-Järve hilis-sotsialistlik segregatsioon

magistritöö inimgeograafias

Juhendajad: vanemteadur Hill Kulu,
vanemteadur Tiit Tammaru

TARTU 2006

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. SOTSIALITLIKU LINNA IDEE JA OLEMUS	5
1.1 Sotsialistliku linna käsitlusi	5
1.1.1 Sotsialismimaade linnade kujunemise seletusi	7
1.2 Sotsialistliku linna struktuur	11
1.2.1 Ajalooline perspektiiv ja etapid	13
1.2.2 Eluruumi kuuluvus ja kvaliteet	16
1.2.3 Sotsialistliku linnaruumi liigendatus	18
1.2.4 Sotsialistliku linna tüübid	21
1.2.5 Sotsialistlik linnaplaneerimine Eestis	22
1.3 Segregatsioon sotsialistlikus linnas	25
1.3.1 Ruumilise ebavõrdsuse kujunemine	26
1.3.2 Sotsiaal-majanduslik segregatsioon	29
1.3.3 Vanuseline segregatsioon	31
1.3.4 Etniline segregatsioon	32
2. ANDMESTIK JA MEETODID	34
2.1 Rahvaloendusandmestik	34
2.2 Meetodid	36
3. ELUASEMERUUM	39
3.1 Kohtla-Järve asustuslugu	39
3.1.1 Linna arhitektuurist	42
3.1.2 Ülevaade elamuehitusest	43
3.2 Eluruumid	46
3.2.1 Eluruuminäitajad	46
3.2.2 Eluruumi kuuluvus	47
3.2.3 Eluruumi pind ja tubade arv	49
3.2.4 Mugavused	51
3.2.5 Hoone ehitusaeg	53
4 SOTSIAALNE RUUM	55
4.1 Kohtla-Järve rahvastiku ülevaade	55
4.1.1 Rahvastiku sooline ja vanuseline koosseis	57
4.1.2 Rahvuslik koosseis	58
4.1.3 Hariduslik jaotus	60
4.1.4 Tööhõive ja tegevusala	62
4.1.5 Paiksus	63
4.2 Linnaruumi segregatsiooni väljaselgitamine	65
4.2.1 Vanus	65
4.2.2 Rahvus	69
4.2.3 Haridus	72
4.2.4 Tegevusala	73
4.2.5 Põlisus	74
5. ISIKU- JA ELURUUMIANDMETE SEOSTE ANALÜÜS	76
5.1 Vanus	76
5.2 Rahvus	81
5.3 Haridus	85
5.4 Tegevusala	88
6. KOKKUVÕTE JA ARUTELU	91
SUMMARY	94
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	97
7. KASUTATUD KIRJANDUS	100
8. LISAD	103

Sissejuhatus

Käesoleva magistr töö eesmärk on analüüsida hilis-sotsialistliku Kohtla-Järve elanike rahvuslikku, vanuselist ja sotsiaalmajanduslikku ruumilist segregatsiooni ning isiku ja eluruuminäitajate seoseid. Püüan teemakäsitlusega laiendada nii Eestis kui Euroopas seni suhteliselt vähe tähelepanu leidnud sotsialistlike linnade segregatsiooni uurimuste hulka. Seni on antud valdkonda käsitletud tööd keskendunud peamiselt üleminekuajal toimunud muutustele, hilis-sotsialistlikul perioodil on vähem peatunud. Mõistmaks üleminekuperioodil aset leidnud protsesse, on tarvilik fikseerida muutuste eelne olukord sotsialistlikes linnades.

Erinevate autorite diskussioon sotsiaal-majanduslikest ja etnilistest erisustest on viinud järeldusteni, mis viitavad segregatsiooni olemasolule sotsialistlikes linnades. Põlevkivitööstuse keskusena 1950. - 80. aastatel rajatud Kohtla-Järvel peaaegu puuduvad vanemast perioodist pärit eluruumid. Seega on huvipakkuv selgitada Kohtla-Järve kui egalitaarsuse printsiibi ajastul rajatud ning kujunemisloolt markantse sotsialistliku linna elanike ruumilise segregatsiooni ulatus ning muster. Ühtlasi toon esile Kohtla-Järve elanike segregatsiooni sarnasusi ning lahknevusi erinevate autorite järeldustega Ida-Euroopa ja nõukogude sotsialistlike linnade kohta tehtud uurimustes.

Töös kasutatud termin “sotsialistlik linn” tähistab Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa sotsialismimaade linnalisi asulaid. Sotsialistlikku linna puudutavat temaatikat käsitleti varasemalt, nn. sotsialismi perioodil, eelkõige sotsialistliku ja kapitalistliku linna erinevuste, sotsialistliku linna ja elukeskkonna peamiste mõjutegurite ning tulevikuarengute vaatevinklist. Kaasajal on enim keskendunud post-sotsialistlikele protsessidele linnades ning mõjudele, mida on sotsialistlikele linnadele avaldanud üleminek turumajanduslikele suhetele. Käesolevas töös olen seevastu käsitletud hilis-sotsialistlikku perioodi. Üleminekuaja protsesside tagamaid ja toimunud muutuste nõ. algseisu tuleb otsida just sealt, kuna senine sotsialismitingimustes kujunenud rahvastikupaigutus asus tärkava turumajanduse tingimustes kiirete muutuste teele.

Hilis-sotsialistlikul perioodil kujunenud segregatsiooniprotsesside fikseerimiseks ja mõõtmiseks annab ainulaadse võimaluse rahvaloenduste andmestik. Töö empiiriliseks

baasiks on Eesti Statistikaameti valduses olev 1989. aasta rahva- ja eluruumi loendusandmestik, mille kasutamiseks on autoril sõlmitud leping. Segregatsiooni definitsiooniks on elanikkonna ruumilise paiknemise ebahütluse olemasolu ning elamistingimuste erinevused elanike sotsiaalsete näitajate alusel. Rahvaloendusandmed võimaldavad analüüsida ka isiku ja eluruumiandmete seoseid, kuna paljud segregatsiooniuurimused on vaadelnud üksnes üldist ruumilist segregatsiooni. Peale selle on antud töös eluruumi ja elanike näitajate vaheliste seoste selgitamisel kasutatud individuaalandmeid, kuna enamik segregatsioonialastest töödest on lähtunud agregeeritud andmestikust. Töös selgitatakse sotsiaalsete gruppide (rahvus, haridus, vanusgrupid, amet) ning eluruumide (omand, suurus, mugavuste olemasolu, ehitusaeg) ruumilise jaotuse erinevused ning omavahelised seosed. Agregeeritud andmete põhjal koostasid Kohtla-Järve elanike etnilise ja sotsiaalse paigutumise teemakaardid. Personaalandmeid kasutasid ka mõõtmelises risttabelites isiku- ja eluruumiandmete seoste leidmisel.

Käesolev magistr töö koosneb neljast suuremast osast. Esmalt annan ülevaate **sotsialistlike linnade segregatsiooni** käsitlevate uurimuste peamistest seisukohtadest, segregatsiooni kujundanud teguritest ning segregatsiooni ulatusest. Seejärel käsitlen Kohtla-Järve nn **eluasemeruumi**, tutvustades Kohtla-Järve linnaruumi kujunemist ning eluruuminäitajaid. Kohtla-Järve kujunemist ning ülesehitust puudutav peatükk annab ülevaate töö uurimisobjektist – Eesti ühest markantseima sotsialistliku planeeringuga linnast. Seejärel kirjeldan Kohtla-Järve **sotsiaalset ruumi**: sisse- ja väljaränne, sellest tulenev mitte-eestlaste suur osakaal ning põlevkivitööstuse roll on siinse rahvastiku olulisimateks kujundajateks. 1980. aastate lõpu Kohtla-Järve rahvastikugeograafiline ülevaade on segregatsiooniprotsesside analüüsimise juures taustandmestikuks. Sotsiaalse ruumi peatükis on olulisim rahvusliku, vanuselise ja sotsiaal-majandusliku ruumilise segregatsiooni kirjeldus, mis on koostatud teemakaartide põhjal. Töö viimases, neljandas peatükis analüüsin **isiku- ja eluruumiandmete seoseid**. Eluruumi andmed hõlmavad elamispinna suurust, mugavuste olemasolu ning valmimisaega. Magistr töö lõpeb kokkuvõtte ja aruteluga.

1. SOTSIALITLIKU LINNA IDEE JA OLEMUS

1.1 Sotsialistliku linna käsitlusi

Erinevad autorid on arutlenud sotsialistliku linna erisuse üle, püstitades küsimuse: kas oli (on) olemas eraldiseisev sotsialistlik linn. Sotsialistliku linna eripärale pöörasid esimestena tähelepanu French ja Hamilton (1979), viidates sotsialistliku linna olemasolule. Seejärel laiienes Ida-Euroopa (Musil 1987; Weclawowicz 1979; Szelényi 1983) ning nõukogude linnade (Rukavishnikov 1978; Barbash 1982) keskkonna, planeerimise ja hoonestuse temaatika ka teistesse uurimustesse. Laias laastus jagunevad sotsioloogide, inimgeograafide jt. autorite arvamused sotsialistliku linna erinevuste kohta kaheks: ühelt poolt sotsialistlikust ühiskonnakorraldusest tingitud linna iseolemise ja teisalt kapitalistliku linna refleksioon, mille juures esinevad üksnes väikesed kohaliku tasandi erinevused (Smith 1996).

French (1995) leiab, et sotsialistlik linn eksisteeris, kuid tema olemus ning seega ka erinevus on “sulam”, koosnedes marksismil põhinevatest sotsialistlikest tunnustest – riigivõimu tugev tsentraliseerimine ning majanduse planeeritud toimimine, millele lisandusid varasemast kapitalismist allesjäänud elemendid ning tänapäeval lisaks ka uued elemendid taasavastatud kapitalismist. Enamik autoreid on seisukohal, et sotsialismimaade linnade sisestruktuuril olid oma erijooned (Smith 1996, Szelényi 1996).

[...] sotsialistlik linnaareng polnud ei parem ega halvem Lääne linnastumisest, vaid see oli erinev.

(Szelényi , 1996, 287)

Töös kasutatud termin “sotsialistlik linn” põhineb Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa sotsialismimaade linnalistel asumatel. Sotsialismimaade all mõistan ida poole nn “raudset eesriiet” jäänud marksistlik-leninistlikul ideoloogial ning plaanimajandusel põhinenud riigikorraga riike. Töös kasutatud näited ja viited erinevate autorite töödele pärinevad peamiselt Nõukogude Liidu, Poola, Saksa Demokraatliku Vabariigi,

Tšehhoslovakkia ja Ungari linnadest. Ajalises mõistes on tegu vahemikuga 1917. aastast kuni üleminekuperioodi alguseni 1990. aastatel. Ühtlasi ei pea sotsialistliku linna mõiste aluseks olema välisilmelt sotsialistlik planeering, näiteks mikrorajoonid, vaid olulisem on tsentraliseeritud planeerimine, industriaalsektori eelisarendamine ning eraomandi puudumine või vähene esindatus. Erinevalt Lääne linnadest ei määranud sotsialistlike linnade elamumajandust turumajanduslikud tingimused kinnisvaraturul, vaid sotsiaalse võrduse ja ümberjaotamise idee. Smith (1996) ja Szelényi (1996) on sotsialistlike linnade erinevuste analüüsimisel põhitähelepanu pööranud välisilmele ja sotsiaalmajanduslikule segregatsioonile: välisilme on sotsialismimaade linnades vähem mitmekesine ja segregatsioon mõnevõrra madalama ulatusega kui lääneriikides. Post-sotsialistlikes uurimustes on sotsialistlikku linna olemust käsitatud eelkõige pärandina üleminekuaja ühiskonnale nii füüsilise, sotsiaalse kui mentaalse linnakeskkonna näol (Smith 1996).

Teisalt on leitud, et sotsialistlike linnade puhul polnud tegemist mitte põhimõttelise alternatiiviga kapitalistlikule linnale – pigem oli tegemist erinevustega, kuivõrd ulatuslikult planeeriti maakasutust ning milliseid planeerimisühikuid kasutati (Smith 1996). Carter (1995) toob välja, et sotsialistlikes maades on linnasüsteemid sarnased kapitalistliku maailma omadele, mõlemas on osaliselt regionaalplaneerimise vormide tõttu olnud linnade areng ebavõrdne. Musil (1987) leidis, et sotsialistlikud riigid ei erinenud makrotasemel, st riikliku asustussüsteemi tasemel, oluliselt arenenud kapitalistlikest riikidest. Pole võimalik välja tuua selgelt “sotsialistlikku” asustushierariat, kindlat struktuuri ega ka juhtivate sotsialistlike linnade kindlaid iseärasusi. Erinevus sotsialistlike ja kapitalistlike linnade vahel ilmnes pigem kohalikul linna või asula tasemel (Kostinskiy 2001). Sailer-Fliege (1999) leiab, et olemasolevad analüüsid viitavad Ida-Euroopale omasele arenguprotsessile, mis kestis kuni sotsialismist loobumiseni. Need protsessid tulenevad sotsialistliku ideoloogia elementide vahelisest interaktsioonist, riigi poliitika, konkreetsetest rakendusmeetmetest ning sotsialismieelse perioodi linnastruktuuride päranditest (Sailer-Fliege 1999).

Seega võib ütelda, et mitmete autorite arvates ei erine ideoloogiliste võrdsuspõhimõtete alusel kehtestatud sotsialistliku linnakeskkonna elemendid kapitalistlikust linnast: näiteks kommunaalse hoonestuse eelistamine individuaalsele

omab sisult praktilist iseloomu ja on olnud laialt kasutusel ka Läänes. Eluruumingimuste, linnakeskkonna ja teenuste võrduse printsiip mikrorajoonide näol on küll sotsialistlikule linnale omane, kuid võrdsetel alustel elukeskkonna loomine on modernistliku linnaplaneerimise printsiibina kasutusel olnud mujalgi väljaspool idabloki maid ja Nõukogude Liitu. Eripära eitajate argumentid peavad ka sotsialistliku linna suuremat organiseeritust ruumiplaneerimise või isegi ühistranspordi osas vaid üheks sotsialismi printsiibiks, mitte aga eripärasuseks. Sotsialismimaade linnakavandajate püüdlused töö- ja elukoha vahemaa kahandamiseks on esinenud ka Lääne planeerijate töödes (Smith 1996). Ilmselt seetõttu tuleb tunnista, et sotsialistliku linna erisus seisneb teatavate nähtuste eripäras, olemata fundamentaalne alternatiiv kapitalistlikule linnale.

Linnauurimuslikes töödes hulgas leiab harva sotsialistliku linna kriitikat. Carter (1995) leiab, et sotsialistliku linna kriitika on vähe käsitlemist leidnud, kuna:

1. Kapitalistlike linnade kriitikas esines küll võrdlusena sotsialistlik linn, täpsustamata või kirjeldamata selle ideoloogilise termini sisu ning vormi;
2. Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa režiimide lagunemine kaotas võimaluse kriitilisteks uurimusteks sotsialistlike linnade kohta nende endises olukorras: järgnenud üleminekuperiood sisaldab endas juba kapitalistlike elemente;
3. Sotsialismimaades ja Läänes tehtud uurimusi ei saa kõrvutada uurimuste või analüüside aluseks olnud empiirika erinevuse tõttu. Nõukogude Liidus eksisteeris infosulg just kohaliku tasandi andmestikele, mida Läänes laialt kasutati. Erinevust süvendas veelgi kahtlus sotsialismimaade autoritaarsete režiimide suhtes: mis on avaldatu hulgas tõelisus ja mis propaganda.

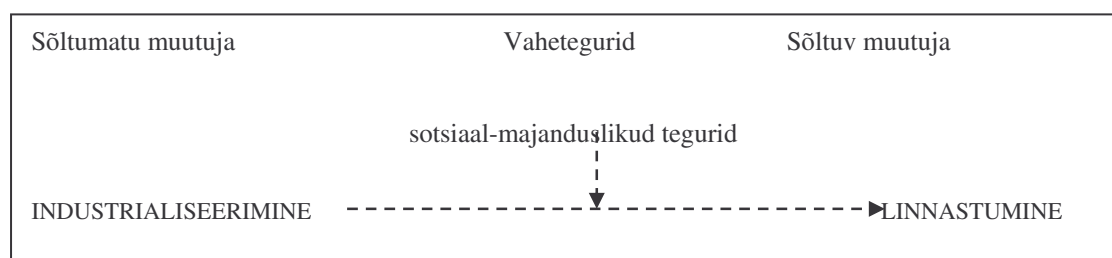
1.1.1 Sotsialismimaade linnade kujunemise seletusi

Sotsialistlike linnade segregatsiooni kujunemise erinevate seletuste kõrval annan siinkohal lühiülevaate ka sotsialismimaade linnastumise erinevatest seletustest. Sotsialismi mõju ja selle ulatust linnade arengule, eeskätt linnastumisele käsitleb linnasotsioloogias kaks lähenemist: ökoloogiline ja ajalooline. Ökoloogiline lähenemine rõhutab kiire industrialiseerimise mõju linnastumisele¹ ja linnade

¹ Linnastumise all on siin mõeldud linnaelanike arvu kasvu,

planeerimisele, pidades linnastumise arenguid sotsialismimaades sarnaseks lääneriikides ja mujal maailmas toimunud (Tammaru 2001).

Majanduskasv ja tööstuse eelisarendamine püstitasid elanikkonna ruumilise koondamise vajaduse ning seega ka linnade kasvu. Linnastumise areng allub siinjuures kindlatele sisemistele seaduspäradele ning on sõltumatu ühiskonna sotsiaalpoliitilisest või kultuurilisest pärandist, ehkki see avaldab vahetegurite näol teatavat mõju (Joonis 1) (Szelenyi 1996).

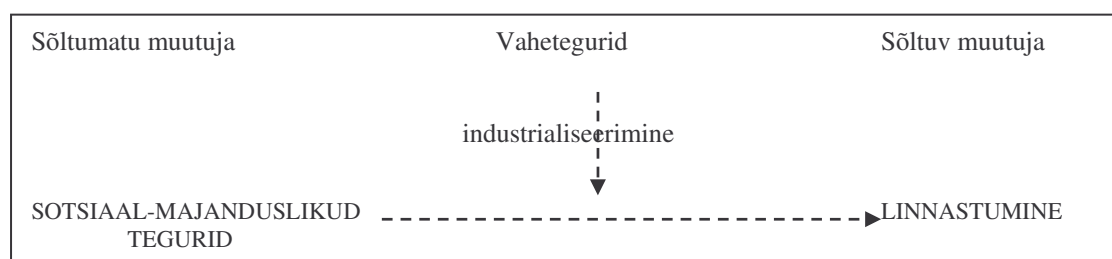

Joonis 1 Ökoloogiline seletus linnastumisele sotsialismimaades (Szelenyi 1996).

Sotsialistlike linnade elanikkond kasvas peamiselt sisserände kaudu maapiirkondadest. Rände tõmbeteguriks oli kasvav töökohtade arv tööstussektoris ning tõuketeguriks põllumajanduspoliitika. Szelenyi (1996) märgib, et kiire industrialiseerimise tingimustes olid Ida-Euroopa linnad ala-linnastunud, mis tähendas sisuliselt, et tööstus, aga ka teenindussektori töökohtade kiire kasv edestas linnaelanike juurdekasvu, põhjustades töøjõupuudust. Ungari ja mitmete teiste Ida-Euroopa riikide linnade näidete puhul võib välja tuua märkimisväärselt kiire tööstussektori kasvu võrreldes Lääne linnadega. Elanike hulga piiratud juurdekasv põhjustaski seeläbi sotsialistlike linnade nn ala-urbaniseerutust, mis võis elanikkonna kontsentreerumise vältimisel ka kasulik olla. Kuna Läänes oli ala-urbaniseerumine harvaesinev, peeti seda sotsialismimaade sotsiaal-majandusliku struktuuri eripäraks, mis tulenes eraomandi puudumisest ja plaanimajandusest (Smith 1996).

1960. lõpul ja 1970. alguses esitati ökoloogilisele lähenemisele väljakutse esilekerkinud neomarksistlike ja uusweberlike linnasotsioloogide poolt, kes rõhutasid ajaloolisi ja institutsionaalseid jooni linnade arengus ja kujunemisel (Joonis 2). Üldistatult olid nende seisukohad sotsialismimaade linnade kujunemise erijooni rõhutavaid ja linnade ökoloogilist seletust kritiseerivad (Tammaru 2001). Neomarksistid pidasid urbaniseerumisprotsessi aluseks tootmisviiside arengutsükli,

vaadeldes klassivõitluse, kapitali akumulierimise ja majanduskriisi probleeme. Nende arvamuse kohaselt põhineb linnade kujunemislugu tootmistsükli muutuse ajalool. Neoweberlikud linnasotsioloogid ei jaganud neomarksistide seisukohta, et kõikides ühiskonna “hädades” saab süüdistada üksnes kapitalismi. Neoweberlikust lähtekohast on tõestamata, et sotsialism ei põhjustanud kapitalismiga samaväärsel määral ebavõrdsust linnades. Sellega püüdsid nad rõhutada oma püüet linnade arengu võrdlevateks analüüsideks, mis ei eeldaks, et sotsialism on lahendus kapitalistlike linnade probleemidele. Samas vastandasid mõlemad end ökoloogilise paradigma argumentidele, tuues linnade arengu sõltumatu tegurina esile sotsiaalse ülesehituse (weberlik) või tootmisviisi arengutsükli rolli (marksistlik) (Szelenyi 1996).

Joonis 2 Ajalooline seletus linnastumisele sotsialismimaades (Szelenyi 1996).

Kirjeldatud struktuursete lähenemisviiside kriitika põhisisuks on seisukoht, et industrialiseerimine ei ole linnade arengu seletamisel sekkuva muutujana piisavalt veenev. Seega ei suuda üksnes industrialiseerimise ja elamuehituse kasvutempode erinevus linnade kasvu seletada. Prioriteetidest juhitud linnastumise seletuse põhiseisukohaks on, et sotsialismimaade linnade eripära tuleneb industrialiseerimisega seotud investeeringute tähtsusest, sellega seotud tööjõuvarude soetamisest ning riigi prioriteetidest. Suunatud ressursikasutuse tõttu kasvab kõigepealt pealinn, järgmise sammuna suunatakse investeeringud eeskätt rasketööstusega seotud linnadesse (Sjöberg 1999, Tammaru 2001 kaudu).

Just sotsialismieelse pärandi baasil, mida mõjutasid omaltpoolt sotsialistliku ühiskonna muutused, kujunesid Kesk- ja Ida-Euroopa linnades välja mitmeid eripärad. Szelenyi (1997) toob välja Ida-Euroopa linnade urbaniseerumise kolm iseloomuliku tähelepanekut:

1. Ungaris, Tšehhoslovakkias ja Poolas tõi II maailmasõja järgne industrialiseerimine kaasa väiksema linnarahvastiku juurdekasvu ning ruumilise kontsentreerumise kui turumajanduslikes riikides;
2. Sotsialismimaade suurlinnades, nagu Budapest, Praha, Ida-Berliin, Varssavi ja Bukarest, esines Lääne suurlinnadega võrreldes vähem linnastumise ilminguid. Heaks näiteks ongi siinjuures kõrvutiasetsenud Ida- ja Lääne-Berliin, kus viimases oli arenenum linnastruktuur;
3. Ida-Euroopa puhul on võimalik välja tuua unikaalseid ning sotsialistlikele linnadele iseloomulikke nähtuseid.

1.2 Sotsialistliku linna struktuur

Sotsialistlike linnade kujunemise peamiseks erinevuseks võib pidada asjaolu, et puudus turu reguleeriv roll, mida ka kõige läbimõeldum riiklik planeerimine asendada ei suutnud (Tammaru 2001). Sotsialistlike linnade iseärasusi saab Kostinskiy (2001) arvates paremini mõista, kui eristada kahte peamist linnakeskkonda kujundanud mõjurit. Esimesse rühma kuuluvad tegurid, mis on seotud sotsialismi süsteemsete omadustega, võimu tsentraliseerimisega, plaanimajandusega, jaotussüsteemiga ning kodanikuühiskonna puuduliku arenguga. Sotsialistlikul ühiskonnakorraldusel on selged erijooned, mis moodustavad ühtse ja tervikliku süsteemi, mille aluseks on võimustruktuur ja peamiseks institutsiooniks Kommunistlik partei. Ühiskonnas partei kätte koondunud jagamatu võim juhtis kõiki eluvaldkondi (Hausladen 1983, Tammaru 2001 kaudu), kaasa arvatud linna planeerimist, elamumajandust ning seeläbi ka linnasisest asustuseripära. Teine grupp ühendab kindlaid taustsüsteemseid faktoreid, mis on seotud riikide kultuuri ja ajaloo, nende linnapoliitika ja omavalitsustraditsioonidega. Ehkki esmanimetatud faktorid lähtusid peamiselt nõukogudelikust plaanimajandusest ja tsentraliseeritud planeerimisest, esines kohalike eripärade tõttu ka erandeid. Seda näiteks Jugoslaavia, Ungari ja Poola puhul, kus alates 1970. aastatest soodustati erakapitalil põhinevat elamumajandust, aidates kaasa eramute rajamisele linna äärealadel (Szelenyi 1988).

Kuna sotsialistlik ühiskond idealiseeris elanikkonna võrdsust, vähemasti kapitalistliku süsteemiga võrreldes, oli Ida-Euroopa sotsialismimaades ja Nõukogude Liidus linnakeskkond võrdse elustandardi väljenduseks (Smith 1996). Sotsialistliku ühiskonna aluseks olnud marksistlik ideoloogia tähtsustas linnakeskkonda kui kollektiivsuse vormi (Andrusz 1987). Üksikasjalised arengukontseptsioonid töötati välja sotsialistlike linnade loomiseks, kus linna ülesanne oli rakendada sotsialismiideed – igäihele vastavalt tema vajadustele ning kõigilt vastavalt nende võimalustele.

Sotsialismiajastu majanduspoliitika ei kätkenud kaasaegses mõistes regionaalse arengu toetamise kontseptsiooni, mis avaldanuks süsteemset mõju linnaruumi

arengule. Territoriaalsete majanduslike ja sotsiaalsete erinevuste kaotamiseks ei tehtud otseseid investeeringuid või ressursside ümberjaotamist (Szelenyi 1983). Seetõttu mõjutasid sotsialistlike linnade arengut kapitalismist erinevad printsiibid, mis olid peamiselt seotud eraomandi puudumise ja turu reguleeriva rolli elimineerimisega.

Sotsialistlike linnade arengut mõjutavate põhiliste teguritena toob Musil (1987) välja:

1. Maaturu puudumine ja kindlaksmääratud maahinnad. Majandusliku parameetrina ei omanud asukoht erilist tähtsust;
2. Elamusektori keskne haldamine ja regulatsioon kohaliku võimu poolt (kontroll korterivahetuste, majade ostmise ja üürimise üle);
3. Natsionaliseerimine;
4. Ühiste huvide rõhutamine isiklike üle, kõrgema taseme territoriaalühiku (riigi) huvide tähtsustamine madalama taseme (liiduvabariigi, regiooni) üle.

Sotsialistlike linnade arengufaktoritel oli sotsialismi ülesehitamise algusjärgus olulisim roll (Kostinskiy 2001). Võimud rakendasid neid vastavalt äranägemisele ja vajadustele, ehkki üldisemad suunad olid keskselt planeeritud ning määrava tähtsusega suunised saabusid Moskvast. Ian Hamilton (1979) kirjeldas sotsialistliku linna kujundamisel võimude poolt rakendatud meetodeid järgmiselt:

1. Linna administratiivse funktsiooni ja staatuse määratlemine. Mitmete täitevvõimu rollide järk-järguline koondumine keskvõimule jättis kohalikele keskustele administratiivse bürokraatia kasvu tingimustes siiski mitmeid administratiivseid funktsioone, millest sõltus linna kasv(uvõimalus);
2. Tsentraliseeritud majanduse ning infrastruktuuri korraldamine. Tööstuse ning infrastruktuuri areng, eriti teede ning raudteede võrk, mängisid linna kasvu juures märgatavat rolli;
3. Maksualaste kohustuste määratlemine. Administratiivkeskustele omistatud konkreetsed tegevussuunad omasid kindlaid tagajärgi antud piirkonna majandusele;
4. Kvootide ja normide määratlemine keskvalitsuse ja ministriumide poolt. Kõik normid, nagu näiteks keskmine elamispinna suurus elaniku kohta, avaldasid oma mõju linna kasvule;
5. Kontroll rahvastiku liikumise üle. Maa-linn rände piiramiseks rakendatavad meetmed –elamisload ning sissekirjutus – kontrollivad linnade kasvu.

Seega püüdsid sotsialismimaad linnade sisestruktuuri arengu juures kehtestada efektiivset kontrolli linnade ja linnaelanike kasvu üle ning allutada nende areng keskvalitsusele. Ühe sel eesmärgil kasutatud abinõuna rakendati iga 15- või 16-aastaseks saanud isiku puhul sisepasside alusel sissekirjutust ehk *propiskat*. See meetod välistas vaba elukohavaliku eeskätt linnades. See võimaldas kontrollida ning suunata rännet, täitmaks industrialiseeruvate ning kasvavate linnade vajadust tööjõu järele. Riigi poolse sekkumise intensiivsus, sotsialistlike linnadega seotud rändeprotsesside mõjutamisel on ulatunud “keelitamist” ning “suunamisest” kuni “kontrolli” ja jõulise “sekkumiseni” (Carter 1995).

1.2.1 Ajalooline perspektiiv ja etapid

1917. aasta Suure sotsialistliku oktoobrirevolutsiooni järgselt riigistati Venemaal “võrdsuse suurendamise” eesmärgil eraomandusse kuulunud suuremad eluruumid, aga ka maa ning infrastruktuurid. Eraomandi ja privilegieeritud klasside kaotamine ning võrdsusprintsip pidid muutma linnade elumudelit. Tsentraliseeritud planeerimine ja riiklik omand võimaldasid sotsialistlikus süsteemis suunata linnade arengut enam kui kapitalistlikes riikides. Riiklik eluruumipoliitika tagas (püüdis tagada) siinjuures võrdsed elamistingimused ning sotsiaalse heaolu kõigile. Elamispinna pariteetsuse põhimõttel ei tohtinud ükski sotsiaalne või ühiskondlik grupp saada asukoha või kvaliteedi poolest eelistatumaid eluruumi (Smith 1996), sel eesmärgil kehtestati eluruumi suuruse piirnormid *per capita* (Demko, Regulska 1987, Dangschat 1987 kaudu). Avalikud teenused, sealhulgas ühistransport, kaubandusvõrk, vabaajakeskused jne., pidid olema võrdse kvaliteedi, tingimuste ja kättesaadavusega – oluline oli tagada töökohale jõudmise aja minimiseerimine. Kõik eelpoolkirjeldatu tingis sotsialistliku linna sisese struktuuri eripära, mille alusena domineeris mikrorajooni kontseptsioon (Smith 1996), mis kujunes peamiseks linnasiseseks asustusüksuseks.

Sotsialistliku ideoloogia olulisimaks koostisosaks oli Marxist alguse saanud arvamus, et sotsialistlik ühiskonnakorraldus on ülem kapitalistlikust. Lisaks kuulus printsipiide hulka täieliku tööhõive, sotsiaalsete põhivajaduste (toit, eluase, meditsiin, haridus,

vaba aja veetmise võimalused) kindlustamine. Munitsipaalse eluaseme kindlustamise juurde kuulus märkimisväärne üüri subsideerimine, suuremad elumajad linnades riigistati. Lähtudes ametlikust ideoloogiast ja antud põhilubadustest, valitakse välja eelisarendatavad tegevused. Sotsialismimaade arengu algetappidel on selleks rasketööstus ning kuni sotsialismiperioodi lõpuni on tööstus kui nn. tootlik sektor eelisarendatavaks valdkonnaks. Teenindus kui nn. mittetootlik sektor on teisejärguline ja teenindustöökohtade arv on sageli seotud täpsete, rahvaarvust tulenevate normidega. Ühiskonnas kujunev riikliku omandi ülemvõim propageerib ideoloogiat, mille kohaselt kuulub kogu vara rahvale (Tammaru 2001).

French (1987) on lähtuvalt linnastumise üldisematest arengutendentsidest nõukogude linnade sisestruktuuride arengus välja toonud neli etappi. Esimene etapp langes kokku sotsialismi algperioodiga ning oli vaidluste perioodiks. Sel etapil, kuni 1920. aastate lõpuni, esines nõukogude linnaehituses kahe koolkonna vaheline dilemma: milline peaks olema linna funktsioon ja ülesehitus uues, klassidevabas ühiskonnas. Urbanistliku koolkonna nägemuse kohaselt tulnuks rajada kommunaalsel printsiibil põhinevatest elamublokkidest koosnevad asumid, mis oluaks jaotatud ühtlaselt üle riigi. Nende keskuste arvestuslik elanike arv oluaks ligikaudu 50 000, hajutades sel viisil kogu riigi elanikkonna ühtlaselt teatud vahemaa taga asetsevate võrdsete suurustega asulate vahel. Urbanistide kava oli omamoodi segu Ebenezer Howardi ja Le Corbusier' ideedest sarnase suurusega, võrdsetel kaugustel asuvate linnade võrgustikust, mis plaanide kohaselt kataks kogu maa. Nõukogude linnaplaneerijate põhimõttelises vaidluses peale jäänud de-urbanistid jätkasid aga väljakujunenud keskuslinnade eelisarendamist, lähtudes tööstuse ülesehitamise prioriteetsetest kavadest ning keskuskoha ja tagamaa erinevatest vajadustest (Carter 1995).

Teine etapp sai alguse Stalini võimuletulekuga ning siis pöörati põhitähelepanu (raske)tööstuse arendamisele. Sotsialistliku ühiskonna kontsentreeritud tähelepanu tööstuse ning sellega seonduvate infrastruktuuride rajamisele käsitles eluruume vahendina tagada optimaalne tööjõu majutamine. Eluhoonete rajamist peeti majandusliku ebaefektiivsuse tõttu kulukaks ning ebaratsionaalseks, mistõttu elamuehitus kui "mittetootlik" sektor oli alafinantseeritud (Szelenyi 1998) ning seetõttu pöörati 1920. ja 1930. aastatel elamuplaneerimisele suhteliselt vähe tähelepanu (Smith 1996).

Teise maailmasõja lõppedes valitses Kesk- ja Ida-Euroopa riikides sõjapurustuste tõttu terav eluasemepuudus. Nii Nõukogude Liidus, Idablokimaades kui Lääne-Euroopas oli ühtemoodi probleem sõjas hävinud elamufondi taastamine ja industrialiseerimisega kaasnev maaelanike vool linna. Nõukogude Liidu eeskujul pöörduti sotsialismimaades ka sõjajärgsetel aastatel peatahelepanu industrialiseerimisele, eriti rasketööstuse arendamisele. Sotsialistlikule süsteemile omasena olid “mittetootlikud” sektorid nagu elamuehitus, teenuste sektor ja infrastruktuur alafinantseeritud (Sailer-Fliege 1999; Ladanyi, Szelenyi 1998). Ungaris viis rasketööstuse eelisarendamine elamuehituse mahu järsule kahanemisele 1950. aastatel. Seega kestis Ida-Euroopa linnades teatav “peataolek” ning ümberstruktureerimisperiood ligikaudu kümme aastat peale II maailmasõja lõppu, seega 1950. aastate keskpaigani.

French (1987) leiab, et Nõukogude Liidus pani nn. kolmandale etapile aluse Hruštšovi võimuletulek, mil kogu stalinismiajastu revisjoni käigus hinnati ümber ning mõisteti hukka varasemad ning loodi uued arhitektuuri ja linnaehituse printsiibid. Minevikku vaatava ehituskunsti asemele pidi astuma uus, industriaalne (Kalm 2001). Linnaarenduse uus faas algas 1960. aastatel, kui elamuehitusele ja teenuste arendamisele hakati enam tähelepanu pöörama (Kostinskiy 2001). Nimetatud kümnendist alates toimusid kõikides sotsialistlikes riikides ideoloogilised muutused, mis viisid ka elamusektori seadusandliku raamistiku muutmiseni (Sailer-Fliege 1999). Sellega kaasnesid suuremahulised standardiseeritud suurelamute ehitusprogrammid, mille käigus said mikrorajoonidest elamuehituse elementaarüksused (Smith 1996; French 1995). Esmakordselt juurutati elamuehituses poolfabrikaatide kasutamist ning toimus elamuehituse standardiseerimine. See tähendas ühelt poolt kvaliteedi mõõtmist normpinnana, teisalt viis linnade väljanägemise samastumiseni (Tammaru 2001). Ühtlasi võib täheldada riigi ulatuslikumat sekkumist elamuehitusse, mis nägi ette uute eluruumide laiendamist sotsialistlike aastaplaanide kohaselt, sõltumata kapitalistlikest nõudluse ja pakkumise tingimustest (Musil 1987).

Viimane, neljas etapp sai alguse 1980. aastatel, kui suurimad elamuehituse probleemid olid lahendatud ning toimus suhteliselt kiire autostumine (French 1987). Vaatamata linnade planeerimise, arendamise ning linnaehituse keskssele tähtsusele

nõukogude ühiskonnas oli seni peale üksikute lokaalsete planeeringute puudunud vastav poliitika või riiklik programm. Taoline olukord valitses kuni 1970. aastate lõpuni, mil Linnaplaneerimise Keskinstituut Moskvast tõstatas linnaehitusliku protsessi organiseeritud planeerimise vajaduse (Carter 1995). Alguse sai ka linnaarhitektuuri mitmekesistumine ning hoogu kogus suvilaehitus. Ideaaliks kujunes linnas elamine ja suvekodu omamine, näiteks Nõukogude Liidus oli sotsialismiperioodi lõpuks umbes 20 miljonil inimesel suvila (Listengurt 1987, Tammaru 2001 kaudu). Nõukogude linnade sisestruktuuri kujunemist mõjutasid seega laiemalt sotsialistliku ühiskonna areng ja kitsamalt pragmaatilised kaalutlused (Smith 1996).

1.2.2 Eluruumi kuuluvus ja kvaliteet

Kesk- ja Ida-Euroopa riikides oli riiklik elamuehitus ja tsentraliseeritud jaotamine peamiseks eluasemepoliitika kujundajaks. Olenevalt riikidest oli rohkemal või vähemal määral lubatud ka era- ja kooperatiivomand, kuid siiski jäi riiklik elamusektor prioriteetseks. Odava eluaseme võimaldamine oli üks peamisi vahendeid, millega riik püüdis tagada kõiki rahuldavaid ja suhteliselt võrdseid elustandardeid (Smith 1996). Peamiste eluruumiomandi tüüpidega esinesid järgmised vormid:

1. riigiomandis olevad;
2. (suur)ettevõtetele kuuluvad;
3. elamukooperatiivid;
4. eraomanduses olevad.

Kõigis Ida-Euroopa sotsialismimaades oli elamusektor jaotatud valdavalt kaheks osaks (Dangschat 1987):

1. riigile (k.a. riiklikud ettevõtted) ja omavalitsustele kuuluv üürielamispind, mis oli ehitatud riiklike vahendite arvel ja kus üür oli subsideeritud;
2. eraisikule või elamukooperatiividele kuuluvad elamud, mis ehitati elanike vahenditest ja mille haldamise kulud katsid elanikud (riiklike subsiidiumiteta).

Reeglina olid hilisemal ajal ehitatud elamud parema kvaliteediga kui varasemalt ehitatud. Samuti oli kooperatiivikorterite ehituskvaliteet reeglina riigikorterite omast

kõrgem (Smith 1996). Massehitused aitasid vähendada sotsialistlikes linnades sotsiaal-ruumilist diferentseerumist, kuid erinevused siiski jäid sissetuleku erinevuste, kooperatiivimajade arengu ja musta turu esinemise tõttu (Kostinskiy 2001).

Paneelmajade ehitamise kogemuse kasvades kasvas 1960. aastate jooksul ka majade kõrgus. French toob välja, et 1960. aastate lõpuks oli Nõukogude Liidus suund ehitada vähemalt 9-korruselisi elamuid. 1974. aastal kehtestati suurtes linnades vähemalt 12-korruseliste elamute ehitamise nõue, põhjendusega kasutada linnaruumi ökonoomsemalt. Sotsiaalseid probleeme, mis olid Lääne linnades sarnastes tornelamutes juba ilmnenud, käsitleti kapitalistliku ühiskonna produktidena, mitte aga elamutüübist tulenevana ning jäeti seega tähelepanuta (French 1995). Sellised elamupiirkonnad on sotsialistlikes linnades hoopis ulatuslikumad kui sarnased alad arenenud kapitalistlikes riikides. Linnad endistes sotsialismimaades kasvasid linnasüdamest äärelinna poole liikudes kõrgemaks, samas kui Lääneriikides oli vastupidi (Tammaru 2000). Kommunismiehitamise ühe eesmärgi – maa ja linnavaheliste erinevuste kaotamine – täitmiseks kasutati linnalikku elulaadi maale viivaid korterelamuid (Kalm 2001).

Sotsialistlikus ühiskonnas oli sissetulek elamu soetamisel suhteliselt ebaoluline. Probleemid ei seisnud mitte eluaseme hinnas, vaid korteridefitsiidis. Nõukogude Liidus leevendas seda probleemi ulatuslike elamuprogrammide käivitumine N. Hruštšovi võimuletuleku järel (Tammaru 2001). Keskmised linnakodanikud olid enamjaolt ettevõtte- või munitsipaalelamu määramissüsteemi meelevaldas (Kährrik 2000). Elamispiindade jaotamine avalike võimuorganite poolt toimus ametlikult vastavalt kehtestatud normidele, mis määratlesid eluruumi suuruse leibkonna suuruse alusel (Smith 1996). Pärast 1980. aastat langes enamus Kesk- ja Ida-Euroopa riikides avaliku sektori üürielamute ehitamine, seda ebaefektiivse tootmise, kõrge maksumuse, inflatsiooni ja riigieelarvete defitsiidi tõttu. Silmapaistvam oli langus endises Jugoslaavias, Poolas ja Ungaris (Pichler-Milanovich 1996, Ideon 2003 kaudu).

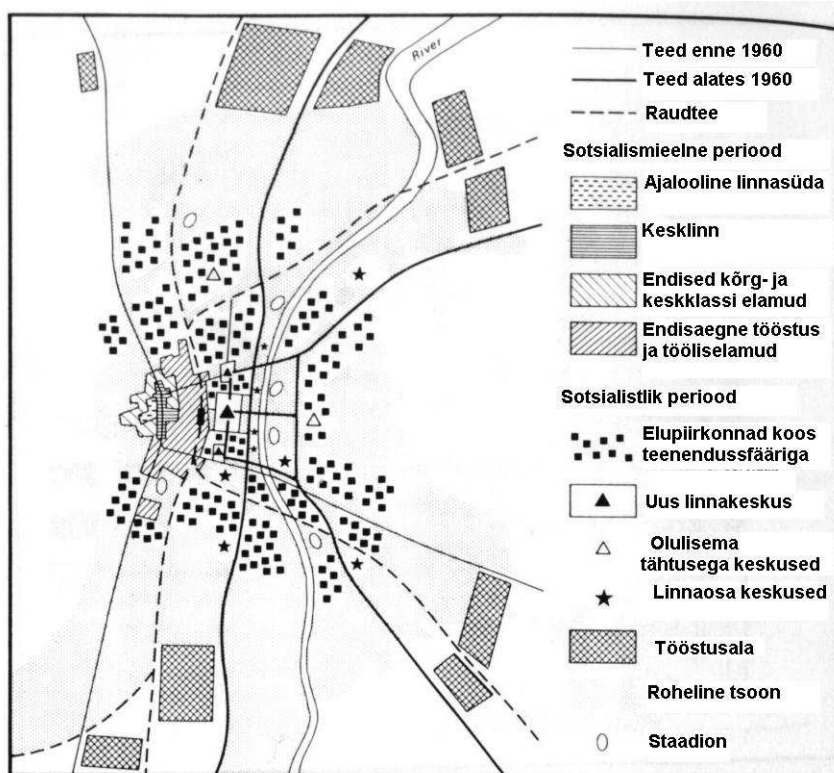
1.2.3 Sotsialistliku linnaruumi liigendatus

Üheks sotsialistliku linna erisuseks on linnakeskuse olemus. Läänes domineerivad kesklinnades kaubandushooned, südalinna horisondi “kujundavad” eraettevõtted. Sotsialistliku linnasüdame moodustavad valdavalt kolmekorruselised ühiskondlikud hooned, rõhutades esmajoones poliitilist kontrolli ja monumentaalsust, aga ka kultuurilist identiteeti (muuseumid, teatrid jne) (Carter 1995). Smith (1996) tõstab Lääne linnadega võrreldes esile sotsialismimaade linnade välisilme erisuse, mis oli sageli monotoonne ja vähem vaheldusrikas.

Esimesena koostas sotsialistliku linna struktuuri detailse uurimuse Ian Hamilton (1979). Ta koostas kaheksast kontsentrisest tsoonist koosneva sotsialistliku linnaruumi mudeli (Joonis 3):

1. keskaegne või renessansilik ajalooline linnakeskus;
2. kesklinna kaubandus, elu ja tööstuspiirkond;
3. sotsialismile ülemineku perioodil hoonestatud ala;
4. 1950. aastatel hoonestatud ala;
5. elamupiirkonnad, mis said alguse 1960.-70. aastatel ning jätkati 1980. aastatel;
6. lagedad või kõrghaljastatud nn “rohelised tsoonid”;
7. tööstusalad;
8. avatud maa-alad.

Sotsialistlike linnade süda etendas esmalt poliitilise sümboli rolli ning teisalt rõhutas kultuurilist identiteeti, samal ajal kahanes kesklinna traditsiooniline funktsioon. Näiteks 1920. aastate Moskva linnakavandid ei näinud ette selgelt eristuvat keskust. 1935. aasta Moskva generaalplaani lisati aga stalinistliku autoritaarsuse väljendusena ühtselt kujundatud arhitektuuriansamblid, peatänavad ja väljakud. Sellega rõhutati riigi hiilgust ning linnakeskusest sai eelkõige massidemonstratsioonide toimumispaik (Bater 1980). Seega oli linnakeskuse olemus, funktsioon ja välisilme üheks sotsialistliku linna erisuseks Lääne linnadega võrreldes, kus domineerisid erakapitali loodud kaubandushooned (Carter 1995).

Joonis 3 Ida-Euroopa sotsialistliku linna kasvumudel. Allikas: French, Hamilton 1979.

Sotsialismieelsest ajast pärinevate linnakeskuste ümber paiknesid hiljem planeeritud alad: magalad, tööstus ning haljastatud tsoonid. Ajaloolised keskused etendasid rohkem traditsioonilise kultuurisümbolite rolli. Sel eesmärgil taastati paiguti ka purustatud ajaloolisi linnasüdameid. Näiteks Varssavi, kus kultuuriline identiteet kaalus üles sotsialismi ideaalid (Carter 1995). Linnasüda omas sotsialistlike linnade puhul suurimat tähtsust eelkõige teeninduskeskusena, kuid siin leidis ka hinnatumaid eluhooneid. Sotsialismiperioodil loodud linnasüda omas eelkõige monumentaalset tähendust, koosnedes partei- ja omavalitsushoonetest, kultuuripaleedest, staadionidest. Linna keskust ümbritsesid elurajoonid, kus eksisteerisid elementaarsed teenindus-, haridus- ja tervishoiuasutused, mille asukoha tingis printsiip pakkuda vastavat teenust kodu lähedal. Tööstus oli paigutatud perifeerselt, selgelt eraldatuna elurajoonidest. Antud Hamiltoni mudelil esitatud tendentside kehtivust tõestavad teiste seas Weclawowicz'i (1979) ja Rukavishnikovi (1978) tööd.

Sotsialistlike linnade sisemine liigendatus mõningate üldistustega sotsiaal-majanduslikel ning keskkondlikel alustel on järgmine (Smith 1989):

1. kesklinna alad, kus asuvad kvaliteetse hoonestusega kõrgemate sotsiaalsete klasside eluasemed, millel on hea ligipääsetavus kesklinna teeninduspiirkondadele; iseloomulik on keskmisest tihedam asustatus, probleemiks õhusaaste;
2. madalama staatusega kesklinna ümbritsevad alad vanema ning hooldamata seisukorras hoonestusega; antud piirkonnad on mõjutatud tööstus- või majandustegevusest; iseloomulikuks on soodne lähedus kesklinna teenindussektorile;
3. kõrgema staatusega äärelinna piirkonnad; sõltuvalt linna arengumustrist ja – iseloomust rohkem või vähem kesklinnast eemal; suur hulk kooperatiivkortereid, mille elanikest on suur osa valgekraed; arenenud teenindussektor ning suhteliselt hea ühistranspordiühendus kesklinnaga;
4. madalama staatusega äärelinna alad, kus domineerib riigile kuuluvate korterelamutega hoonestus; elanike enamuse moodustavad sinikraed ning füüsilise töö tegijad; puuduliku arenguga teenindussektor ning mitmed infrastruktuuri harud;
5. linnalähedased alad ning äärmiselt kehva ehituskvaliteediga eramajadest koosnevad sub-urbaansed enklaavid; suur hulk urbaniseerumisprotsessi käigus maalt linna kolinuid; avalike teenuste tase on äärmiselt madal ning sageli puudub üldse;
6. alad, mida iseloomustab teatavate etniliste gruppide asustus; sageli kehvema hoonestusega; hoonestuse puhul on mõningal juhul võimalik märgata etniliste gruppide päritolule omaseid ehitusviise; teenindussfäär sõltub tavaliselt antud piirkonna asukohast linna ruumilises struktuuris.

Sotsialistlike linnade sisestruktuuri kujunemist mõjutasid seega laiemalt sotsialistliku ühiskonna areng ja kitsamalt pragmaatilised kaalutlused. Seetõttu oli linnade sisestruktuuri olulisimaks erinevuseks madalhoonete vähesus: ka linnaäärsed elurajoonid koosnevad kõrgetest kortermajadest, mis piltlikult öeldes lõikuvad ilma üleminekuta ümbritsevatesse maapiirkondadesse. Elamuehituse standardiseerimise ja järjest kõrgemate elumajade ehitamise tõttu kasvavad linnad sotsialismimaades üldjuhul linnasüdamest äärelinna poole samas kui lääneriikides muutub hoonestus madalamaks (Shabad 1986, Tammaru 2001 kaudu).

1.2.4 Sotsialistliku linna tüübid

Sotsialistlikus süsteemis eksisteerinud linnade seast võib tinglikult esile tõsta kaks alatüüpi: osaliselt muutunud linnad ning uued linnad (Szelenyi 1996). Esimeste seas sotsialismieelse hulgalise elamu-, tööstus- ja infrastruktuuriga Ida-Euroopa ja Nõukogude Liidu suurlinnad, eeskätt pealinnad (Moskva, Budapest, Praha, Varssavi). Siiski eksisteeris sõjapurustustest, sotsialismiaja ehitusintensiivsusest ja muudest teguritest tingituna erinevusi ka selle grupi seas. Näiteks sõjas laastatud ning suurel määral ümberehitatud linnades, Moskvast ja Varssavis, sai mikrorajoon enamlevinud linnaruumi üksuseks, erinedes väliselt üksnes paigutuselt, hoonestuse tüübilt ja kõrguselt (Smith 1996).

Sotsialistliku linna sisuline olemus sõltus seega paljuski just rajatud mikrorajoonide hulgast linnas. Nõukogude Liidust alguse saanud mikrorajooni kontseptsioon võeti kiiresti üle ka teiste sotsialismimaade poolt, tingituna sõjapurustustest ning industrialiseerimisest lähtunud kiirest linnastumisest. Oluline oli ka 1960. aastatel alguse saanud kokkupandavate detailide massiline kasutamine elamuehituses. Ajaloolise, väljakujunenud ning kvaliteetse hoonestuse säilitanud Prahast ei leidnud mikrorajoonid niivõrd laialdast kasutust. Ka mitmete teiste Ida-Euroopa ja Nõukogude Liidu territooriumil asunud linnade ajalooline taust ning füüsiline struktuur on sarnased Lääne-Euroopa linnadega (Smith 1996), kuid 1970.-1980. aastatel rajati siingi oma sotsialistlikud, mikrorajoonidest koosnevad linnaosad. Linnades, kus olid valdavalt vähese ehitus- ning planeeringukvaliteediga eramajad, rajati mikrorajoonid hoogsamalt. Erilise tähelepanu all oligi just uute rajatavate linnaliste asulate planeerimine, kasutades sotsialistlikku kontseptsiooni. Uus-sotsialistlike linnade puhul oli valdavaks seotus kaevandamise või tööstuse arenguga, põhinedes sageli monofunktsionaalsel alusel (Smith 1996). Eesti puhul on siinjuures heaks näiteks Ida-Viru tööstuslinnad Kohtla-Järve (koos satelliitlinnaosadega), Kiviõli ja Sillamäe.

Mikrorajoon koosnes mitmekorruselistest elamukvartalitest, koos sinna juurde kuuluva teenusteplokiga 5 000 – 15 000 inimesele. Jalakäijate tsoonid ühendasid omavahel toitlustusasutusi, polikliinikuid, lasteaedu, raamatukogusid, kultuuri- ja

spordihooneid. Planeerimise arvestuslik ühik oli *per capita* põhine, võttes aluseks kehtestatud müügipinna suurust, restoranikohtasid, tervishoiutöötajate arvu näiteks 1 000 elaniku kohta. Seega oli mikrorajooni eesmärgiks inimeste igapäevaste laiatarbevajaduse rahuldamine nende elukoha vahetus läheduses, sisuliselt käe-jala juures. Tinglik elanike hulga arvestus koos identsete või sarnaste elamukvartalitega püüdis saavutada elamisstandardite võrdsust. Mikrorajoonid moodustasid 30 000 – 50 000 tuhande elanikuga laiemaid elamukomplekse, kus pakutavad teenused hõlmasid laiemat ala, muutudes spetsiifilisemaks vastavalt hallatava linnaüksuse elanike hulgale. Antud elamukompleksid omakorda olid osa 100 – 300 tuhande elanikuga piirkondadest suuremates linnatsoonides, milles võis elada kuni miljon inimest (Smith 1996).

1.2.5 Sotsialistlik linnaplaneerimine Eestis

Alates 1940. aastal alanud Nõukogude okupatsioon muutis Eestis elamusuhteid - elamufond muudeti riigi omandiks, kontroll elamujaotuse, elamuehituse ja haldamise üle läks riigi kätte (Kährrik 1999).

Sõjajärgsel perioodil oli elamupuudus Eesti linnades küllaltki terav – sõja käigus hävisid paljud enne 1940.a. ehitatud elamud. II maailmasõja jooksul kaotasid Eesti linnad kokku 56,2% elamufondist (2,27 milj m²). Elamupuudust põhjustas ka sõjajärgne rahvastikukasv kõrge sündimuse ning kõrge sisserände tõttu teistest Nõukogude Liidu osadest (Kährrik 1999; Kõre *et al.* 1996).

1940. lõpu, 1950. alguse stalinistliku linnaehituse materjalimahukas ning aeganõudev protsess asendus 1950. aastate teisel poolel konstruktsioonidetailidest elamute ehitamisega, mistõttu intensiivistus tüüpimajade ehitus (Linnupõld *et al.* 1988). Linnaruumis võeti terava eluruumipuuduse ning elanike arvu kasvu tõttu kasutusele äärealad, mida toetas mikrorajooni kontseptsiooni kasutamine põhilise elamuehituse ruumiühikuna (French 1995). Aktiivne tüüpimajade ehitamine sai alguse ka Eesti linnades, jõudes hiljem ka kolhoosi- või sovhoosikeskusteks olevatesse maa-asulatesse (Volkov 1980).

Ligikaudu 50 aastat kestnud nõukogude Eesti linnaehituses on eristatud kolme peamist etappi (Volkov 1980), mis sarnaneb Frenchi (1987) poolt esile toodud arenguetappidega:

1. nõukogude linnaehituse organisatsiooniliste aluste loomine Teise maailmasõja eel, jätkudes pärast 1944. aastat, mil oli valdavaks peamiselt klassitsistliku arhitektuuri viljelemine, mis kestis 1950. aastate teise pooleni;
2. industrialiseerimisega kaasnenud ehitustegevuse kiirendatud üleminek ökonomsetele arhitektuurilistele lahendustele, mis toimus 1950. aastate teisel poolel ja kestis 1970. aastate teise pooleni;
3. arhitektuuri mitmekesistumine, millega kaasnes industriaalsete ehitusmeetodite areng, mis algas 1970. aastate teisel poolel.

Elamupoliitika kohaselt võib Nõukogude Eesti elamuehituste jagada kaheks suuremaks etapiks (Kõre *et al.* 1996):

1. Sõjajärgsed aastad – säilis side sõjaeelsete ehitussuundadega;
2. 1950. aastate lõpust 1990. aastate alguseni, mil valitses tööstuslik masselamuehituse periood.

Üliteravaks muutunud eluasemedefitsiidile tõi Eestis nagu mujal endises Nõukogude Liidus leevendust alles Hruštšovi algatatud laiaulatuslik hoonestusprogramm 1950. aastate teisel poolel (Linnupõld *et al.* 1988). Selle alusena domineeris mikrorajooni kontseptsioon, mis kujunes peamiseks linnasiseseks üksuseks Nõukogude Liidus (Smith 1996). Mikrorajoonid rajati ka Eestis eelkõige linna äärealadele, kus oli uue elamufondi loomine lihtsam ning odavam (French 1995). Laiaulatuslikku hoonestusprogrammi võimaldas ka uus arhitektuur, mille abil püüti äärmuseni jõudnud korteripuudusest üle saada. Lisaks oli eeskujuks see, et modernistliku arhitektuuri industriaalsete ehitusmeetoditega likvideeriti Lääne-Euroopa sõjapurustustega linnades korterikitsikus palju tõhusamalt (Kalm 2001). Eesti linnades tehti algust suurimate elamurajoonide väljaehitamise: Tallinnas Mustamäe, Õismäe ja Lasnamäe, Tartus Anne ning Pärnus Mai linnaosa, samuti suur osa Narva, Sillamäe ja Kohtla-Järve hoonestusest (Kõre, Hendrikson 2000). Ridaelamute ehitamine ei edenenud tol perioodil Nõukogude Liidus ega ka Eestis kuigi jõudsalt, sest vaatamata tema rohkeile eelistele taheti riiklikest vahenditest ehitada jõudsamalt suuremaid maju ning eraehitaja tegi juba päris omaette maja (Kalm 2001).

Otsus siirduda ühiskorteritelt iga pere omaette korterile tõi 1950. aastate keskel kaasa tõelise pöörde elamute tüüpprojekteerimisse. Selleni jõudmiseks tuli hakata ehitama palju ökonoomsemaid väikekortereid, eesmärgiks seati elamispinna ruutmeetri maksumuse oluline vähendamine. Kahandati planeeritavate korterite tubade ja abipindade põrandapinna suurust ning lagede kõrgust (elutoad 22-25 m² asemel 14-19 m², magamistoad 12-15 m² asemel 8-12 m²). 1957. aastal NLKP keskkomitee määrus elamuehitamise arendamisest nägi ette likvideerida 12 aasta jooksul korteripuudus. Tol ajal tehti Nõukogude Liidus esimesed perekonna suuruse ja struktuuri uuringud, kust selgus, et arvestades kehtivaid ruutmeetrinorme elaniku kohta tuleb ehitada põhiliselt kahe-kolmetoaliseid kortereid. Kuna Stalini ajal oli suur osa statistikast olnud salastatud, siis oli arvandmete töötlusel põhinev käsitlus uus. Eriti uudse ja julgena mõjus, et uuringu teostanud arhitektuurikandidaat L.Volkov käis esimeste valminud väikekorterite omanike käest uurimas, kuidas nad on uue korteriga rahul ja tegi sellest ka järeldusi, kuigi üsna neutraalseid (Kalm 2001).

1.3 Segregatsioon sotsialistlikus linnas

Lääne teadlaste jaoks on ruumiline segregatsioon olnud pikka aega huvipakkuvaks uurimisobjektiks, samas kui Ida-Euroopa linnade sotsiaal-ruumilisi erinevusi on vähe uuritud (Dangschat 1987). Kesk- ja Ida-Euroopa linnade eluruumierisuste uurimine sai alguse 1960. aastatel. Esimesed tööd olid Tšehhoslovakkia, Poola ja Ungari (Musil 1987; Weclawowicz 1979; Szelenyi 1983) kohta, hiljem ilmusid esimesed uurimused ka Nõukogude Liidus (Rukavishnikov 1978; Barbash 1982). Tööde peamine eesmärk oli selgitada segregatsioonilmingute ulatust sotsialismimaade linnaelanike sotsiaalsete, vanuseliste ja etniliste erisuste puhul, võrreldes kapitalistlike riikide linnade näitajatega. Tulemused viitasid eluasemesegregatsiooni märgatavale langusele Kesk- ja Ida-Euroopa linnade hulgas, võrreldes sotsialismieelse perioodiga. Peamiseks eluaseme sõltuvaks muutujaks oli vanus (elutsükkel) ning linna elamaasumise aeg (Kulu 2003). Mitmete autorite tööde põhjal Rukavishnikov (1978), Weclawowicz (1979), Musil (1987) ei olnud segregatsioon sotsiaal-majanduslike näitajate põhjal märkimisväärne (Kulu, Tammaru 2003). Weclawowicz (1979) järeldas oma uurimustes Varssavi ning teiste Poola linnade kohta, et sotsialistlik süsteem on sotsiaalset ebavõrdsust vähendanud ning linnades eksisteerinud segregatsioon on loomulik sotsiaalsete erinevuste mosaiik. 1980. aastate tööd Ida- ja Kesk-Euroopa linnades (Varssavi, Budapest jt.) näitasid siiski märkimisväärset segregatsiooni olemasolu, seda eriti hariduse ja töökoha alusel. Kõrgema haridustaseme ning sotsiaalse staatusega elanikkond oli koondunud parematesse elamupiirkondadesse (Dangschat 1987; Dangschat, Blasius 1987; Ladanyi 1989).

Sotsialistliku linna üheks peamiseks ideeks oli luua kõigile võrdsed elamistingimused. Sotsialismi printsiip – tagada igäihe hüvesid vastavalt vajadusele – pidi kajastuma eelkõige eluruumide jaotuse puhul, kaotades eluruumierisused (Dangschat, Blasius 1987). Samas on diskussioon sotsiaal-majanduslikest ja etnilistest erisustest viinud järeldusteni, et sotsialistlikus linnas eksisteeris ruumiline ebavõrdsus. Üldjoontes ongi erinevad autorid jõudnud seisukohale, et vaatamata võrdsust rõhutavatele loosungitele eksisteeris sotsialistlikes linnades segregatsioon (Carter 1995, Dangschat 1987, Kostinskiy 2001, Rowland 1992, Rukavishnikov 1978; Sailer-Fliege 1999; Smith 1996), mis kujunes uuel, kvalitatiivselt erineval moel (Szelenyi 1987).

Sotsiaalse ning etnilise segregatsiooni tase ei saa sotsialistlike linnade puhul olla võrreldav Lääne linnadega, kuna olulised on segregatsiooni põhjustanud tegurite erinevused (Ladanyi, Szelenyi 1998; Szelenyi 1997). Erinevused hoonestuses, eluruumi suuruses ja kvaliteedis, avalike teenuste kättesaadavuses, nagu ka sotsiaalne ja etniline segregatsioon, olid Ida-Euroopa ja nõukogude linnades kindlasti olemas, erinedes siiski selgelt kapitalismis eksisteerinust (Smith 1996; Carter 1995). Ida-Euroopa sotsialistlikud linnad minetasid kapitalistlikule linnale omased jooned 1950. aastatel, peale linnaehituse kiire kasvutempo algust (French, Hamilton 1979). Ka Andrusz (1984) väidab, et võrrelduna anglo-ameerika linnadega oli nõukogude linnade eluasemete jaotus (sotsiaalsete klasside vahel) vaatamata teatud eranditele üldiselt sarnane.

Sotsialistlik periood suurendas linnade kasvu, luues uusi, valdavalt võrdse kvaliteediga eluruume. Elanikkonna sotsiaal-majandusliku ning etnilise jaotumuse muster oli sotsialistlikes linnades homogeensem, sõltudes eluruumide tsentraliseeritud jagamisest, egalitaarsest eluasemepoliitikast ning ühtlustatud sissetulekutest (Kulu 2003). Seega ollakse nii Ida-Euroopa kui Lääne uurimustes pea jagamatul seisukohal, et sotsiaalne segregatsioon ja ebavõrdsus oli sotsialistlikus süsteemis üldiselt vähem levinud ja mõnevõrra väiksem kui kapitalismis (Smith 1996; Szelenyi 1997; French 1987). Riiklike eluasemestandardite kehtestamine, üürihindade piiramine ja riiklik elamuehitus vähendasid segregatsiooni ulatust võrreldes sotsialismieelse perioodiga samas riigis või olukorraga Läänes (Dangschat, Blasius 1987). Siiski jäid alles ja püsima ka madala ehituskvaliteediga elumupiirkonnad ja väheväärtuslikud linna-alad. Erineva kvaliteediga eluruumidesse elamaasumine sõltus ka sotsialismimaades elanikkonna sotsiaal-majanduslikest võimalustest (French, Hamilton 1979).

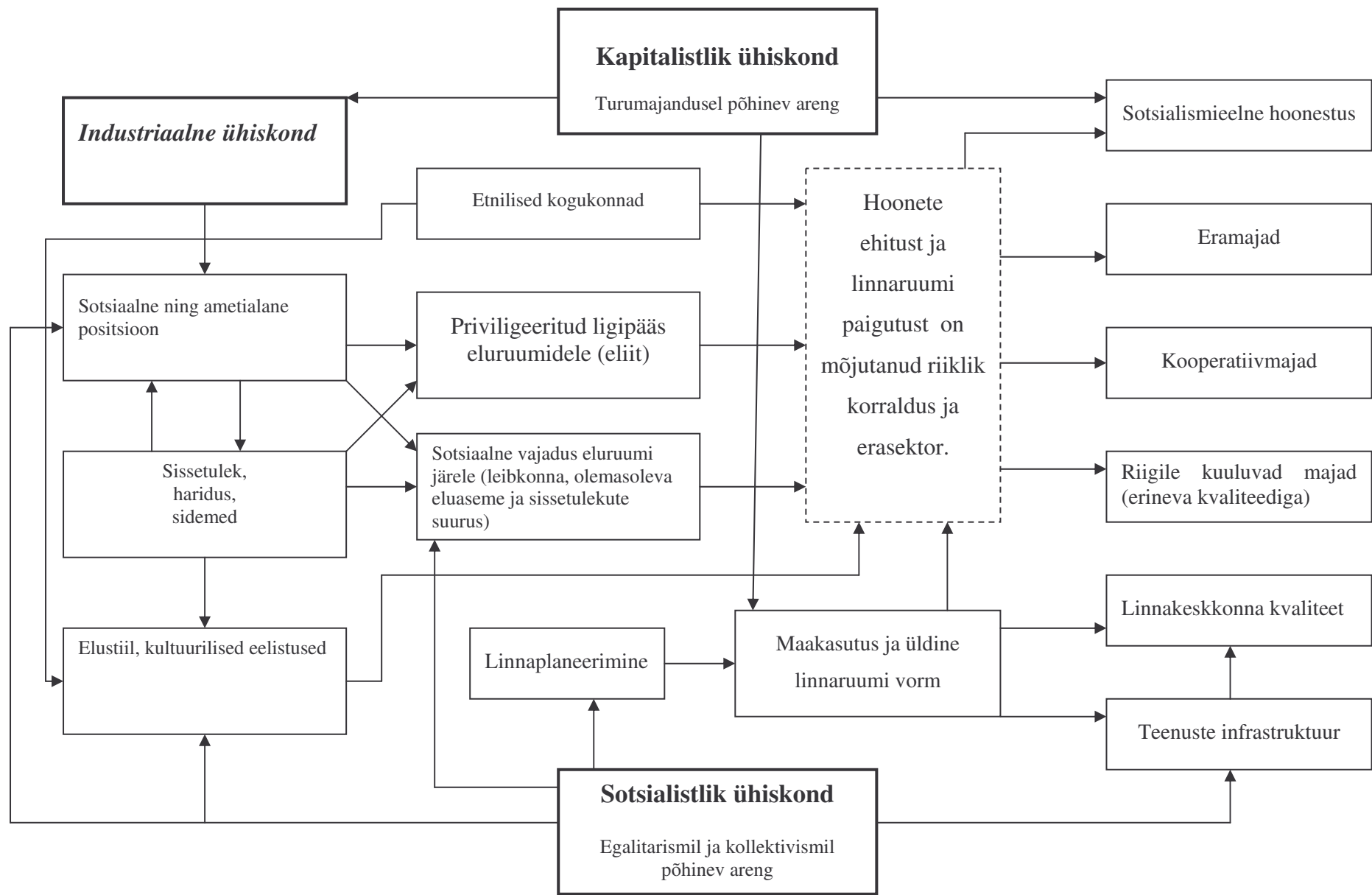
1.3.1 Ruumilise ebavõrdsuse kujunemine

Ehkki sotsialistliku ühiskonnakorralduse tingimuseks oli kõikidele võrdsete võimaluste, tingimuste ja ligipääsu tagamine teenustele, kaupadele ja mugavustele, on mitmed autorid selles sügavalt kahelnud. Kui lokaalsel, mikrorajooni tasandil oli selle tagamine võimalik, on võrdväärne ligipääsetavus terves linnakeskkonnas kaheldav

eeskätt vahemaa tõttu, mis on takistuseks erinevate teenuste tarbimisel (Smith 1996). Seega oli ruumilise ebavõrdsuse olemasolu teatavas mõttes paratamatu. Vältimatult eksisteeris kesklinna või teiste allkeskuste eelistamine asukohana. Olme- ja teenendussfääri kvaliteet sõltus ka linnaosast, valmimisajast jne. Eksisteeris ka üksnes suuretevõtete töötajatele või nomenklatuurile avatud teenuseid. Seega kujunes vältimatult olukord, et vaatamata püüetele jäi nõukogude süsteemis ruumilise võrdsuse tagamine puudulikuks. Teoreetiliselt oleks pidanud iga korter mikrorajoonis asuma 100-300 m raadiuses lähimast poest, sealjuures 80% rahvastikust mitte enam kui 1000 m kaugusel. Tegelikuses ei vastanud enamuse mikrorajooni teenuste tagamisel sellistele normidele (French 1995).

Segregatsiooni puhul sõltub palju linna sisemisest struktuurist, kujunemise ajaloost, ehitamise või taastamise süstemaatilisusest ja sotsiaalse keskkonna iseärasustest. Ruumilisi erinevusi elanike tööhõives, teatud demograafilistes näitajates, hariduses, ameteis, eluruumides ning sissetulekutes on tõenäoline leida suurtes ning keskmise suurusega linnades. Erinev on olukord väiksemates, monofunktsionaalsetes ning vanema hoonestusega linnades või linnapiirkondades (Rukavishnikov 1978).

Eluasemesegregatsiooni kujunemine eeldas mitmepalgelist sotsiaalset keskkonda linnas, hoone ning eluaseme erinevusi, nende erisuste ruumilist kontsentratsiooni ning erinevate elupindade kvaliteedipõhist (asukoht, ehitusaasta, mugavused) konkurentsi. Siia juurde võib lisada ka teenindussektori kättesaadavuse ning keskkonnaseisundi. Linnasiseste erisuste kujunemise tunnusjooni kirjeldab joonis 4 (Smith 1996). Paremal pool on toodud erineva kuuluvusega hoonetetüübid ning infrastruktuur ja keskkonnaseisund – kõiki antud tegureid on mõjutanud nii sotsialismieelne kui järgnev linna arengu periood. Vasakul pool on mitmed erinevad tegurid, mis mõjutavad segregatsiooni kujunemist protsessis osaleva isiku tasandil. Antud skeemil kujutatud detailid sõltuvad ühiskonna (rahvuslikest) eripäradest, haarates üldistavalt kogu Ida-Euroopa sotsialistliku linna ebavõrdsuse põhiolemuse.

Joonis 4 Sotsialistliku linna ebavõrdsust kujundanud tegurid: sekundaarsed elemendid, primaarsed mõjurid ning tulem (Allikas: Smith 1996).

Seega võib eluasemesegregatsiooni kujundavate tingimustena esile tuua järgnevaid tegureid (Dangschat 1987):

1. Sotsiaalmajanduslikud erinevused linnaruumis;
2. Erinevused elamumajanduses;
3. Eluruumingimuste teadlik eristamine;
4. "Konkurents" paremateks eluruumideks.

Käesoleva töö autor lisaks siia omalt poolt ühe olulise tingimusena asjaolu, et segregatsiooni kujunemine toob kaasa iseenesliku taastootmise efekti, mis suurendab veelgi tekkinud erisusi.

Ruumilise ebavõrdsuse kirjeldamine sotsiaalsete näitajate (sotsiaalne staatus, vanus, ühiskondlik positsioon, elutsükel, etniline päritolu), eluruumiandmete (suurus, mugavused) ning asukoha (sotsiaalne infrastruktuur, kultuur-meelelahutus jne) lõikes annab võimaluse mõõta vastavate näitajate tegelikku ulatust sotsialistlikus linnas (Dangschat, Blasius 1987). Dangschat (1987) tõi oma töös Varssavi eluasemesegregatsioonist esile sotsiaaldemograafiliste näitajate ja eluasemetingimuste tugeva korrelatsiooni just väiksemate hoonestusüksuste alusel. Varasemates uurimustes eitati kvartalite või hooneblokkide segregatsiooni, pidades sotsialistlike linnu sisemiselt homogeenseiks. Sellele arvamusele oponeeriski Dangschat, kes pidas tehtud uurimuse pinnal Varssavi erinevate sotsiaalsete gruppide segregatsiooni hariduse, vanuse ja eluaseme suuruse põhjal äärmiselt kõrgeks. Ka French ja Hamilton (1979) märgivad, et sotsialistlikes linnades võis segregatsioon olla märkimisväärne just väiksemate geograafiliste üksuste, nt. üksikute majade või kvartalite lõikes.

1.3.2 Sotsiaal-majanduslik segregatsioon

Nõukogude linnaplaneerimine püüdis erinevate sotsiaalsete klasside marginaliseerumist linnakeskkonnas vältida eluasemepoliitikaga, jagades näiteks hoonetebloki kortereid erinevatest sotsiaalsete klasside esindajate vahel. Siiski ei suudetud taolise poliitika abil vältida segregatsiooni kujunemist nii hoonete, kvartalite kui linnaosade kaupa, vaatamata sotsialismi ideaali püüdlusele tagada kõigile võrdsed elamistingimused (Smith 1996). Kuigi sotsialistlikus süsteemis puudus kinnisvaraturg, puudus teataval sotsiaalsetel klassidel ligipääs parema kvaliteedi ja mugavustega eluruumidele. Nõukogude Liidus ja enamikes

sotsialistlikes riikides oli keelatud rohkem kui ühe eluruumi ametlik omamine. Sõjast ning kiirest industrialiseerimisest tingitud terava eluruumi puuduse tingimustes kehtestati kindel reeglistik korterite jaotamiseks. Riiklikult reguleeritud eluruumide jaotamiseks moodustati ametlikud korterijärjekorrad, mis eelistasid sotsialistliku ühiskonna silmis olulisi isikuid, näiteks tööeesrindlasi. Siiski eksisteeris ka must turg, mille korteriüüride hinnatase ei andnud madalama sissetulekuga inimestele võimalust elada paremates tingimustes (Dangschat 1987).

Szelenyi (1989) järgi oli sotsialistliku bürokraatiaga elamumajanduses poliitilisel kaadril ning teistel privilegieritud gruppidel parem ligipääs uuemale ja paremale eluasemele. Kõrgema sotsiaal-majandusliku staatusega inimeste paremad valikuvõimalused eluaseme valikul kujunesid välja juba stalinistlikul epohhil (Bater 1980). Eliit elas sotsialistlikes linnades peamiselt kesklinna läheduses, vahetult tsentraliseeritud võimukeskuses. Samas peeti asukohast kesklinnas tähtsamaks eluaseme suurust ja sisustust. Antud tendents on sotsialistlikele linnadele ainuiseloomulik ning eristab neid selgelt võrdluses Lääne asumitega (Carter 1995). Erinevalt USA ja Lääne-Euroopa linnadest väljendus suurtes linnades sotsialismi spetsiifiline segregatsioon kesk- ja kõrgklassi üleesindatutes paneelmajade piirkondades ning samade elanikkonnakihtide alaesindatutes eramajade sektoris. Võrreldes ülejäänud linna elanikega, elasid kommunaalelamutes reeglina keskmisest nooremad ning haritumad elanikud – uutesse elamupiirkondadesse koondus eelkõige “sotsialistlik keskklass” (Sailer-Fliege 1999).

Siiski esines olukordi, kus hinnatumate kooperatiivmajade kontsentreerumisel mõnes linnapiirkonnas püüdis linnaosa täitevkomitee kontrollida sealsete elanike sotsiaalse tausta heterogeensust (French 1987). Bater (1986) toob oma uurimuses Moskva kohta esile, et konkreetsete linnaosade elanikkond polnud sotsiaalselt koosseisult nõukogude võimude jaoks piisavalt heterogeenne. Tööstusettevõtete rajatud elamukvartalitele oli paratamatult iseloomulik nõ proletariaatlik elanikkond. Teiste privilegieritud gruppidenä omasid ligipääsu uuemale ja paremale eluasemele need rühmad, kellele võimaldati riiklikus korterijärjekorras eelisõigus: elamispinnata inimesed (mis andis immigratidele paremad võimalused elamispinda soetada), alla 5 m² elamispinda inimese kohta omavad pered jt. (Kährlik 1999). Eksisteeris ka teatav “juhuslikkuse faktor”, mille põhjal võis mõni õnnelik isik jõuda ihaldatud tingimustega eluruumini eksisteerinud bürokraatiakadalipu kiuste (Smith 1996).

Kvaliteetsemad eluruumid olid kõigi eelduste kohaselt riigile või ettevõttele ka rohkem maksma läinud. Kuna sotsialismi-põhimõtetest lähtuvalt oli rent ka erineva kvaliteediga eluruumide puhul ühtlaselt madal, pälvisid kõrgema kvaliteediga eluruumide elanikud suurema subsiidiumi. Seega nautis ühiskonna eliit nii kõrgemaid sissetulekuid kui kvaliteetsemaid eluruumi ning seeläbi ka varjatud kompensatsiooni. Parteinomenklatuuri ja muu eliidi osas eksisteeris lisaks eraldiseisev jaotussüsteem, mis võimaldas kergemini korterit taotleda. Sotsialismimaade väline deklaratsioon riigipoolsete vahendite võrdsest jõudmisest kõigini osutus kirjeldatud juhul ebavõrdsuse allikaks (Szelenyi 1983).

Smith (1996) väidab, et elamispindade jaotamine soosis suurema sissetuleku, kõrgema hariduse ja kutseoskustega inimesi. Kährrik (1999) toob aga välja, et ligipääs uuele elamispinnale ei sõltunud tsentraliseeritud eluruumijaotuse puhul sissetulekust ning leibkonna majanduslik positsioon oli elamistingimustega vaid väga kaudselt seotud. Vastuargumendiks on siinjuures aga asjaolu, et sissetulek oli aluseks ligipääsul näiteks kooperatiivikorteritele (Kährrik 1999). Haridustaseme osas oli valdavaks kõrgema haridusega inimeste paiknemine linna keskpiirkondades ning madalama haridustasemega linna äärtel (Dangschat 1987). Kõrgemasse sotsiaalsesse klassi kuuluvad inimesed elasid paremates elamistingimustes ning vastupidi (Dangschat 1987; Kulu 2003).

1.3.3 Vanuseline segregatsioon

Lisaks sotsiaal-majanduslikule segregatsioonile oli sotsialistlikes linnades kujunenud ka vanuseline segregatsioon. Vanuseline segregatsioon seisnes sotsialistlikes linnades järgmises: kesklinna piirkondades elas reeglina vanem ning linna äärealadel noorem rahvastik, kuna elukohavahetuse võimalused olid näiteks Nõukogude Liidu puhul mõnevõrra väiksemad kui teistes arenenud riikides (Kulu, Tammaru 2003). Samal ajal toimus vabatahtlikkuse printsiipi elanikkonna ümberasustamisel vaid vähesel määral, kuna üksnes kõrgema staatusega elanikkonnale oli avatud võimalus asuda ümber uuendatud kvartalitesse kesklinnas. Seetõttu oli mikrorajoonidele ja asumitele iseloomulik nn. kohapeal vananemine, mistõttu varem ehitatud kvartalite elanike vanusstruktuur oli kõrgem hiljem ehitatud mikrorajoonide omast. See tähendab, et linnastumisel puudus lääneriikidele iseloomulik elutsükliline aspekt, kus elutsükli edenedes vahetuvad ka inimeste elukohad (Tammaru 2001).

Ühtlasi oli segregatsioon linna elama asumise aja alusel oli Nõukogude Liidus eluruumidefitsiidi tõttu paratamatu, seda eriti nendes liiduvabariikides, kus oli suur sisseränne. Sisserännanutele oli vaja eluaset ja nii asusid ühel ajal saabunud valdavalt elama äsja valminud uuselamurajoonidesse kindlas piirkonnas, samal ajal kui põlisrahvastiku osakaal oli üldjuhul suurem vanemates linnapiirkondades (Tammaru 2001). Kuna eluruumi vahetamine oli raskendatud ning Nõukogude ühiskonnas ei esinenud linnasisest elutsüklile vastavat rännet nagu on Lääne ühiskonnas keskealistele ja vanematele inimestele tavaks siis kujunes paikselt ühes piirkonnas elamisel välja vanuseline segregatsioon (Ciechocinska 1987; Kulu 2003 kaudu).

1.3.4 Etniline segregatsioon

Kapitalistlike linnade puhul on sotsiaal-majanduslikul segregatsioonil sageli ka etniline või rassiline külge. Ka Ida-Euroopa riikides eksisteerisid sotsialismiepohhi eel selgepiirilised etnilised kvartalid, mis viitasid ruumilisele selektiivsusele. Siinsete etniliste kvartalite iseloomulikumaks näiteks olid juudi getod, mille hävitamine II maailmasõja ajal muutis oluliselt mitmete linnade (näiteks Varssavi ja Lodz Poolas) sisemist struktuuri (Smith 1996).

Üldiselt on Kesk- ja Ida-Euroopa sotsialistliku perioodi käsitlevad autorid keskendunud küllaltki vähe etnilise segregatsiooni uurimisele. Kulu ja Tammaru (2003) toovad välja, et olemasolevates töedes on etnilise segregatsiooni põhjuseid seletatud eelkõige erinevusega vanuselises ja hariduslikus koosseisus, hõivestruktuuri ja päritoluga.

Sotsialismiajastul on selged etnilise segregatsiooni ilmingud märgata ka Nõukogude Liidu puhul. Ehkki nõukogude Kesk-Aasia liiduvabariikide linnad olid valdavalt venestunud, eelistasid põlisrahvuse esindajad elamist teatud traditsioonilistes linnakvartalites. Usbeki linn Samarkand on üheks taoliseks näiteks (French, Hamilton 1979). Kuigi nõukogude linnade etnilise segregatsiooni ulatuse kohta puuduvad konkreetsemad uurimused ning teemakaardid, on siinkohal erandiks Rukavishnikovi (1978) poolt Kaasani linna (Tatari ANSV) kohta tehtud töö. Selle aluseks on linna etnilise mustri 1974. aasta uurimustulemuste võrdlus 20. sajandi alguse näitajatega. Sajandialguse andmed viitasid segregatsiooni esinemisele: linna nooblim idaosa oli asustatud venelaste ja mahajäänud lääneosa tatarlastega. Kuigi 1974. aasta uurimustulemuste põhjal polnud enam taolist polaarset jaotust, mis oli Rukavishnikovi (1978)

arvates tõendus segregatsiooni puudumisest Kaasanis, eksisteeris siiski keskmiselt kõrgema tatarlastest asurkonnaga piirkondi. Nii Carter (1995) kui Smith (1996) väidavad aga Rukavishnikovi töö põhjal vastupidist – etnilise segregatsiooni esinemist Kaasanis.

Rahvuslikku jaotust linnaruumi siseselt on uuritud ka Kasahhi NSV pealinna Alma-Ata puhul, võrreldes 1979. ja 1989. aasta rahvaloenduste andmeid etnilise jaotuse kohta linnaosades. Uurimus näitas suuremat kasahhide või venelaste osakaalu teatud linnaosades, kuid viitab kokkuvõttes vaid enam esinevale rahvusrühmale, mitte aga tugevale ruumilisele segregatsioonile. Etnilise jaotuse uurimus on teostatud 1987. aastal ka Gruusia pealinnas Tbilisis, mis viitas armeenia ja vene rahvusvähemuste kontsentratsioonile kindlates linnapiirkondades, mistõttu grusiinidest elanikkonna tavapärase osakaal 75 % kahaneb 38 %-ni teatud linnaosades (Smith 1996).

Kokkuvõtvalt võib nentida, et nõukogude linnades leidis nii madalamate kui kõrgemate klasside piirkondi: seega eksisteeris seos eluruumi kvaliteedi, omandivormi, ruumilise asetuse ja elanikkonna sotsiaal-majandusliku staatuse vahel (Bater 1980).

2. ANDMESTIK JA MEETODID

2.1 Rahvaloendusandmestik

Käesolevas uurimistöös olen kasutanud empiiriliste andmetena Statistikaameti valduses olevaid 1989. aasta rahva- ja eluruumiloenduse andmekogusid². Töös kasutatud andmestik hõlmab Kohtla-Järve linna Järve linnaosa. Andmeanalüüs on teemakaartide puhul teostatud agregeeritud andmete põhjal, andmestik on viidud loenduse organisatsioonilise hierarhia väikseimate üksuste, loendusjaoskondade (á ca 400 elanikku) ja -piirkondade (á ca 1200 elanikku) tasandile. Kolmemõõtmeliste risttabelite analüüsi juures olen kasutanud individuaalandmeid. Kohtla-Järve rahvastiku ülevaate juures olen kasutanud ka varasemate rahvaloenduse andmestikke, rahvastikusündmuste pidevregistreerimise andmeid ja teiste autorite poolt kogutud materjale.

Rahvaloendus võimaldab ühtse loendusprogrammi alusel kindla ajamomendi seisuga elanikelt endilt saada võimalikult täpseid ja tegelikkusele vastavaid andmeid, moodustades püsiva väärtusega andmevaramu. Vastavalt loendusküsimustikule, kirjeldavad need andmed inimesi, nende sotsiaalset tausta ja eluruumi loenduse seisuga. Rahvaloenduste meetoodika, ettevalmistus ja läbiviimine oli Nõukogude Liidus hästi korraldatud ja andmekvaliteet üldiselt väga hea (Tammaru 2001). Pärast II maailmasõda toimus Eestis üleliiduliste rahvaloenduste raames neli rahvaloendust: 15. jaanuari 1959, 15. jaanuari 1970, 17. jaanuari 1979 ja 12. jaanuari 1989 seisuga. Antud rahvaloenduste tulemused ja töötlused avaldati toona suhteliselt piiratud levikuga venekeelsetes väljaannetes, pärast taasiseseisvumist hakkas Statistikaamet neid avaldama ka eesti ja inglise keelsetena (Statistikaamet 1997). Kuigi nimetatud loendustel olid elanikele esitatud küsimused põhilises osas sarnased, võimaldades saada omavahel võrreldavaid andmeid, puudus enne 1989. aasta loendust küsimustikus eluruumi käsitlev osa. Seetõttu pole varasemate nõukogude rahvaloenduse andmete põhjal võimalik selgitada eluruumi kvaliteediga seonduvat. 1989. aasta loenduse programmi lülitatud seitsme elamistingimusi puudutava küsimusega püüti tegelikest elamistingimustest selgemat pilti saada. Seda eelkõige seoses Nõukogude Liidus 1980. aastatel püstitatud korteriprogrammiga - tagada sajandivahetuseks igale nõukogude perekonnale omaette eluruum (Mereste, Root 1988).

² Andmestiku kasutamiseks magistristöös on sõlmitud töö autori ja Statistikaameti vaheline leping.

Töö empiirilise baasina kasutatud 1989. aasta rahvaloenduse andmestik oli nõukogudeaegsetest loendustest rikkaima küsimustikuga. Tegemist oli ainsa nõukogude rahvaloendusega, kus oli kogutud informatsiooni ka eluruumiandmete kohta. See annab võimaluse saada ülevaade vahetult üleminekuajale eelnenud sotsiaal-majandusliku segregatsiooni ulatusest hilis-sotsialistlikul Kohtla-Järvel. Töö empiiriliseks baasiks olevat rahvaloenduse andmestikku võib pidada uuritava perioodi kohta tõenäoliselt kõige usaldusväärsemaks, aga ka universaalsemaks rahvastikku hõlmavaks andmeallikaks. Üleminekuaja poliitiliste ja sotsiaal-majanduslike protsesside tõttu on peale antud loendust toimunud põhjalikud muutused, mis on muu hulgas mõjutanud elanikkonna koosseisu, paiknemist, sotsiaal-majanduslikku olukorda jne.

1989. aasta rahvaloendusel kasutati kahte tüüpi küsimustikke (vt. Lisa 3 (rahvaloendusleht)). Esimene sisaldas 18 küsimust, mis olid seotud vastaja sotsiaal-demograafilise taustaga. Igalt neljandalt leibkonnalt koguti eluruumiandmed, sel juhul oli lisatud küsimused 19-25. Eluruumiandmed registreeriti seega ca neljandiku küsitletute puhul. Iseloomustamaks perekonna elutingimusi, kanti vajalikud tähised vaid sellele loenduslehele, millel on andmed perekonna esimese liikme (leibkonnapea) kohta ning teistele pereliikmetele laienesid eluruumiandmed automaatselt. Kuivõrd elamistingimusi ei mõisteta siin mitte laias tähenduses, vaid kitsalt kui perekonna poolt kasutatava maja, korteri või toa lühikirjeldust, siis on mõistetav, et ka perekonna teiste liikmete elamisolud on samasugused nagu esimesena loetletud pereliikmel (Mereste, Root 1988). Seega laieneb leibkonnapea eluruumiandmestik kogu leibkonnale.

Loenduse organisatsioonilise hierarhia kohaselt oli linnade ja rajoonide territoorium jaotatud loendusosakondadeks (2000. aasta rahvaloenduse mõistes ringkond), mis jagunes 6-8 instruktoriaoskonnaks (piirkonnaks) ja need omakorda 4 loendusjaoskonnaks. Töös olen ruumilise segregatsiooni kaardistamisel kasutanud rahvaloendusjaoskonda. 1989. aasta rahvaloenduse organisatsioonilise jaotuse kohaselt oli loendusjaoskond kui väikseim üksus sisuliselt ühe loendaja tööpiirkond. Ettenähtud loendusaja (8 päeva) ja töökoormuse alusel oli linnades jaoskonna keskmiseks suuruseks arvestatud 410 inimest, maal keskmiselt 290 inimest (Mereste, Root 1988).

2.2 Meetodid

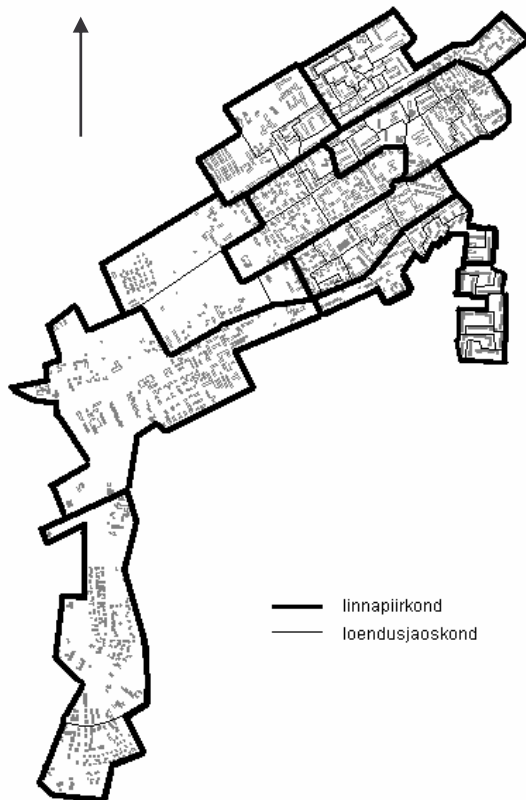
Töö eesmärk on fikseerida ja kirjeldada hilis-sotsialistliku Kohtla-Järve etnilist, vanuselist ja sotsiaalmajanduslikku ruumilist segregatsiooni ning isiku ja eluruuminäitajate seoseid 1989. aasta seisuga. Segregatsiooni olemasolu ei määrata antud töös läbi kindla väärtuse, vaid definitsiooniks on elanikkonna ruumilise paiknemise ebaühtluse olemasolu ning elamistingimuste erinevus elanike sotsiaalsete näitajate alusel. Uurimustöös esinev andmeanalüüs põhineb Kohtla-Järve Järve linnaosa (nn Kohtla-Järve linnastu emalinna) elanike 1989. aasta rahva- ja eluruumide loenduse eluruumiandmetel, mida koguti ¼ leibkondade kohta (ca 25 % elanikest). Töös kasutatud valimi suurus on 7 438 inimest – ligikaudu ¼ Kohtla-Järve Järve linnaosa elanikest, hõlmatud on kogu vanusspekter. Kolmemõõtmeline risttabelite analüüs on aga koostatud antud valimis sisalduvate leibkonnapeade andmete põhjal. Kitsama valimi suurus on 3 180 isikut vanuse ja rahvuse ning 2 333 isikut hariduse ja tegevusala analüüsi puhul. Leibkonnapeade puhul on aluseks võetud 16-aastased ja vanemad elanikud (nooremaid ei arvestanud loendusmetoodika leibkonnapeade, s.t. korteri omanike hulka). Sotsiaalse ruumi ülevaates on teemakaardid koostatud agregeeritud andmete põhjal, risttabelite analüüsis on kasutatud personaalandmeid.

Elanike ja eluruumide andmete analüüsimiseks olen töö empiirilise osa jaotanud kolme suurema peatüki vahel. Esmalt annan ülevaate elamistingimustest ehk nn **eluasemeruumist**, mis sisaldab Kohtla-Järve kujunemislugu ja teemakaartide analüüsi eluruuminäitajate erinevustest linnaruumis. Seejärel kirjeldan elanike sotsiaalsete karakteristikuid ehk **sotsiaalsed ruumi**, mis sisaldab etnilise, vanuselise ja sotsiaal-majandusliku segregatsiooni ruumilise jaotuse kaarte. Sotsiaalse ruumi peatükis annan segregatsiooni ruumilise jaotuse käsitlemise eel ühtlasi ülevaate Kohtla-Järve rahvastikunäitajatest 1989. aastal. Kolmandaks olen **kolmemõõtmeliste** risttabelite põhjal analüüsinud isiku ja eluruumiandmete seoseid. Vaatlesin elanike jaotumist sotsiaalsete näitajate ja eluruumide lõikes (Tabel 1).

Sotsiaalsed näitajad:	Eluruumiandmed:
vanus	hoone kuuluvus
rahvus	elamispinna suurus (m ²)
haridus	eluruumi mugavuste olemasolu
töökoht	hoone ehitamise periood

Tabel 1 Töös kasutatud sotsiaalsed näitajad ning eluruumiandmed.

Ruumilise segregatsioonimusti leidmine põhineb rahvaloenduse loendusjaoskonnal ning autori poolt linnaruumi sisese jaotuse üldistamiseks moodustatud linnapiirkondadel (Joonis 5, vt ka Lisa 1). Linnapiirkonna aluseks on võetud hoonekvartali valmimisaasta. Osaliselt kattub linnapiirkondade jaotus ka nõukogude ajal Kohtla-Järvel kehtinud mikrorajooni jaotusega, kuid viimased on siiski ulatuslikumad üksused. Uurimispiirkond on seega jaotatud kuuekümne kaheks loendusjaoskonnaks ja kümneks linnapiirkonnaks.

Joonis 5 Kohtla-Järve 1989. aasta loendusjaoskonnad ja autori moodustatud linnapiirkonnad.

Nagu öeldud, olen segregatsioonimustri selgitamise juures kasutanud Kohtla-Järve eluruumiloenduse valimit (7 438 isikut). Kitsamat, üksnes leibkonnapeadest koosnevat valimit kasutasin isiku ja eluruumiandmete seoste kolmemõõtmeliste risttabelite analüüsil³. Ruumilise segregatsiooni selgitamise juures on kogu valimi kasutamine põhjendatud sellega, et tööelise elanikkonna või üksnes leibkonnapeade valimi kasutamine ei võimaldanuks elanikkonna paigutuse erisusi kirjeldada täies ulatuses. Seega pidasin segregatsioonikaartide loomisel agregeeritud andmete kasutamise juures vajalikuks kogu elanikkonna kaasamist. Erandiks on siinkohal haridust ja tegevusala käsitlevad osad, kus olen piiritlenud valimi tööelise

³ Isiku ja eluruumiandmete kolmemõõtmelisel analüüsil kasutasin leibkonnapeade andmeid, välistamaks leibkonna suurusest, sündimuskäitumisest jt näitajatest tulenevaid erinevusi.

rahvastikuga vanuses 16-59 aastat, kõrvaldamaks noorukite ja pensioniealiste näitajate erinevustest tulenevaid nähte. Isiku- ja eluruumiandmete seoste kolmemõõtmelisse analüüsi kaasasin üksnes leibkonnapead, eeldades nende suurimat seost eluruuminäitajatega kõikide teiste pereliikmete seast. Samuti pidasin oluliseks iga eluruumi omaduste sidusmit vaid ühe isiku tunnustega.

Uurimustöös meetodina kasutatud kaardianalüüs koosnes järgmistest etappidest:

- Andmete korrastamine ja agregeerimine programmis SPSS. Protsess toimus koostöös Statistikaameti personaliga;
- Loendusjaoskondade kihi digitaliseerimine programmis MapInfo. Aluskaardiks on võetud Statistikaameti Kohtla-Järve digitaalne linnakaart, teede, hoonete jm linnaruumi elementide kihtidega. 1989. aasta loendusnomenklatuuri kiht on autori poolt loodud, taastades ruumiliste loendusüksuste ja loendusportfellide nomenklatuuri seosed Statistikaameti arhiivis asuvate vanade paberkaartide põhjal. Lisaks loendusjaoskonna kihile koostasin ka linnapiirkondade kihi;
- Teemakaartide koostamine Map Infos loendusjaoskondade ja linnapiirkondade tasandil;
- Teemakaartide analüüs, kirjeldamine ja tulemuste interpreteerimine ning valikuline esitamine.

Kolmemõõtmeliste sagedusjaotuse tabelite põhjal olen analüüsinud isiku ja eluruumiandmete seoseid. Selleks uurisin etnilisuse, vanusgruppide, hariduse ja tegevusala lõikes isikute peamiseid eluruuminäitajaid: eluruumi kuuluvus, põrandapind, kõrgemate mugavuste olemasolu ja hoone ehitusaeg, kaasates risttabelisse kolmanda tunnusega ühe isikunäitajatest. Olulisemad seosed ning erinevused on esitatud ka joonistel. Analüüsitavate isiku- ja eluruuminäitajate seoste olulisuse puhul kasutasin χ^2 -statistikust. Risttabelites olid kõikide näitajate vahelised seosed **olulised** (kasutades χ^2 -statistikut saab väita, et kõikide eluruumitunnuste (kuuluvus, mugavused, ehitusaeg) risttabelites esitatud jaotused isikutunnuste lõikes (haridustase, vanusegrupid, tegevusala, rahvus) olulisuse nivool 0,05 on olulised.)

3. ELUASEMERUUM

3.1 Kohtla-Järve asustuslugu

Kohtla-Järve ruumilise segregatsiooni käsitlemise juures on vajalik lisaks rahvastikule anda ülevaade ka linnaruumi kujunemisest, väljaehitamisest ja linnaehituslikust struktuurist. Peamiselt nõukogudeaegse hoonestusega Kohtla-Järve puhul on erinevatel sõjajärgsetel kümnenditel rajatud hoonestus ja linnapiirkonnad segregatsiooni oluliseks mõjuriks.

Kohtla-Järve asub Kirde-Eesti lavamaal, kus absoluutsed kõrgused linna piires ulatuvad 45-78 meetrini. Tehisvormidena täiendavad siinset maastikupilti kümmekond aheraine ja tuha terrikoonikut, millest mõnegi suhteline kõrgus on ligi 50 m (Raam *et al* 1997).

Liber Census Daniae mainib 1241. aastal nüüdse Kohtla-Järve linna põhjaosas nii Järve küla (*Jeruius*) kui Tõrvasküla (*Toruascula*). Viimase asemele rajati 15. sajandil Järve mõis. Kohtla-Järve linna maa-alal on asunud ka Kohtla mõisa maad. Kohtla-Järve ja tema linnastu osad (peale Jõhvi) tekkisid seoses põlevkivitööstuse arenemisega. Esimese maailmasõja päevil, terava kütusekriisi tingimustes saadeti 1916. aastal rühm Peterburi “Kütuse Komitee” geolooge Kirde-Eesti põlevkivi uurima. Nende töö tulemusena alustati esimese kaevanduse loomist, mis asus praeguse Kohtla-Järve linna territooriumil. Eesti Vabariigi loomise järel asutati Kohtla-Järvel Riigi Põlevkivitööstus, kuhu kerkis kaevanduste keskus (nüüd nn. Vanalinn). Oma nime sai rajatav kaevandusasula Kohtla mõisa ja Järve küla järgi (Marksoo 1958).

1916. aastal loodud põlevkivi utmise katselabori, kontorihoone ja Kukruse allmaakaevandusele lisaks asutati 1922. aastal a/s “Riiklik Põlevkivitööstus”. Selle kolm õlivabrikut läksid käiku 1924, 1936 ja 1938, bensiinitehas 1931. aastal. Alates 1923. aastast, mil algas õlivabriku ehitus, elavnes ka elamuehitus (Raam *et al* 1997). 1925. aastaks, kui õlivabrik alustas tööd, oli Kohtla-Järvel kujunenud juba mõnekümnest majast koosnev töölisasula, mille elanike arv ulatus üle 1000 (Marksoo 1958). Järgneva kümne aasta jooksul oli Kohtla-Järve arengutempo üsnagi aeglane. Olukord muutus 1930. aastate keskel kui ehitati kolm uut õlivabrikut, mistõttu kasvas ka asula elanikkond. Kuna Kohtla-Järve ei saavutanud

sõjajärgsel ajal linna staatust, on asula elanikkonna kiiret kasvu nimetatud ka varjatud linnastumiseks, millele andis tõmbejõu põlevkivitööstuse areng (Laas 1978). 1940. aastaks tõusis Kohtla-Järve elanike arv juba üle 5 000.

Sõjajärgse Kohtla-Järve hoonestik rajati piki Tallinn-Narva maanteed õlivabrikutest ida poole. Tööliselamute kvartalid paiknesid vahetult tehaste läheduses maanteest põhja pool ja olid hoonestatud 2-3-korruseliste paekiviehitistega. Üldiselt jäi elamuehitus elanikkonna kasvust maha, mistõttu valitses ühiselamuis suur ruumipuudus (Marksoo 1958). 1930. aastate keskpaiku kui ehitati uusi õli-, bituumeni- ja bensiinivabrikuid, püstitati puidust barakke ja väikekorteritega tööliselamuid hajalipaiknevate gruppidega (Lilleküla, Sikuküla jt., pole säilinud), omaette 2-korruseliste tööliselamute grupp (Hädaküla) ning ametnike elamud (Siidisuka) (Raam *et al* 1997). Tehase ümber rajatud elamukvartalid asusid tööstushoonete ning vanade põlevkivikarjääride vahetus läheduses, mistõttu elamukvartalitele olid omistatud rahvasuus vastavad nimed: Suitsuküla, Hädaküla jt. Elumajad ei olnud suured, nad ehitati omaette gruppidega ning gruppidevahelisel alal eraldati igale korterile maatükk aia- või köögiviljamaa alla (www.kohtla-jarve.ee). Tehasest pisut kaugemal asus tehase kaevanduse ja õlitehase juhtkonnale ning ametnikele ehitatud elamurajoon. Siinsed elamud olid varustatud suuremate mugavustega ning olid ümbritsetud aedadega. Hooneterea keskel asus Kohtla-Järve ainuke park. Kuna siinsed elanikud riietusid paremini, anti sellele elamurajoonile tööliste seas nimetus Siidisuka (Marksoo 1958). Samas piirkonnas valmis 1939. aastal arhitekt Anton Soansi projekteeritud funktsionalistlikus stiilis Kohtla-Järve koolimaja. Arhitekt Soansi oli 1930. aastail siinse töölisaasula peamisi autoreid. 1930. aastate majanduskriisi järel ehitati 3-korruselisi tellistest kööktubadega tööliselamuid Kohtla (Ehitajate) tee äärde Vahekülla ja asula põhjaossa. Asulas avati lisaks veel rahvamaja (kohandati varem ehitatud elektrijaamast), kauplused, haigla ja Pavandussee väike apostliku õigeusu kirik. 1940. aastal hakati Kohtla tee äärde ehitama 2-korruselisi 2-toaliste korteritega elamuid (Raam *et al* 1997).

Nõukogude perioodil seostati linnade kasvu peamiselt tööstuse arenguga, mille aluseks oli loodusvarude forsseeritud kasutuselevõtmine ning tööstusettevõtete täie võimsusega käikulaskmine ning rekonstrueerimine (Laas 1978). Eestis tähendas see, et maa kirdeosas hakati väga intensiivselt põlevkivi kaevandama ja töötlemata (Kalm 2001). Sõjajärgsel perioodil sai Kohtla-Järve arengu aluseks põlevkivitööstuskompleks, mille arendamise ja laiendamisega kaasnes linnaelanike arvu kasv ning eluruumide rajamine (Marksoo 1958). II maailmasõja ajal Kohtla-Järve tehaste seadmed purustati ja kaevandused uputati. Sõja kestel

vaatles Saksamaa Eesti põlevkivibasseini tähtsusele teise kütuseallikana, peale Rumeenia naftatöösusi, kuid täieulatuslikku leiukoha eksploatatsiooni sakslased ei jõudnud alustada (Kohtla-Järve linnavalitsus 2005). Taastatud õlivabrikute baasil loodi 1945 keemiatööstuse suurettevõte – põlevkivitööstuskombinaat (alates 1978 Põlevkivikeemia Tootmiskoondis), mille koosseisu lisandus hiljem mineraalväetiste tehas (ehitatud mitmes järgus 1968-80) ning bensoolhappetehas (1975-85). Olulisele kohale tõusid ka ehitusmaterjalide-, masinaehitus- ja toiduainetetööstus.

Kohtla-Järve sõjaeelse asulatuumiku ümber on nõukogude aastatel koondunud nii elu-, administratiiv- kui tootmishooneid. 1940. aastate lõpul hoogustunud ehitustegevuse käigus kandusid linna uued elamurajoonid senisest ida ja kagu suunas ning tööstusehitised lääne ja loode suunas. Kohtla-Järve vanima asustusega piirkonda tuntakse nimetuse all Vanalinn. Linna nimetus omistati Kohtla-Järvele 1946. aastal. 1948. aastal, mil Kohtla-Järve elanike arv oli tõusnud juba üle 12 000, muudeti ta vabariikliku alluvusega linnaks. 1950. aastatel koostatud Kohtla-Järve põlevkivibasseini rajooniplaneerimise skeemid olid aluseks linna arendamisel (Laas 1978).

Kohtla-Järvel kujunes vaadeldaval perioodil välja liigendatud territoorium, mis oli jaotatud mitmeks eraldi linnaosaks. Kohtla-Järve oli vabariigilise alluvusega linn ning Kohtla-Järve rajooni keskus. Seega oli tegemist administratiivselt ühendatud põlevkivibasseini linnaliste asulate aglomeratsiooniga. Nõukogude perioodil koosnes linnastu päris Kohtla-Järvest (Vanalinn, Sotsialistlik linnaosa ja Käva) ning eraldi asuvaist Kohtla-Nõmme (Kohtla), Kukruse (liideti Kohtla-Järvega 1959), Ahtme, Jõhvi, Sompaga (liideti 1960) ja Oru (liideti 1964) linnaosast. 1959-1960. aastal linnale allunud piirkonnast jäid pärast Kohtla-Järve rajooni moodustamist (1964) linnanõukogu alluvusse satelliitasulatena Kiviõli linn ning Püssi, Viivikonna ja Sirgala alevid. Liitlinnana (57,9 km²) oli Kohtla-Järve linnanõukogus ühtse keskuse asemel kujunenud mitu tuumikut: Jõhvi oli eelkõige haldus-, liiklus- ja kaubanduskeskus, Kohtla-Järve Vanalinn põlevkivi töötlemise ja uurimise keskus ning Sotsialistlik linnaosa haridus- ja kultuurikeskus. Eeslinnad Kukruse ja Sompaga on tüüpilised sõjajärgsete aastate kaevuriasulad, kuna Käva, Kohtla-Nõmme ja Ahtme on tööstusasulad, kus elamurajoonid paiknevad tööstusettevõtetest eraldi.

3.1.1 Linna arhitektuurist

Kohtla-Järve elamupiirkonnad on kaevandus- ja tööstuslinnale iseloomulikult tekkinud ettevõtete lähedusse ning asuvad seetõttu suurel maa-alal laiali. Esimeseks pealesõjajärgseks projektiks Kohtla-Järve aglomeratsiooni kohta oli “Kohtla-Järve – Ahtme tööstusrajooni hajutamise skeem”, mis oli koostatud 1945. aastal üleliidulise projekteerimistrusti “Giprošaft” Leningradi osakonna poolt (Kalm 2001). Kohtla-Järve põlevkivibasseini käsitleti selles projektis tooraine baasina Leningradi gasifitseerimiseks. 1948. aastal alustati Leningradi arhitektide plaani järgi esimese uue elamurajooni – Sotsialistliku linnaosa – loomisega, mis on tänapäeval tuntud Järve linnaosa nime all. Sotsialistlik linnaosa asub Vanalinnast umbes kilomeetri võrra ida pool, kahe kilomeetrise sanitaarkaitsetsooni kaugusel põlevkivikombinaadist, Tallinn-Narva maantee ääres, kus õhk on tehaste suitsust palju puhtam (Marksoo 1958).

Leningradi riikliku planeerimisbüroo “Gorstroiprojekt” loodud generaalplaani I ehitusjärg valmis 1950. aastate alguses ning selle üldskeem tugines klassitsistlikule/stalinistlikule traditsioonile. Regulaarset tänavavõrku täiendavad kaar- ja diagonaaltänavad, kompositsioonilise pikiteljena rajati 50 m laiune Võidu puiestee (nüüd Keskallee). Puiestee küljed hoonestati üsna hõredalt üleliidulistest tüüpseeriatest pärit kahe-kolmekorruseliste elamutega, mis meenutades välisilmelt Donbassi kaevandusasulat (Kalm 2001). Neoklassitsismi-stiilis projekteeritud hoonestus on madal, valdavalt 2-3-korruselise. Ehitati peamiselt üleliiduliste tüüpprojektide (1-228) järgi, mõned 3-korruselised elamud linnaosa lõunaküljel ka Eestis koostatud tüüpprojektide (1-285) kohaselt. Keskalleele avaneva väljaku (toona Rahu väljak) külgedele püstitati neoklassitsistliku piduliku kujundusega 4-korruselised elamud. Üheaegselt valmisid linnaosa arhitektuuriliste aktsentidena Keskalleel kino ja kultuurimaja, linna idaserva rajati haiglalinnak. Sotsialistliku linnaosa I ehitusjärg on terviklik näide sõjajärgseil aastail töölisasulate projekteerimisel Nõukogude Liidus kehtinud põhimõtete rakendamiseks, olles Eesti arhitektuuripildis siiski erandlik (Raam *et al* 1997). Linnaosa uus generaalplaan (1955, arhitekt V. Toppel) nägi ette elutsooni laiendamist kontsentriselt põhja, ida ja lõuna suunal. 1960. aastate alguses juurdunud vabaplaneeringu põhimõttele ehitati 4-korruseliste majade (tüüpprojekt 1-317, nn. *hruštšovka*) grupp Järveküla tee lõunaküljele (vt. Lisa 4). Nimetatud generaalplaani korrektuur valmis 1969 (arhitekt R. Riitsaar). Varem ajutiste kilpelamutega hoonestatud ala linna kirdeosas rekonstrueeriti (Raam *et al* 1997).

1970. aastatest alates sai sotsialistlikus linnaosas linna peamiseks ehitustandriks Põhja mikrorajoon. Linna lõunapoolse osa hoonestamist mitmekordsete majadega peeti kaua aega võimatuks maa all asuvate endiste kaevanduskäikude tõttu. 1965. aasta suvel kerkis sinna esimene neljakorruseline elumaja. Selle nn Lõuna mikrorajooni hoonestamine toimus spetsiaalselt Kohtla-Järve jaoks tehtud individuaalprojektide järgi. Peale 1975. aastat on Kohtla-Järvel elamuid ehitatud peamiselt Sotsialistliku linnaosa idaservale – Põhja- ja Lõuna mikrorajoonides. Sotsialistliku linnaosa hoonestust on tihendatud 5-korruseliste sektsiooni ja 9-korruseliste tornelamutega (Raam *et al* 1997). Lõuna mikrorajooni ehitati Soomest pärineva projekti põhjal tellistest plokksektsioonides 5-korruseliste elamute grupid, mis sõpruslinna auks nimetati Outokumpu mikrorajooniks. Kohtla-Järve kvartalihoonestus näeb tänu rikkalikule haljastusele välja maaliline, rohelist lisavad ka mitmed klassikalist tüüpi puisteed.

Nõukogude perioodil kujunes Kohtla-Järvest Eesti tähtsamaid tööstuslinnu. Põhilisteks tööstusharudeks olid mäe-, keemia- ja ehitusmaterjalitööstus ning elektrienergeetika. Peamiseks ettevõtteks oli V.I.Lenini nimeline Kohtla-Järve Põlevkivikeemia Kombinaat, mis ühendas nii õli- kui gaasitehaseid ning oli suurimaks põlevkivitöötlemise ettevõtteks kogu Nõukogude Liidus. Teisteks suuremateks tööstusettevõteteks olid: tootmiskoondis (trust) Eesti Põlevkivi, mis ühendas kaevandusettevõtteid. Enamik Eesti Põlevkivi mäetööstusettevõtteid asuski linna territooriumil: Ahtme, Kohtla, Sompa ja Tammiku kaevandus. Linnaorganite alluvuses töötasid Kiviõlis, Püssis, Viivikonnas paiknevad kaevandused Estonia ja Viru, Narva, Sirgala ja Viivikonna karjäär ning karjäär Oktoober. Kaevanduste toodangut tarbisid toorainena Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaat ja Kiviõli Põlevkivikeemia Kombinaat, kütusena Ahtme ja Kohtla-Järve soojuselektrijaam. Lisaks asusid linna alal lämmastikväetiste tehas (alustas tegevust 1969); Kohtla-Järve soojuselektrijaam (valmis 1950) ning Kohtla-Järve ehitustrust ja Ahtme Ehitusmaterjalide kombinaat. Suure kütusetööstuse ettevõtteks asus Oru linnaosa territooriumil Oru Turbakombinaat.

3.1.2 Ülevaade elamuehitusest

Põhiosa Eesti eluruume on ehitatud pärast Teist maailmasõda. Neist valdav osa on korterid. 2000. aasta rahvaloenduse kohaselt oli 88% eluruumidest ehitatud aastatel 1961–1990. 1960. aastate keskpaigast üheksakümnendate alguseni ehitati peamiselt paljude korteritega

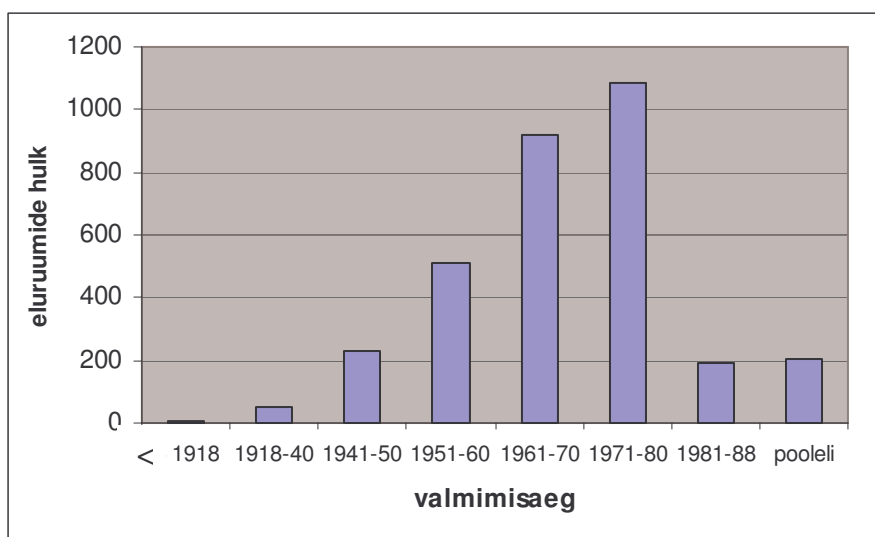
suurpaneelamuid. Nendega on hoonestatud Eesti linnade suurimad elumupiirkonnad: Tallinnas Mustamäe, Õismäe, Lasnamäe, Tartus Anne ning Pärnus Mai. Suurpaneelamud hõlmavad suurema osa uute linnade (Kohtla-Järve, Kiviõli, Sillamäe), samuti Teise maailmasõja lõpul täielikult purustatud Narva hoonestusest. Elamuehituses oli üleminekuaja alguseni valdav riiklik elamuehitus. Eramuehituse osa oli suurem maal, kuhu riigi raha ei jätkunud. Seetõttu valmis ka enamik pereelamuid maal. 1980. aastatel valmis 75% pereelamuist väljaspool linnasid. Eramuehituse kõrgajaks olid aastad 1958-64 (Kõre, Hendrikson 2000). Linnade kortereluruumid kuulusid valdavalt kas riigile (kohalikule täitevkomiteele), (suur)ettevõttele või elamukooperatiividele. Kuuekümnendate aastate teisest poolest hakati linnas ehitama väheses mahus kooperatiivkortereid. 1992. aasta lõpus kuulus elamukooperatiividele 5 % elamispinnast. Kuni 1980. aastateni hõlmasid põhiosa (üle 50%) ehitatud eluruumidest ühe- ja kahetoalised korterid. 80. aastatel suurenes ehitatavate eluruumide hulgas kolmetoaliste korterite osatähtsus. Kogu Eesti lõikes olid 1989. aastal enamik avaliku sektori eluruumid 2-toalised (41 %), 1-toalised oli 37 % ja 3-toalised 17 %. Enam kui pool avaliku sektori eluruumidest olid toona ehitatud aastatel 1960-1989. Erasektoris oli samal ajaperioodil suurim osa eluruumid 2-3-toalised (75 %). Eesti elamusektoris omandisuhetes oli 1989. aastaks välja kujunenud tugev riikliku elamusektori ülekaal, mis eriti ilmekalt väljendus Eesti linnade elamufondis (Tabel 2).

	1980	1989
Kogu elamufond (sh linnad)	26,5	33,8
Riiklik, ühiskondlik ja elamukooperatiivide elamufond	13,3	18,3
Kodanike isiklikus omanduses olev elamufond	3,4	3,9

Tabel 2 Eesti elamufond sotsialismiperioodi lõpul (miljonit m² elamute üldpinda).

Allikas: Eesti Riiklik Statistikaamet 1990.

Kohtla-Järve elamuehituse intensiivsuse muutustest annab ülevaate eluruumide valmimisaja jaotus kümnendite lõikes (Joonis 6). Kohtla Järvele on iseloomulik vanemate, enne 1940. aastat valminud eluruumide vähesus, kuna nii sõjapurustused kui nõukogude kord tegid siin oma töö. 1950. aastatel linna laiendamisel eesmärgiks seatud elumupiirkondade rajamist (Marksoo 1958) märgib järk-järguline eluruumide hulga kasv. Seetõttu kattub Kohtla-Järve eluruumide valmimisaeg elanikkonna juurdekasvu ekstensiivse perioodiga. Märkimisväärne on 1980. aastatel valminud eluruumide järsk vähenemine.

Joonis 6 Kohtla-Järve elanike eluruumi ehitusaja jaotus 1989. aastal. Allikas 1989. a rahvaloendus.

Mainitud 1980. aastate elamuehituse langusel võib olla erinevaid põhjuseid. Nõukogude ühiskonnas esines siiski valdav eluruumi defitsiit. Ehkki Nõukogude Liidu juhtkonna poolt NLKP XXVII kongressil vastu võetud sotsiaalse arengu programmi oluliseks osaks oli tagada sajandivahetuseks igale nõukogude perekonnale omaette korter või individuaalmaja (Mereste, Root 1988), ei suutnud selle põhjal intensiivistunud elamuehitus püstitatud kavasid tegelikkuses täita ning probleeme leevendada.

3.2 Eluruumid

Eluruum on alaliseks elamiseks sobiv elamu, ridaelamu või korter, mis vastab ühiskonna kokkuleppelistele sotsiaalsetele ja tehnilistele miinimumstandarditele. Sotsiaalses mõttes on eluase samastatav kodu mõistega. Eluruumide arvu ja kvaliteeti on Eestis hinnatud elanike ja eluruumide loendustel, kus fikseeriti eluruumide arv otsese loenduse teel, nende kvaliteet aga ruumide kasutajate ütluste põhjal. Elurume on Eestis loendatud 1922., 1934., 1989. ja 2000. aasta rahvaloendustel (Statistikaamet 2000). 1989. aasta rahvaloendus eluruumide puhul asustatuse küsimust ei puudutanud. Lisaks tuleb mainida, et 1989. aasta puhul esiletoodud eluruuminäitajaid 2000. aasta loenduse tulemustega vahetult võrrelda ei saa, sest metodoloogia on eluruumiandmete kogumise osas erinev.

3.2.1 Eluruuminäitajad

Töös olen uurinud elanikkonna sotsiaalsete näitajate pinnal moodustunud linnaruumi segregatsiooni kõrval ka eluruumide ning -hoonete paiknemiserisusega seotud näitajaid. 1989. aasta rahva- ja eluruumide loendusel koguti järgnevaid eluruumiandmed: hoone ehitusaeg, seinamaterjal, kuuluvus, hoone tüüp, mugavused, tubade arv ja eluruumi suurus. Vastavalt rahvaloenduse küsimustiku metoodikale on loenduslehele kantud eluruumiandmed esmaküsitletu ehk leibkonnapea ütluste kohaselt (Statistikakomitee 1988). Seetõttu on antud leibkonnapea eluruumi andmed automaatselt laiendatud ka kõigile teistele leibkonna liikmetele. Ruumilise segregatsiooni uurimise aluseks on eluruumiandmete põhjal loendusjaoskond⁴ ja linnapiirkond⁵.

Eluruumiandmetest pöörasin tähelepanu eelkõige hoone vanusele, mille põhjal oli 1989. aastaks olid Kohtla-Järvel välja kujunenud suhteliselt selgesti eristatavad, eri kümnenditel valminud hoonestusega elamispiirkonnad. Neist silmapaistvamad olid Käva, Vanalinn, stalinistlik Keskallee piirkond siselinnas ning Põhja ja Lõuna mikrorajoonid. Hoone ehitusaeg tingib seal asuvate eluruumide mugavused, kvaliteedi, ruumikuse jne., mille tõttu on eri vanusega ning kvaliteediga eluruumid aluseks eluruumisegregatsioonile. Selle näitena võib esitada võrdluse stalinismiaegsete elumajade ning nn *hruštšovkade* ehituskvaliteedi vahel – 1950. aastate ning järgnevate kümnendite ehituskvaliteedi osas, eriti massiliste elamuehituse

⁴ Rahvaloendusüksus.

⁵ Autori poolt hoonete ehitusaja alusel moodustatud piirkond.

puhul, esines tuntavaid erinevusi nii ehituskvaliteedi kui esitatud nõuete osas (Kalm 2001). Loomulikult esines nõukogude ajal erinevusi mõiste „kõigi mugavusega varustatus“ osas. Ka eluruumi suurust peeti oluliseks näitajaks (Kährik *et al* 2002), kuid eeskätt oli eluruumi defitsiidi tingimustes oluline korteri saamine.

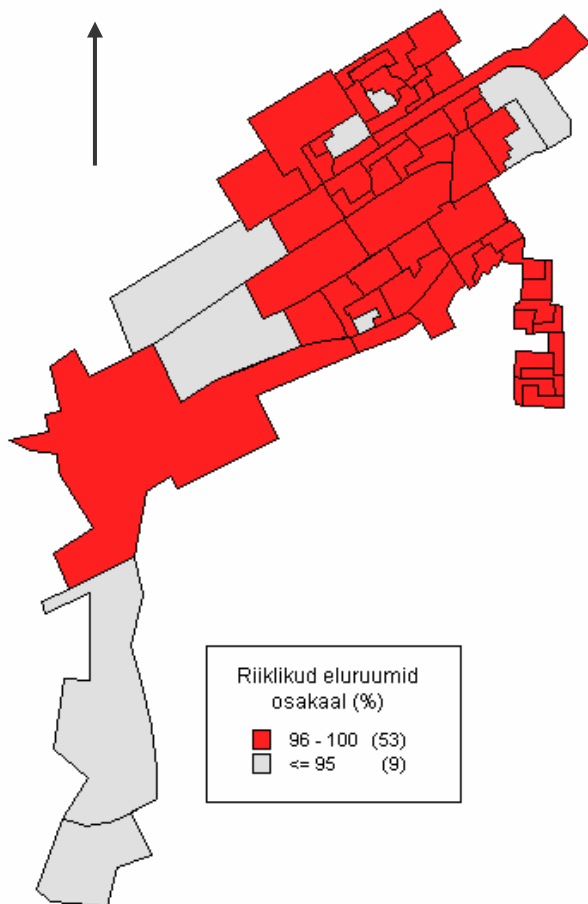
Ka eluruumi suurust ja tubade arvu võib pidada olulisteks näitajateks. Sotsialismiajastu erinevatel perioodidel rajatud riiklikud eluruumid (korterelamud) olid üldiste mugavuste (veevarustus, kanalisatsioon, keskküte, soe vesi) poolest sarnased, küll aga esines märgatavaid erinevusi eluruumi suuruse, tubade arvu jt näitajate osas. Kohtla-Järvel kui peaaegu täies mahus suurelamuhoonestusega linnas, kus ühe- ja kahepereelamuid esineb vaid üksikuid, on teatavas mõttes raske esile tuua erinevusi eluruumi mugavustes. Alates 1940. aastate lõpust kuni 1980. aastateni rajatud paljukorterilistes elumajades olid olemas kõik peamised mugavused: elekter, veevärk, kanalisatsioon. Lisaks pöörati sotsialistlike linnade elanike enamuse poolt sageli vähe tähelepanu teistele väärtustele nagu ehituskvaliteet, planeering, arhitektuurne- ja miljööväärtus, kuna eelkõige oli tähtis eluruumi omamine (Smith 1996).

3.2.2 Eluruumi kuuluvus

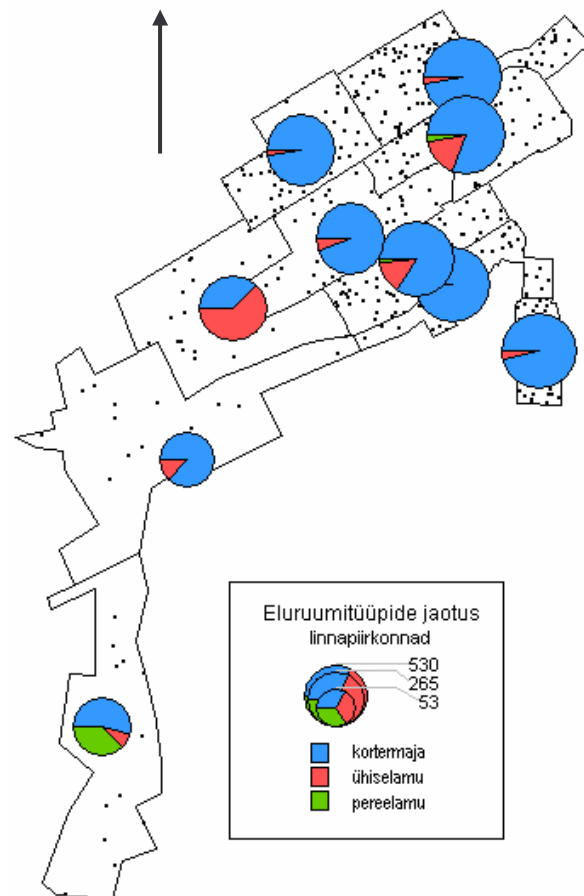
Eluruumiandmestik sisaldab ka hoone kuuluvust ja eluruumi tüüpi. Hoone kuuluvust arvestati 1989. aasta rahva ja eluruumide loendusel järgnevalt: isiklik, elamukooperatiiv või riigile kuuluv. Riiklik elamispind hõlmab sisuliselt kortereid ja ühiselamuid, elamukooperatiivkooperatiivkorterid ja erapind individuaalmaju. Eramu all mõisteti seega kõiki ühepereelamuid, kooperatiivse ja riikliku kuuluvuse alla käisid peamiselt mitmekorruselised kortermajad. Kohtla-Järvel oli 1989. aasta loenduse kohaselt enamik eluruumi riigile kuuluvad: riiklikusse omandisse kuulus 95 %, eraomandisse 3 % ja elamukooperatiividele 2 % eluruumidest. Riiklike eluasemete suur osakaal ning andmete puudumine ettevõtetele kuuluvate eluruumide kohta ei anna võimalust uurida enimlevinud tunnuse sisest jaotust. Ehkki alates 1960. aastatest leidis sotsialistlikes linnades järjest enam tulevaste elanike endi rahaliste vahenditega ehitatud kooperatiivelamuid (Kostinskiy 2001), oli elamukooperatiivides asuvate eluruumides osakaal Kohtla-Järvel suhteliselt madal. Selle põhjuseks võib ilmselt tuua ka suurettevõtetele kuulunud – seega riikliku – elamufondi määrava rolli.

Jaoskondade põhjal loodud teemakaardi juures on näha, et mitte-riikliku kuuluvusega eluruumi leiab vanema hoonestusega ning peamiselt väiksemate elamutega (mitmepere-

elamud, individuaalmajad) asustatud linnapiirkondadest. Peamiselt on kogu linna territooriumil tegemist korterelamutega, mis kuulusid riigile (Joonis 7). Eraomandisse kuuluvad eluruumid leidub linna idaservas asuvates jaoskondades, kus on üks väheseid individuaalelamu piirkondi Kohtla-Järve Järve linnaosas. Samuti on isiklikku omandisse kuuluvaid eluruumid Kävas ja Vanalinnas. Kahes jaoskonnas Põhja mikrorajooni piirialal leiduvad ka mõned kooperatiivkorterid.

Joonis 7 Riiklike eluruumide osakaal (%).

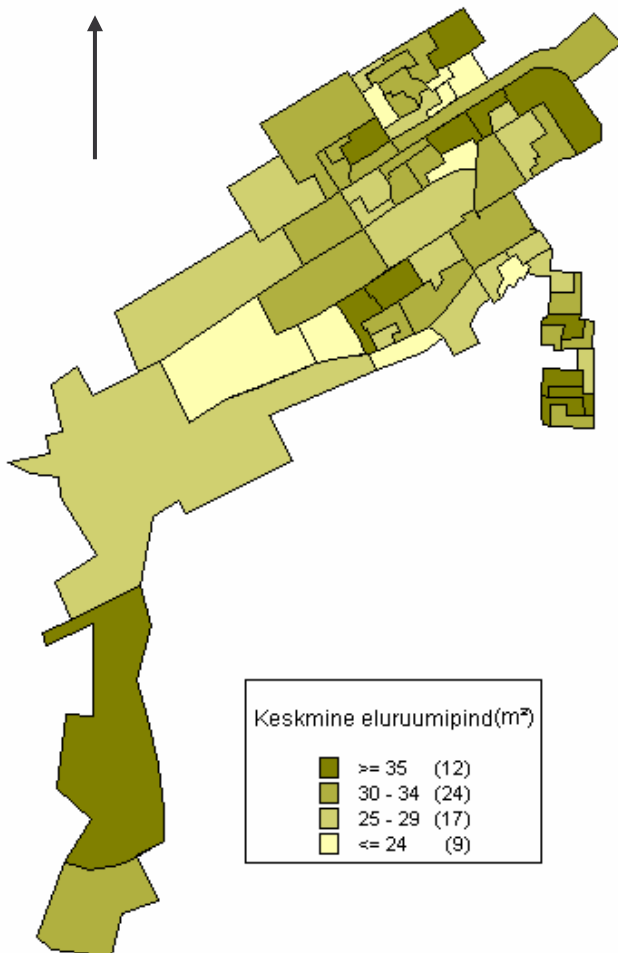
Joonis 8 Eluruumitüüpide jaotus linnapiirkonniti.

Mainin siinjuures ära, et lisaks eluruumi kuuluvusele koguti rahvaloendusel andmeid ka eluruumi tüübi kohta. Eluruumi tüübina märgiti vastavalt kas individuaalmaja, omaette korter, ühis- (kommunaal-) korter või ühiselamu. Kohtla-Järvel oli valdavaks eluruumi tüübiks omaette korter (81 %), järgnesid ühiselamu või ühiskorter (10 %), individuaalelamus asuvad eluruumid (3 %) ning muud (6 %). Individuaalelamud paiknesid Kohtla-Järvel peamiselt kahes linnapiirkonnas: Kävas ja linna idaosas, koosnedes ühe- ja mitme-pere elamutest. Ilmselt tööjõu alase sisserände, aga ka eluruumidefitsiidi tõttu leidis linnas mitu

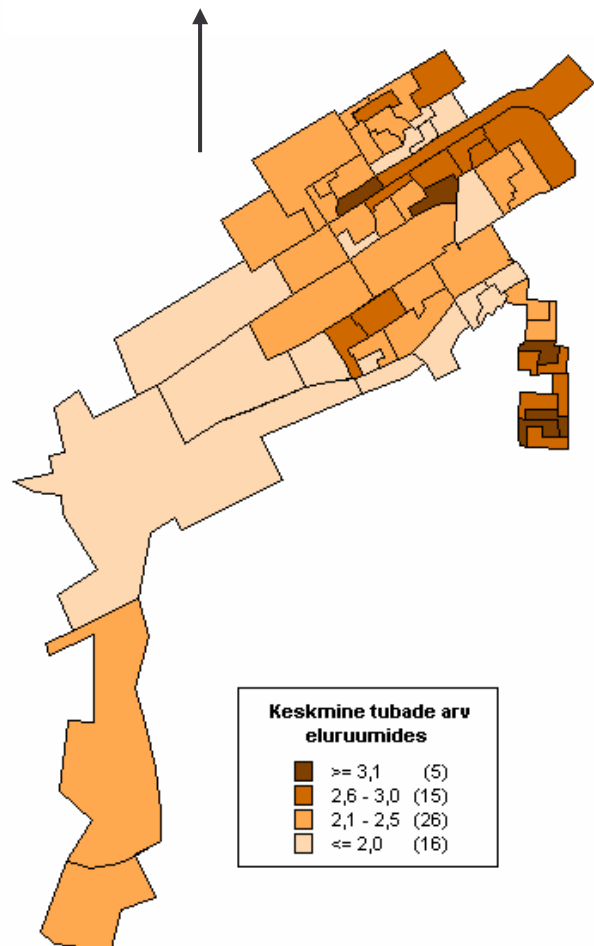
kontsentreeritult paiknevat piirkonda, kus oli suurem ühiselamu ning ühiskorteri tüüpi eluruumide osakaal (Joonis7). Enamikus neist paiknes töölisühiselamu, kuid oli ka õppeasutuste majutushooneid. Peale eramutega asustatud Käva linnaosa ning ühiselamute kontsentratsiooniga silma paistnud siselinna läänepoolse ala valitses kõikjal Kohtla-Järve linnaehituslikust struktuurist tingituna korterelamute ülekaal teistest eluruumitüüpidest.

3.2.3 Eluruumi pind ja tubade arv

Omaette näitajatena olen teemakaartide põhjal, loendusjaoskondade lõikes analüüsinud ka järgmisi eluruuminäitajaid (jaoskonna keskmistena): eluruumi pind, tubade arv, eluruumi pind elanike kohta, tube elanike kohta.

Joonis 9 Eluruumi pind.

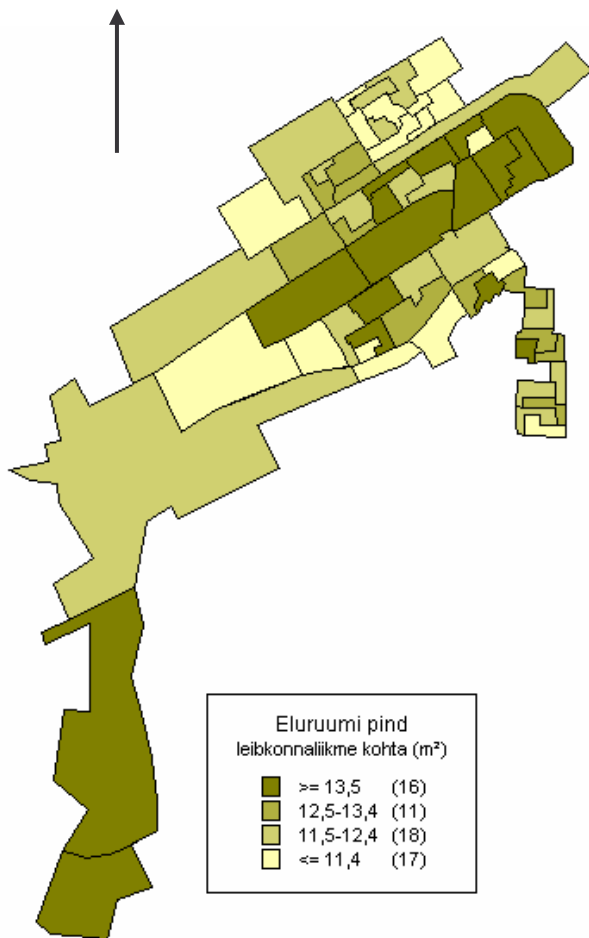

Joonis 10 Keskmine tubade arv.

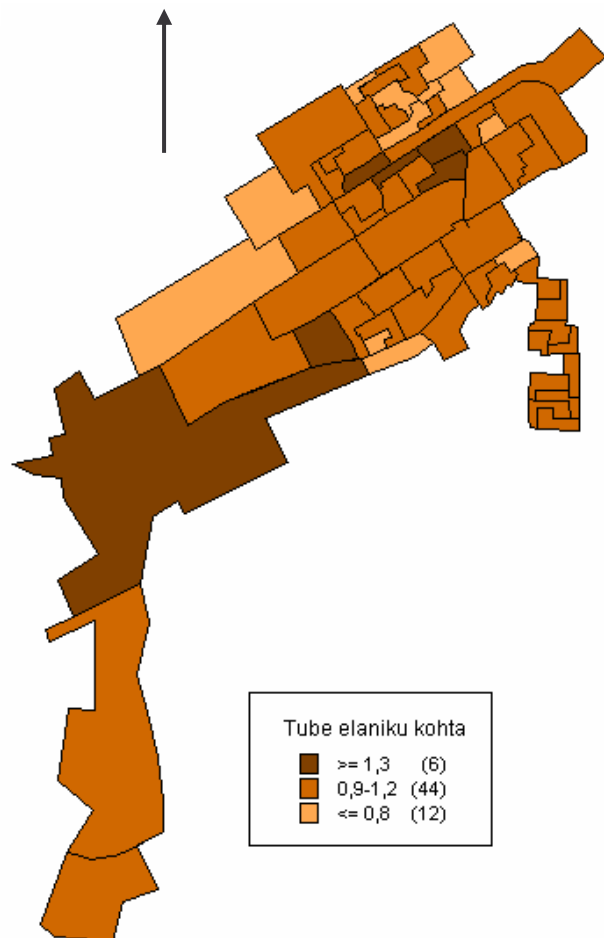
Eluruumi keskmine pind Kohtla-Järvel oli 29,4 m² ja keskmine tubade arv eluruumis 2,4. Viimane näitaja kõikus Kohtla-Järvel 1-3,3-ni erinevate jaoskondade puhul. Tubade arvu ning eluruumipinna keskmiste näitajate poolest suurimad eluruumid paiknesid idapoolsemates, uuema hoonestusega linnapiirkondades (Joonis 9, Joonis 10). Keskmisest suurema tubade arvu ning põrandapinnaga olid ka Lõuna mikrorajooni Outokumpu ja Sinivoore asumite korterid. Selle piirkonna viiekorruselised kortermajad olid rajatud Soome tüüpprojektide alusel ning neis leidis 1-, 3-, 4- ja 5-toalised kortereid, küll aga puudusid 2-toalised. Samuti uuema hoonestusega Põhja mikrorajooni eluruumid olid seevastu mõnevõrra väiksema tubade arvu ja keskmise pinnaga. Madalaimad tubade arvu ja põrandapinna näitajad olid vanima hoonestusega Käva ja Vanalinna piirkondades. Väikseima tubade arvuga eluruumid olid ka jaoskondades, milles leidis kommunaalkortereid ning ühiselamuid.

Rohkempi kui elamispinna suurus, iseloomustab eluruumi tubade arv leibkonna liikme kohta. Nõukogude soovunelm, et tubade arv võrduks pereliikmete arvuga pluss veel üks tuba (Statistikaamet 1999), polnud kaugelt kõigile kättesaadav. Eestis ulatus antud perioodil tubade arv ühe leibkonnaliikme kohta 1,2-ni. Kolmandik leibkondi elas eluruumides, kus leibkonna liikme kohta oli pinda 15-25 m², seda enamasti linnades. Maal oli tubade arv ja eluruumi pind leibkonnaliikme kohta suurem kui linnas. Kohtla-Järvel oli 1989. aasta loendusandmete kohaselt üks tuba ning 12,2 m² kasulikku pinda leibkonna liikme kohta, jäädes vastavate näitajatelt alla Eesti keskmisele.

Jaoskondade sisene eluruumide keskmine tubade arv elaniku kohta (Joonis 12) on suurem vanemate eluruumide ning vanema keskmise elanikkonnaga piirkondades. Mitmes piirkonnas võivad seda näitajat mõjutada ka institutsionaalsed asutused, kus jagati terve majutusasutuse tubade arv seal elavate asukate peale. Seetõttu on mitmetes uuemate eluruumidega loendusjaoskondades kesklinna piirkonnas, kus asuvad institutsionaalsed eluruumid, keskmisest väiksem tubade arv elaniku kohta (kuna sisuliselt jagati ühiselamuelanike hulk tubade arvu peale). Keskmisest madalam tubade arv Põhja mikrorajoonis on põhjustatud nooremast elanikkonnast, kuna siin on leibkonna struktuur (lastega perekonnad) erinev vanema elanikkonna poolt asustatud linnapiirkondade näitajatest.

Joonis 11 Eluruumi pind.

Joonis 12 Tube elaniku kohta.

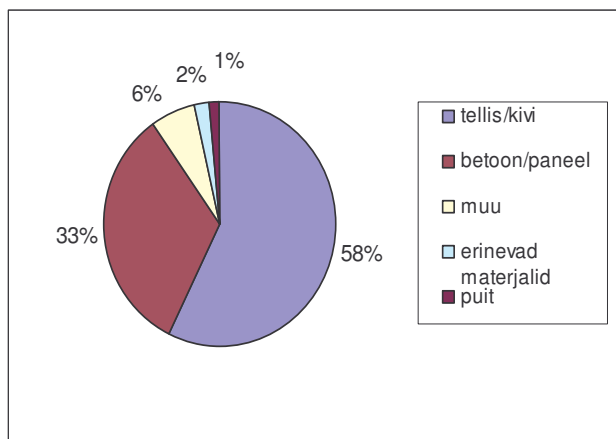
Keskmine põrandapind leibkonnaliikmete kohta oli Kohtla-Järvel 12,2 m². Pereliikme kohta suurima pinnaga oli Käva linnaosa ning 1950. aastate siselinna alade eluruumid (Joonis 11). Mõlemas piirkonnas võib antud näitaja tingitud olla ka vanusstruktuurist, seda olukorras, kus vanemaeliste juurest olid lapsed lahkunud omaette elama ning leibkonna suurus kahanes.

3.2.4 Mugavused

1989.a. rahvaloenduse andmetes on elamispinna mugavuste seas eristatud kaheksa näitajat: elektri, veevärgi, kanalisatsiooni, keskkütte, gaasi, sooja vee ja vanni või duši olemasolu ning elektripliidi kasutamise võimalus. Arvestades, et elektri ja gaasivarustuse olemasolu eluruumides oli muutunud universaalseks, on Kulu (2003) klassifitseerinud ülejäänud mugavused madalamat ning kõrgemat järku mugavusteks: esimeses vastavalt veevõrk ja kanalisatsioon kasutamise võimalus, teises keskkütte, sooja vee, vanni või duši olemasolu ja

elektripliidi kasutamise võimalus. Kohtla-Järvel oli kõrgemat järku mugavustega varustatud 86 % eluruumidest (94 % riiklikest ja 16 % mitte-riiklikest).

Kuna Kohtla-Järve puhul on suur osa eluruumidest rajatud sõjajärgsetel kümnenditel teatavate ühtsete ehitusstandardite alusel, on raske eristada eluruumi mugavustelt paremaid või halvemaid piirkondi. Näiteks veevärgi olemasolu oli mõnevõrra enamlevinud kui kanalisatsiooni olemasolu, kuid selle vahe moodustasid vaid üksikud eluruumid. 1940. ja 1950. aastate hoonete juures puudus mõningal juhul osa kõrgemat järku mugavustest – gaasiühendus, elektripliit või dušš. Kuigi nende mugavuste puudumist üksikute eluruumide puhul ei saa pidada märkimisväärseks eluruumierisuseks, võib kokkuvõtvalt teha järelduse, et mida hilisemast perioodist elamu pärines, seda enam oli elanikel antud elamutes ka mugavusi.

Joonis 13 Hoonete välisseinte materjal.

Ehkki hoone materjal võis olla nõukogude massehituse tingimustes määrata eluruumi modernsuse, ei omanud see Kohtla-Järve olustikus suurt mõju eluruumi mugavustele, tekitamata eluruumierisusi. Puitu peeti nõukogude elamuehituses iganenuks ning üha laiemat kasutust leidis silikaat ja betoon. Puitasumeid peeti kõdurajoonideks (Kalm 2001), samas kui eelvalmistatud detailidest majad said nõukogudeliku ehitusstandardi sünonüümiks. Rahvaloenduse eluruumilehe küsimus hoone välisseinte materjali kohta märkis vastusena: kivi (ka telliskivi), betooni, puidu, segamaterjali, savi või muu materjali. Peamiselt sotsialismiperioodil tüüpprojektide põhjal kerkinud Kohtla-Järve elumajade materjaliks oli 1989. aasta rahva ja eluruumi loenduse andmetel tellised (58 %) või betoon (33 %), esines ka üksikuid puithooneid (peamiselt eramud) (Joonis 13). Segamaterjalist ja puidust eluhooneid esines linna lääneosa vanemate hoonete ning idaosa üksikute elamute (peamiselt ühe- ja

kahepereelamud) puhul. Linnapiirkondade alusel ei esinenud Kohtla-Järvel hoone välisseina materjalides märkimisväärseid piirkondlikke erinevusi: peamiseks jäid betoon ja tellis, mille kasutamine ei sõltunud ilmselt ka hoone ehitusajast, vaid vastava tüüpprojekti vajadustest. Ning ammugi ei määranud sotsialismitingimuste konteksti siseselt tellise või betooni kasutamine välisseina materjalina hoones asuva eluruumi kvaliteeti.

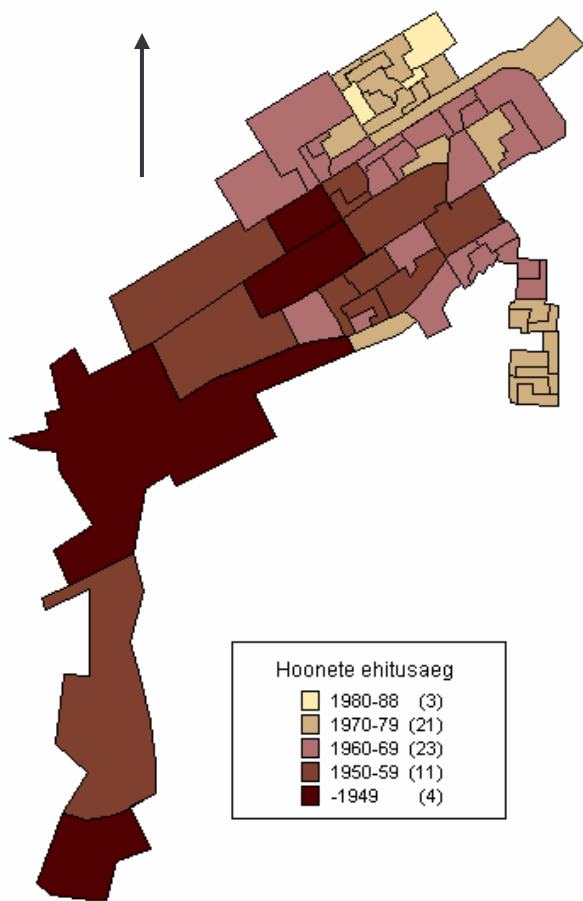
3.2.5 Hoone ehitusaeg

Hoone ehitusaeg (valmimisaeg) määratleb eluruumide mugavused, kvaliteedi, ruumikuse jne., mille tõttu on eri vanusega ning kvaliteediga eluruumid aluseks eluruumisegregatsioonile.⁶ Kohtla-Järve linna kujunemise iseärasustest sõltuvalt on linn jagunenud erinevatel ajastutel ning aastakümnetel rajatud piirkondadeks (vt ka Lisa 1). Peamiselt põlevkivitööstusega seotult on linn järk-järgult laienenud, ning ehkki linnapildist võib leida eri ajastu elumaju. Peamiselt kujundavad Kohtla-Järve hoonestuse nõukogudeaegsed, tüüpprojekti järgi ehitatud mitmekorruselised elumajad (Marksoo 1958; Kalm 2001) (vt peatükki Linna kujunemislugu).

Loendusjaoskondade alusel koostatud teemakaardi põhjal nähtub erineva vanusega hoonete jaotus linnaruumis (Joonis 14). Ehitustegevus on järk-järgult kandunud sõjaeelse elupiirkonna juurest edasi linna idapoolsesse külge. Vanemate linnapiirkondade hooned on rajatud peamiselt 1940.-50. aastatel. Stalinistliku planeeringu kohaselt rajatud siselinnale järgnesid linna idaosas eluhooned, mis valmisid 1960. aastatel. 1970. aastatel alustatud Sotsialistliku linnaosa Lõuna ja Põhja mikrorajoonid on hoonete vanuse poolest kõige nooremad linnapiirkonnad. Hoonete keskmise vanuse alusel ongi teemakaardil selgelt eristatavad vanem läänosa ja südalinn ning uuemad Põhja ning Lõuna mikrorajoon. 1980. aastatel asus Kohtla-Järve Järve linnaosas (nõ „emalinnas) ehitustegevus langema⁷. See kajastub asjaolus, et kuni 8-aastase vanusega hooneid leidub vaid üksikuid, enamasti on kõik elamud vanemad. Kokkuvõtvalt võib ütelda, et Kohtla-Järve puhul on hoonete vanuse alusel eristatavad piirkonnad, mis viitavad hoonestustegevuse järk-järgulisele liikumisele läänest itta.

⁶Hoone ehitamise perioodi kindlaksmääramisel peetakse silmas maja eksploatatsiooni andmise aastat (Statistikakomitee 1989).

⁷Eluruumide ehitustegevus kontsentreerus 1980. aastatel peamiselt Kohtla-Järve linnanõukogu Ahtme linnaossa.

Joonis 14 Hoonete ehitusaeg.

4 SOTSIAALNE RUUM

4.1 Kohtla-Järve rahvastiku ülevaade

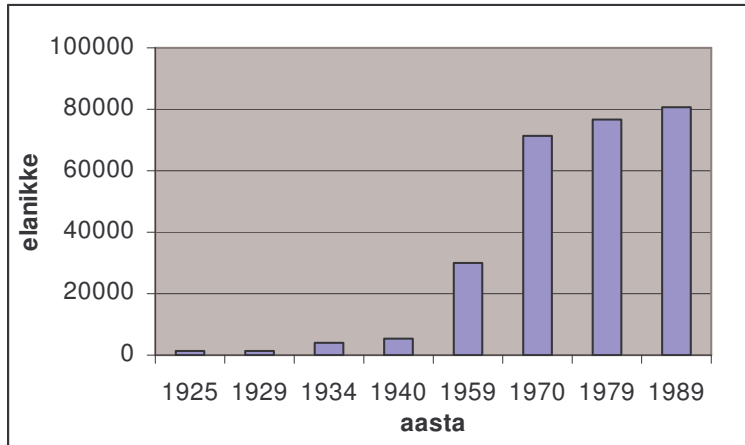
Hilis-sotsialistliku Kohtla-Järve linnaruumi segregatsiooni analüüsimise taustana annan töös ülevaate ka rahvastiku kujunemisest ning iseloomustan üldisemaid demograafilisi trende. Antud protsesside analüüsil on kasutatud 1989. aasta loenduse kõrval ka varasemate rahvaloenduste andmestikku. Kohtla-Järve rahvastiku näitajaid on mõningal juhul parema ülevaate saamiseks võrreldud Ida-Virumaa (toonase haldusjaotuse kohaselt Kohtla-Järve rajooni) ning kogu Eesti näitajatega.

Kohtla-Järve elanikkond, selle sotsiaal-vanuseline ja rahvuslik koosseis, on kujunenud sõjajärgse tööstuse kiire ekstensiivse arendamise tulemusena ning suures osas sisserände tulemusena (Tepp 1990). Lisaks sisserändele oli siinne rahvastikukasv läbi Nõukogude perioodi seotud ka loomuliku juurdekasvuga (Tammaru 2001). Sisseränne domineeris rahvastikukasvus Teise maailmasõja järgsetel kümnenditel kuni 1970. aastateni, seda massilise industrialiseerimise alguse tõttu, mis nagu mujalgi Eestis, tõi kaasa kõrge sisserände.

Esialgu saabusid sisserännanud peamiselt linna lähialadelt ning mujalt Eestist. Hiljem polnud tööstuse ekstensiivse arendamise tingimustes tööjõuressursside vajadust võimalik katta Eesti elanike arvel, mistõttu vajalik tööjõud saabus piirkonda väljastpoolt, teistelt Nõukogude Liidu aladelt, enamjaolt Venemaa Euroopa osast (Tammaru 2001; Statistikaamet 1999). Siinjuures arvestati esialgselt Leningradi ning Pihkva oblasti vaba tööjõu rakendamise huvidega. Seejärel laienes rändetagamaa nii Venemaal kui teiste liiduvabariikide võrra tunduvalt kaugemale. Vajaminev tööjõud värvati vabatahtliku tööjõupakkumise alusel, sunniviisilist asustamist sellesse piirkonda ei olnud (Tepp 1990). Osaliselt korraldasid sisserännet Nõukogude Liidu keskvõimud. Näiteks toimus tööle värbamine ning suunamine üleliidulistele ministriumidele allunud ettevõtetesse Eestis (Statistikaamet 1999). Seega oli tsentraliseeritud tööjõuliikumisel ning põlevkivitööstuskompleksi arengul Kohtla-Järve rahvastiku kasvu kujundamisel määravaim roll.

Soodsamad teenimisvõimalused Kohtla-Järve põlevkivi kaevandustes ja keemiatööstuses töid kolhooside organiseerimisperioodil siia vaba tööjõudu ka Eesti maapiirkondadest. Ka Kohtla-

Järve ümberkaudsete maapiirkondade elanikkond urbaniseerus. Vaatamata sellele, et olulise osa kohtla-järvelastest moodustasid sisserännanud, säilis siin olulisel määral põlisrahvastikku (Tepp 1990).

Joonis 15 Kohtla-Järve elanike arvu muutus kuni 1989. aastani. Allikas: Statistikaamet.

Märkus: 1970. aasta kasv sisaldab administratiivmuutustest tingitud rahvastiku kasvu.

Eeltoodud põlevkivitööstuse areng ja üleliiduliselt planeeritud tööjõuränne põhjustas Kohtla-Järve linnastu elanike arvu ligi 2,6 kordse kasvu aastatel 1959-1989 (Tepp 1990; Statistikaamet 1999) (Joonis 15). Juba esimene pärast sõjajärgne rahvaloendus 1959. aastal näitas, et Kohtla-Järvel oli toimunud elanike arvu jõuline kasv, mis sai alguse vahetult sõjajärgsel perioodil. See jätkus ka järgnevatel aastatel, tipnedes 1970. aastate alguses, misjärel kasvutempo aeglustus. Üheks kasvutempo aeglustumise põhjuseks võib lugeda 1980. aastatel langenud sisserände intensiivsust (Tepp 1990).

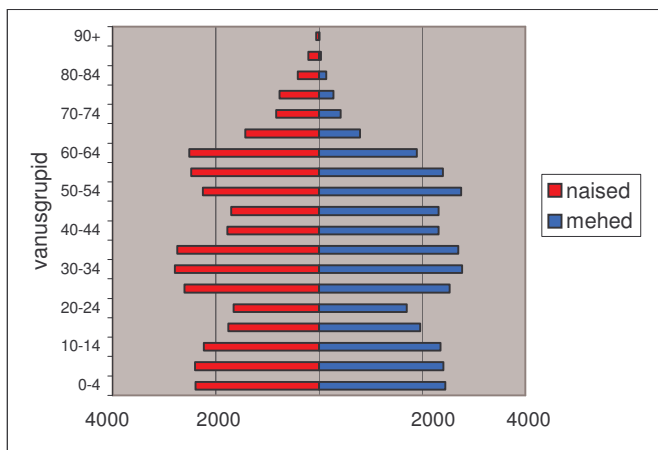
Kuna Kohtla-Järve elanikkond kujunes põhiliselt pärast sõda migratsiooni korras saabunud noorte arvel, kes rajasid siin perekonnad, siis on arusaadav ka kõrge sündimus ja madal suremus 1950-69. 1950-58 ja 1959-69 oli Kohtla-Järvel sündimuse ja suremuse arvu suhe ligi kaks korda kõrgem Eesti linnade ja alevite keskmisest. See määras loomuliku iibe osatähtsuse kohtla-järvelaste arvu üldises juurdekasvus intensiivse migratsiooni tingimustes (Tepp 1990). Hiljem on sündimuse ja suremuse suhtarv Kohtla-Järvel kiirelt lähenenud kogu Eesti linnarahvastiku keskmisele näitavule.

Kui kogu Ida-Virumaa linnarahvastiku juurdekasvust ajavahemikus 1950-88 langeb 43 % rahvastiku loomuliku iibe ja ligi 57 % migratsiooni arvele, siis Kohtla-Järvel moodustas

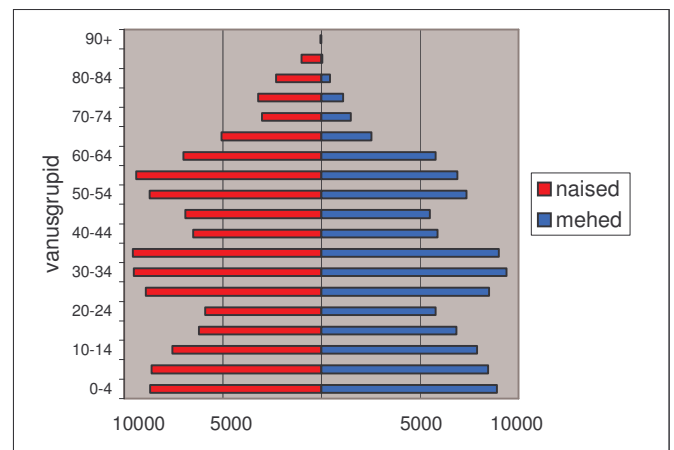
loomulik iive kogu linna rahvaarvu juurdekasvust sel ajavahemikul 64,9% (Tepp 1990). Selle põhjuseks oli eeskätt linna elama asunud noored põlvkonnad ning sellega seotud kõrge sündimus.

4.1.1 Rahvastiku sooline ja vanuseline koosseis

Mistahes piirkonna rahvastikust annab väga hea ülevaate sealse rahvastiku soolis-vanuseline koosseis, mis iseloomustab kujunenud rahvastikuprotsesse. Seetõttu olen alljärgnevalt analüüsinud Kohtla-Järve rahvastiku soo-vanuskoosseisu 1989. aasta rahvaloenduse põhjal, fikseerimaks vastavad näitajad töö uurimisobjektiks oleval perioodil.

Joonis 16 Kohtla-Järve rahvastiku soolis-vanuseline koosseis 1989. Allikas 1989. a rahvaloendus.

Joonis 17 Ida-Virumaa rahvastiku soolis-vanuseline koosseis 1989. Allikas 1989. a rahvaloendus.

Kohtla-Järve rahvastiku soolis-vanuseline koosseis 1989. aasta seisuga (Joonis 16) on sarnaselt Ida-Virumaa elanikkonna vastavatele näitajatele küllaltki ebäühtlane (Joonis 17). Suurem on nooremate ja keskealiste vanusegruppide ning väiksem vanemate vanusgruppide osakaal. Siinse rahvastiku püramiidi eriti huvipakkuvaks elemendiks on kuus “sakki” – kolm meestel ja kolm naistel, mis kujutavad kolme põlvkonda (Tammaru 1996). Kirde-Eesti tööstuspiirkonna aktiivse arendamise algul saabunute, loendushetkel 50-65-aastaste põlvkond on arvukas ning antud ajamomendil jõudnud pensioniikka või selle lähedusse. 1950. aastatel saabunud noored põhjustasid ka sündimuse kasvu. Seetõttu kerkivad püramiidil lisaks suuremate sisserände lainetele esile ka vahetult II maailmasõja järgsetel kümnenditel saabunute lapsed. Sellele viitavad 1955-65 sündinute arvukamad vanusrühmad – antud vanuserühmade hulga kasv umbes 25-aastase nihkega vastab ühe põlvkonna pikkusele.

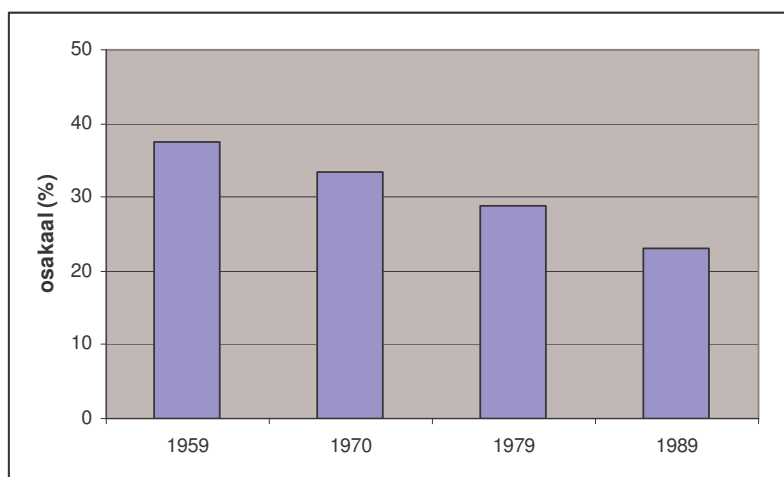
Selgelt on esile tõusnud ka kolmas põlvkond, mille moodustavad osaliselt sõjajärgsetel aastatel saabunute lapselapsed, kes on sündinud 1970. aastate lõpus ning 1980. aastatel, mistõttu on Kohtla-Järvel arvukas kuni 15-aastaste vanusrühm.

Kohtla-Järve rahvastiku soolis-vanuseline struktuur on sarnane teistele Ida-Virumaa suurtele linnadele ning ka kogu Ida-Virumaa rahvastikupüramiidile. Kohtla-Järve soolis-vanuselise jaotus on seega võrreldav maakonna kogurahvastikuga, olles põhjustatud sõjajärgsete aastate sisserännanute lainest ning nende järeltulijatest. Ida-Virumaa linnade rahvastiku vanuseline koosseis, mis varasematel kümnenditel erines vabariigi keskmisest noorte ja tööealiste kõrgema osatähtsuse poolest, on 1989. aastaks ühtlustunud Eesti keskmisega (Tepp 1990). 1989. aastal oli rahvaloenduse andmetel Kohtla-Järve nn emalinna ehk Järve linnaosa alalisest elanikkonnast – 62 059⁸ inimesest – mehi 29 070 (46,8 %) ja naisi 32 989 (53,2 %). Tööealise rahvastiku hulgas valitses Kohtla-Järvel meeste ülekaal – 52%. Kogu Ida-Virumaal elas loendusmomendil alaliselt 221 111 inimest, neist oli meessoost 102 227 ja naissoost 118 884, ehk vastavalt 46,2 % ja 53,8 %. Kohtla-Järve elanikkonna mediaanvanus 1989. aastal oli 37,4 eluaastat: meestel 33,5 ja naistel 38.

4.1.2 Rahvuslik koosseis

Ida-Virumaal moodustasid eestlased 1934. aasta rahvaloenduse kohaselt 79,1 %, seoses II maailmasõja ja sellele järgnenud nõukogude okupatsiooniga vähenes sõjajärgsel perioodil maakonna territooriumil eestlaste osakaal ning arv järk-järgult. Ka Kohtla-Järve rahvastikus oli 1989. aastaks aset leidnud eestlaste arvu ja osatähtsuse pidev vähenemine. Muulaskonna osatähtsuse suurenemisel kasvas ka siinsete eestlaste, eeskätt noorte, väljaränne (Tepp 1990), mis oli üheks põhjuseks eestlaste arvu langusele (Joonis 18). Eestlaste arvu kahanemistendentsile viitab ka ligi kümne protsendipunkti võrra madalam osakaal (15,6 %) alla 16-aastaste noorte hulgas 1989. aastal. Mitte-eestlaste noorem rahvastikustruktuur eestlastega võrreldes mõjutas samuti oluliselt eestlaste osakaalu kahanemist Kohtla-Järve elanike hulgas. Eestlaste vanuskoostis oli seega vanem ning sündimus seetõttu madalam. Tepp (1990) leidis, et antud rahvastikuprotsesside jätkudes kahaneb väljarände ja vanema vanusstruktuuri ning madalama sündimuse tõttu eestlaste osakaal lähima kümnendi jooksul senisest veelgi marginaalsemale tasemele.

⁸ Kohtla-Järve linnanõukogu territooriumi elanike arv 91 644 (Tepp 1990).

Joonis 18 Eestlaste osakaal Kohtla-Järve linnanõukogus 1959-89. Allikas: Tepp 1990.

Peamise tegurina on siinse rahvusliku koosseisu kujunemisele mõju avaldanud tööstuse ekstensiivse arendamine ning sellest tingitud aktiivne sisseränne. Seetõttu kujuneski Kohtla-Järvel sisserände tõttu teistest Nõukogude Liidu piirkondadest mitmerahvuseline elanikkond: põlisrahvuse kõrval peamiselt venelased, valgevenelased, ukrainlased, karjala-soomlased, tatarlased jne. Järgnevalt on toodud ülevaate 1959-1989. aasta rahvuslike gruppide arvulisest muutusest Kohtla-Järve linnanõukogu territooriumil (Kohtla-Järve linnastu koos Püssi ja Kiviõliga) (Tabel 3).

	1959	1970	1979	1989
Eestlasi	25 917	27 657	25 228	21 195
Venelasi	33 890	43 023	50 341	57 726
Ukrainlasi	–	2 240	2 770	3 493
Valgevenelasi	–	4 360	4 268	4 409
Soomlasi	–	2 484	2 362	2 117
Tatarlasi	–	–	204	275
Sakslasi	40	–	457	395
Juute	225	219	193	168
Poolakaid	–	–	490	270
Muud rahvused	9 042	2 575	1 159	1 396
Kokku	69 114	82 558	87 472	91 644

Tabel 3 Kohtla-Järve linnanõukogu rahvuslik koosseis rahvaloenduse andmetel 1959., 1970., 1979. ja 1989. aastal.

Järgnevalt käsitlen Kohtla-Järve elanike etnilist jaotust 1989. aasta rahvaloenduse andmetel. 1989. aasta rahvaloendusel loendati siin kokku 30 erinevat rahvust – etniline koosseis oli küllaltki kirev, ehkki väiksemate rahvuste esindajate hulk oli suhteliselt marginaalne ning elanikkond koosnes peamiselt venelastest ja eestlastest. 1989. aasta rahvaloenduse andmetel oli eestlasi Kohtla-Järvel linnanõukogu⁹ haldusterritooriumil 21 195 (23,1%)¹⁰. Töös kasutatud valimis (7 438 inimest – ligikaudu ¼ Kohtla-Järve Järve linnaosa elanikest) moodustasid eestlased 24,1% (1 787 inimest). Nagu juba nenditud, on varasemate rahvaloendustega võrreldes eestlaste hulk kahanenud. Suurima rahvusrühma Kohtla-Järvel moodustasid venelased: kogu linna elanikest 63% ning valimist 64,7% (4 815 inimest). Teiste rahvuste osakaal oli kogu linna elanikest 13,9% ja valimist 11,2%¹¹. Muude rahvuste seas olid suuremad grupid valgevenelased, ukrainlased ja soomlased.

4.1.3 Hariduslik jaotus

Haridustaseme iseloomustamiseks koguti 1989. aasta rahvaloendusel andmeid respondendi lõpetatud hariduse kohta, kokku eristati kaheksat eri taset. Siinjuures eksisteeris üks erand – lõpetamata kõrgem haridus, milleks loeti kõrgemas õppeasutuses õppinuid, kes on lõpetanud pool või enam nominaalsest õppekursusest. Eraldi märgiti veel lõpetatud keskeriharidus, kesküldharidus ning mittetäielik keskharidus, mille hulgas arvestati lõpetamata tehnikumi või üldhariduskooli haridusega isikuid. Viimastest moodustasid suure osa ka keskkoolide 9., 10. ja 11. klasside õpilased. Kõige mitmekesisema koostisega on algharidusega inimeste rühm, kuhu alla käisid vanusest olenevalt 2-7-klassilise haridusega kodanikud, sõltuvalt sellest, kuidas on aja jooksul muutunud algkooli nominaalne õppeaastate arv. Alghariduseta inimesteks loeti kõiki 11. jaanuaril 1983 või varem sündinuid, kel pole algharidust, kuid kes pole ka kirjaoskamatud. (Mereste, Root 1988).

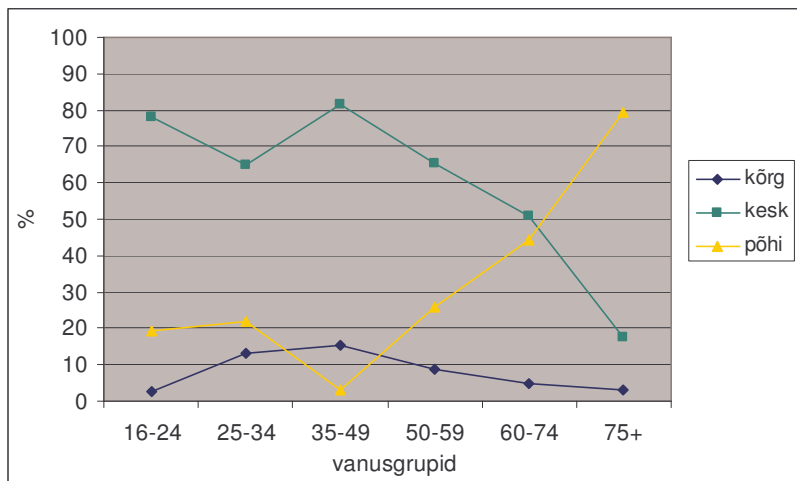
Vaadeldaval perioodil oli Kohtla-Järve tööealise rahvastiku hulgas (vanuses 16-59 aastat) haridustaseme järgi kõige levinum haridustase keskharidus (73%), neist enim üldkeskharidusega inimesi (44%), kuid ka kesk-eri ja mittetäielikku keskharidust omajate osakaal oli suur. Vanusrühmade lõikes olen haridusnäitajad liitnud kolme laiemasse gruppi:

⁹ Koos Kiviõli, Püssi jt linnanõukogu haldustsustega vt peatükk Kohtla-Järve asustuslugu.

¹⁰ Kohtla-Järve haldusterritooriumi elanike hulgaks oli 91 644.

¹¹ Mitte-eestlasi on valimis kokku 5 651 (76%).

kõrghariduse juures ka lõpetamata kõrgharidusega inimesed, keskhariiduse all erinevad nõukogude perioodil arvestatud keskhariidused (mitte-täielik-, kesk-eriharidus) ning alghariduse alla ka põhihariduse. Kõrghariduse protsent on kõrgem 25-34 ja 35-49-aastaste hulgas (Joonis 19). Keskhariiduse protsent on samuti nooremate inimeste seas kõrgem, kahanedes vanemate vanusgruppide puhul. Põhi- ja alghariduse osakaal vanemate inimeste puhul viitab samuti tavapärasele vanusgruppide hariduslikule jaotusele, kus vanuse suurenedes suureneb põhihariduse protsent.

Joonis 19 Kohtla-Järve elanike haridusjaotus. Allikas: 1989. a rahvaloendus.

Keskhariiduse osakaal oli Kohtla-Järve tööelisel elanikkonnal vabariiklikust summaar- ja linnaliste asulate näitajast kõrgem. Tööeas vanemate puhul aga oli keskhariidus Eesti keskmisest märksa vähem levinud, erandiks mittetäieliku keskhariidusega inimesed, keda oli võrdlusena esitatud näitajatest 5-7 protsendipunkti võrra enam. Keskhariiduse kõrgema proportsiooni põhjuseks vanemate inimeste seas võib olla linna ja põlevkivikompleksi rajamisele suunatud tööjõu keskmisest kõrgem haridustase. Samas oli kogu Eesti ning linnaliste asulate keskmise näitajatega võrreldes Kohtla-Järve elanikkonna hulgas suhteliselt vähem kõrgema ja lõpetamata kõrgema haridusega inimesi (Tabel 4). Keskeri- ning üldist keskhariidust omavate inimeste mõnevõrra kõrgem osakaal rahvastikust võib olla põhjustatud tööstuslinnale omasest tööstus- ja kaevandusspetsialistide hulgast. Eesti keskmisest ja linnaliste asulate keskmisest näitajast rohkem oli ka neid, kel pole alghariidust. Seda nii tööeliste, veelgi rohkem aga tööeas vanemate inimeste seas. Sellesse kontingenti kuuluvad Kohtla-Järvel peamiselt välissündinud muulased, kel ilmselt sõja ja ühiskondlike olude tõttu oli hariduse omandamine raskendatud ning kes asusid Eestisse elama pärast sõjajärgsetel

aastatel. Tööealiste puhul on algharidusega inimeste osakaal Kohtla-Järvel sarnane Eesti summaarsele ja linnaliste asulate näitajatele.

	kõrg	kesk	alg
Kohtla-Järve linn	8,8	62,6	28,8
Tööealised	12,5	81,3	6,2
tööeast vanemad	4,7	45,3	50,0
Kohtla-Järve linnanõukogu	8,4	61,8	29,8
Tööealised	12,0	81,3	6,7
tööeast vanemad	4,4	43,5	52,1
Eestis kokku	11,6	57,4	31,0
Tööealised	16,1	75,6	8,3
tööeast vanemad	7,5	39,7	52,8
Eesti linnarahvastik	13,7	59,6	26,7
Tööealised	18,3	75,6	6,1
tööeast vanemad	9,7	46,7	43,6

Tabel 4 Kohtla-Järve elanike haridusliku jaotuse võrdlus Eesti üld- ja linnarahvastiku näitajatega.

Allikas: Statistikaamet.

4.1.4 Tööhõive ja tegevusala

Kohtla-Järve (nii Kohtla-Järve linna kui Kohtla-Järve linnanõukogu), aga ka terve Kirde-Eesti (Ida-Virumaa) rahvastikku iseloomustas nõukogude aastatel pidevalt veidi kõrgem tööhõive kui Eestis keskmiselt. Seda on osaliselt põhjustanud vanuseline struktuur (suurem tööealiste osatähtsus), kuid teiselt poolt ka asjaolu, et suhteliselt palju noori on siirdunud väljapoole kodukanti õppima ja nad ei figureeri mittetöötava ning kogu rahvastiku arvus. Põhjuseks võib olla ka asjaolu, et kuna Kohtla-Järvel domineerivad töölisperekonnad, siis on neist perekondadest pärit noortel perspektiiv asuda varakult tööle (Tepp 1990). Samas kahandab tööealises vanuses olevate elanike tööhõivenäitajaid seik, et küllalt oluline osa põlevkivikeemiakompleksis töötanutest omab õigust minna pensionile üldisest tööeapiirist varem, seda tervistkahjustavate ja raskete töötingimuste tõttu.

Järgnevalt vaatlen Kohtla-Järve elanikkonna jaotust tegevusalade (majandusharude) põhjal. Valimi põhjal on valdav osa töötajaskonnast tegev tootmissektoris, vähemal määral oldi seotud teenindussektoriga ning põllumajandus (primaarsektor) moodustas marginaalse osa. Põlevkivitööstuskeskusena oli Kohtla-Järve elanikkonna enamuse töökoht seotud põlevkivitööstusega. Töös kasutatud valimi aktiivsest rahvastikust oli ligi 40 % otseselt

seotud põlevkivi kaevandamise või töötlemisega (Tabel 5). Ehitus- ja montaažitööde majandusharus oli hõivatud suuruselt järgmine grupp (11,4 %). Lisaks olid olulisel kohal ka energeetika, transport, ehitus, metallurgia ja mitmed teised elualad, mis olid põlevkivitööstuskompleksi ning industriaalsektoriga vahetus seoses. Täitevvoimu ja parteiasutuste töötajaskond moodustas ligi 7 % aktiivsest rahvastikust.

	Valdkond	Osakaal (%)
1	Põlevkivi kaevandamine ja rikastamine	30,1
2	Põlevkivikeemia tööstus	7,5
3	Ehitus- ja montaažitööd	11,4
4	Transport ja kommunikatsioonid	11,0
5	Toiduainete- ja kergetööstus	7,5
6	Kommunaal- ja ühiskondlik teenindus	7,0
7	Täitevvoimu ja parteiasutused	6,9
8	Meditsiin ja tervishoid	5,7
9	põllu- ja metsamajandusettevõtted	4,3
10	Ehitusmaterjalidetööstus	3,4
11	Metallurgia- ja masinaehitus	3,0
12	Kultuuriasutused	1,3
13	Rahandus	0,8

Tabel 5 Kohtla-Järve aktiivse rahvastiku töökohtade jaotus peamiste rahvamajandusharude lõikes.

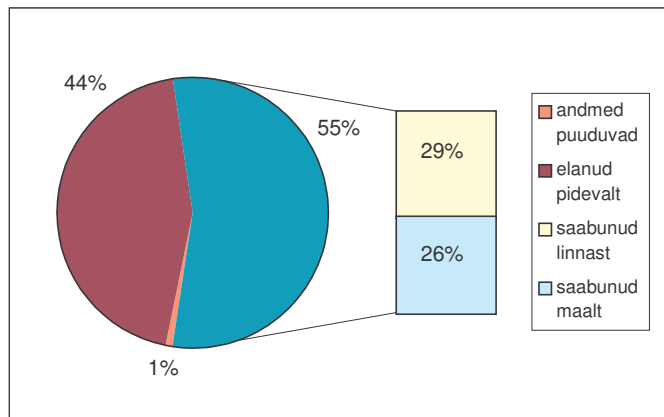
Allikas: 1989. a rahvaloendus.

Märkus: Mitteaktiivseid rahvaloendusmetoodika alusel ei arvestatud. Ka pensionäride jt puhul oli märgitud tegevusala, millega nad viimati enne pensionile jäämist tegelesid.

4.1.5 Paiksus

Kuna Ida-Virumaa linnaliste asulate rahvastiku põhiline osa kujunes pärastsojajärgsel perioodil, moodustasid juba algselt valdava osa migrandid ning peamiselt sisserännanud (Tepp 1990). Seda kinnitab asjaolu, et Teise maailmasõja järgne rände tase oli põhjustatud nii Eesti sisesest rändest kui mujalt Nõukogude Liidu aladelt sisserännanutest, kellest peamine osa lähtus Loode-Venemaalt (Kulu 1997). Ilmselt toimus ka Kohtla-Järvel olukord, sarnaselt Tartule, kus linna lähialalt nn organiseerimata sisserännanute puhul oli tegemist eestlastega.

Samal ajal kui kaugemalt, läbi organiseeritud rände saabunute puhul oli tegemist muulastega (Kulu, Tammaru 2003). Kuna 1980. aastatel langes ka migratsiooni intensiivsus, võis Kohtla-Järve rahvastikku 1989. aasta rahvaloenduse põhjal lugeda suhteliselt hästi paigastunuks (Tepp 1990).

Joonis 20 Kohtla-Järve rahvastiku paiksus.

1989. aasta rahvaloenduse andmetel oli 44 % Kohtla-Järve elanikest paiksed ehk elanud siin sündimisest saadik (Joonis 20). Sünnijärgsete elanike osatähtsus Kohtla-Järve eestlaste hulgas oli 64,3 %, teiste rahvuste puhul 39,3 %. Kohtla-järvelasi, kes elasid linna territooriumil 1950. aastast või varem, (k.a siin sündinud) oli 56,7 %, eestlaste hulgas 78,5 %, teiste rahvuste seas 50,9 %. Rahvaloendusel küsiti eelnevalt esitatud teabe saamiseks respondendi pidevalt elamise kestust antud asustatud kohas¹², kusjuures jaatav vastus märgiti sündimisest saati pidevalt elamise korral, teisel juhul märgiti pideva kohaloleku alguse aasta (Mereste, Root 1988). Kuna elukohta muutnud inimeste puhul märgiti üles seegi, kas nad saabusid linnast või maalt, saab ütelda, et Kohtla-Järvele sisserännanute seas saabus 52,7 % linnalistest asulastest ja 47,3 % maalt.

¹² Põhimõtteliselt samas vormis küsimus oli ka 1970. ja 1979. aasta loenduslehel.

4.2 Linnaruumi segregatsiooni väljaselgitamine

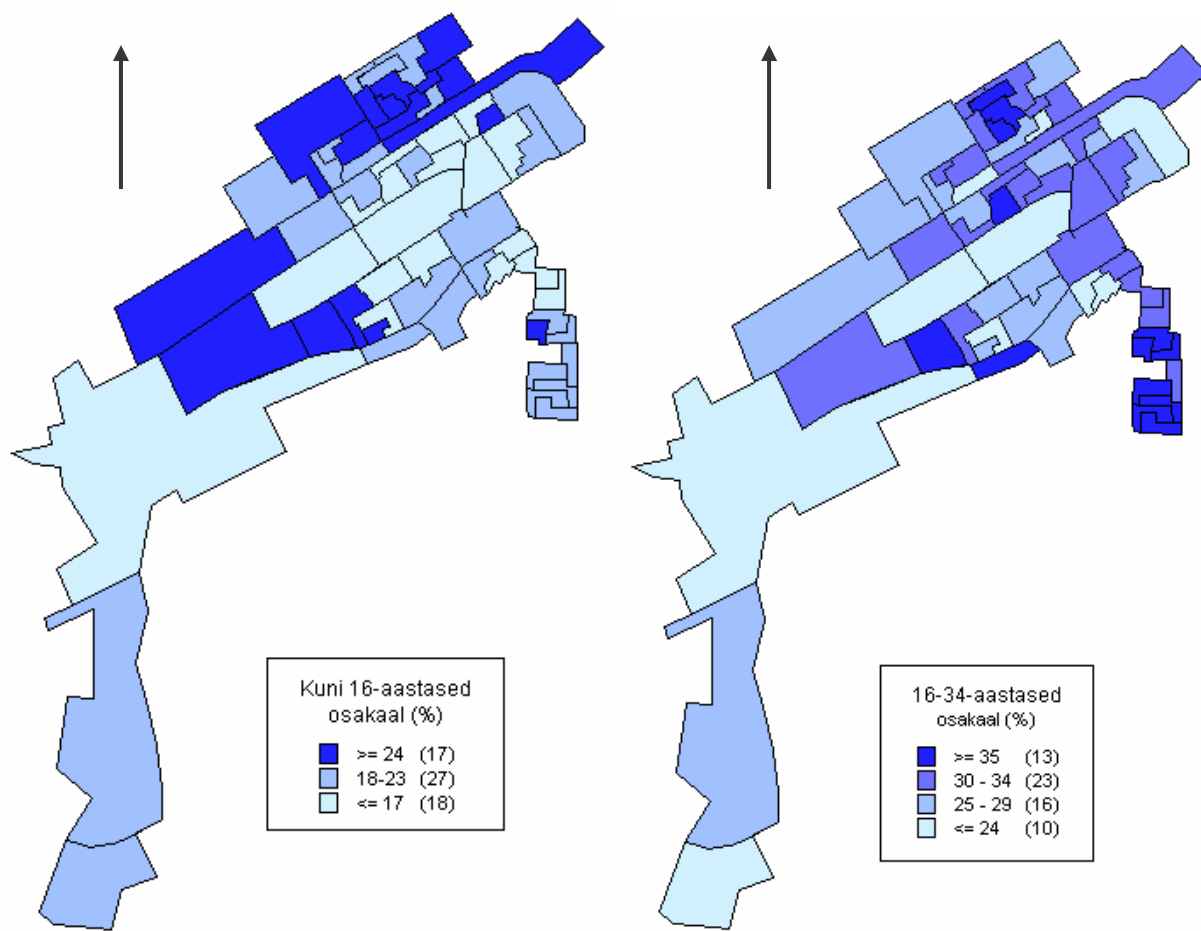
Kohtla-Järve elanike segregatsiooni ruumilise mustri selgitamine toimus 1989. aasta rahvaloenduse loendusjaoskondade¹³ ning autori poolt moodustatud linnapiirkondade¹⁴ alusel loodud teemakaartide põhjal. Teemakaardid moodustasin elanike sotsiaalsete näitajate ruumilise jaotumuse põhjal, kasutades rahvuse, (mediaan)vanuse, hariduse, töökoha ja põlisuse andmeid. Segregatsiooni ruumilise mõõtmise ühikuis – loendusjaoskondades – oli elanike arv 80-180, keskmiselt 114. Kortermajade puhul kuulus Kohtla-Järvel jaoskonda keskmiselt 1-4 hoonet. Leidus siiski ka jaoskondi, kus asus nii paljukorterilisi maju kui ühe- ja mitme-pere elamuid – nende puhul oli hoonete hulk jaoskonnas suurem. Peamiselt 1940. ja 1950. aastatel valminud mitme-pere elamuid on jaoskonna piires 10-25. Individuaalmaju leidus Kohtla-Järvel 1989. aasta loendusandmetel vähe. Loendusjaoskonna ning linnapiirkonna moodustavad seega kõrvuti asetsevad, enamasti sarnase vanusega hooned, mis on üksuse siseselt asukoha, ehitus- ja olmetingimuste poolest enamasti sarnased.

4.2.1 Vanus

Mitmetes töödes on etnilise segregatsiooni põhjuseid seletatud eelkõige rahvusrühmade erinevusega vanuselises ja hariduslikus koosseisus, hõivestruktuuris ja päritolus (Kulu, Tammaru 2003; Kulu 2003). Kohtla-Järve puhul võib konstateerida, et etnilise ruumisegregatsiooni kõrval esineb ka vanuseline segregatsioon, mis on kujundatud eri vanusrühmade ebahühtlasest jaotumisest linnaruumis. Vanuselise segregatsiooni ilmekaks näiteks sotsialistlike linnade, k.a. Kohtla-Järve puhul on asjaolu, et linna vanemates osades eluneb võrreldes uuemate elamurajoonidega tavaliselt vanem rahvastik. Vanuselise segregatsiooni kujunemisele aitas kaasa tsentraliseeritud eluruumijaotus: valminud eluruumidesse asusid elama tööle suunatud noored erialaspetsialistid. Samuti oli oluline see, et eluruumi omades oli raske seda vahetada ning kolida teise piirkonda, mistõttu elati teatud kindlas eluruumis paikselt.

¹³ Väikseim loendusüksus.

¹⁴ Ehitusperioodi ja sarnase hoonestusega piirkonna alusel autori poolt loodud üksus, mis koosneb mitmest loendusjaoskonnast.

Joonis 21 Kuni 16-aastased.

Joonis 22 16-34-aastased.

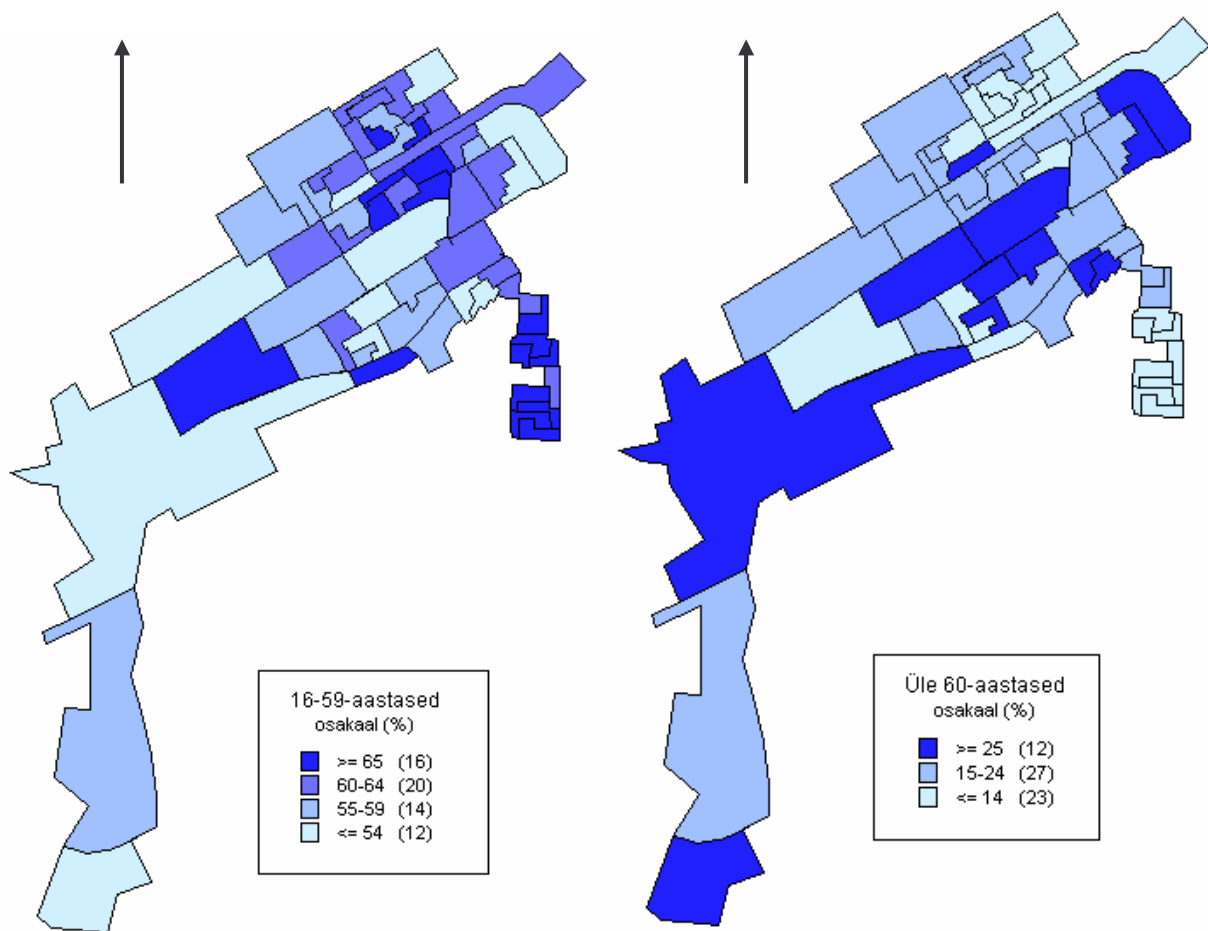
Vanuselise segregatsiooni selgitamiseks olen vaadanud ealist jaotumust linnaruumis. Selleks olen koostanud vanuselise ruumilise segregatsiooni teemakaardid. Teemakaartide koostamisel on võetud aluseks vanusgruppide osakaalu jaotus loendusjaoskondades ning elanike mediaanvanus¹⁵ linnapiirkondades. Vanuselise segregatsiooni käsitlemisel olen välja toonud teatud vanusrühmad. Selleks olen kasutanud kuni 16-aastaste, 16-59-aastaste ja üle 60-aastaste jaotust¹⁶. Antud valikut põhjendab statistikas levinud meetod, vaatlemaks eraldi tööeas nooremaid, tööelist ning tööeas vanemaid sünnipõlvkondi (Tepp 1990). Tööealiste vanusgrupi aluseks on asjaolu, et endises Nõukogude Liidus ja ka Eesti NSV-s oli tööea alampiiriks 16. eluaasta ja ülempiiriks meestel 60. ja naistel 55. eluaasta (Laas 1978). Käesolevas töös olen määratlenud tööealiste rahvastiku vanuse tinglikuks ülempiiriks 59. eluaasta. Kuna tööealiste vanusgrupp hõlmab laia ealist spektrit, olen eraldi vaadelnud ka

¹⁵ Kohtla-Järve elanike mediaanvanus 1989. aastal oli 37,4: meestel 33,5 ja naistel 38 eluaastat.

¹⁶ Kohtla-Järve elanikest oli 16-aastaseid 21%, 16-59-aastaseid 62% ja 60-aastaseid ning vanemaid 17%.

nooremas (16-34-aastased) ning vanemas tööeas (35-59-aastased) elanike osakaalu jaotust linnaruumis.

Vanusgruppide alusel loodud teemakaartidel on eristatavad mitmed eri vanusrühmade osakaalu ruumilised erinevused. Kuni 16-aastaste osakaal on suurim Põhja mikrorajooni jaoskondades (Joonis 21). Siinses, uusima hoonestusega linnapiirkonnas on kõrge ka 16-34-aastaste osakaal, kuna eluruumide valmimise järel on need asustatud enamikus üheeaalsete noorte perekondade poolt. See viitab eluruumi valmimisaja seosele elanikkonna vanuselise paigutuse kujunemisel. Tööealiste, nii nooremate kui vanemate, osakaal on suurim Lõuna mikrorajoonis, ulatudes mõningal juhul kuni 70 %-ni elanikest (Joonis 23). Nooremate tööealiste osakaalu poolest paistavad silma ka jaoskonnad linna keskosas, kus asusid põlevkivitööstuse ühiselamud mujalt saabunud tööjõule (Joonis 22). Samuti on tööealiste osakaal suurem mitmes linna kesk-idaosa loendusjaoskonnas.

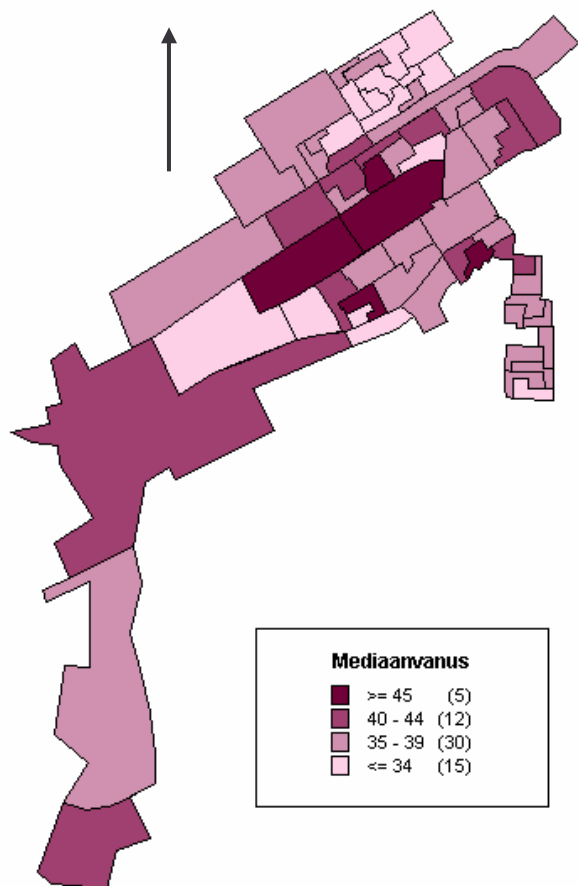

Joonis 23 16-59 aastased.

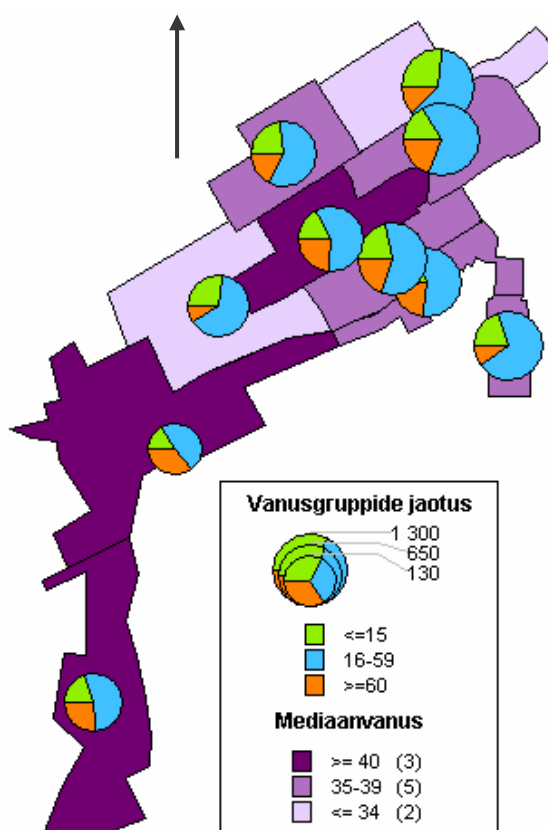
Joonis 24 Üle 60-aastased.

Vanemates elumupiirkondades linna lääneosas on tööealiste ja kuni 16-aastaste osakaal madalaim, olles asustatud vanema elanikkonnaga. Üle 60-aastaste osakaal ongi kõrgem linna lääneosas ja siselinna piirkondades vanema hoonestusega Kävas, Vanalinnas ja 1950. aastatel valminud stalinistlikes elumajades linnasüdames (Joonis 24). See annab teemakaartide põhjal kinnitust vanuselise ruumilise segregatsiooni seosest eluruumi ehitusajaga.

Elanikkonna vanuselise ruumilise segregatsiooni linnapiirkondade lõikes esitab ka mediaanvanuse erinevus jaoskondades ja linnapiirkondades (Joonis 25, Joonis 26). Kõrgema keskmise vanusega inimeste koondumine vanema hoonestusega piirkonda tuleb siin selgelt esile. Siselinna mediaanvanus on linnapiirkonna lõikes üle 40 aasta, üksikutes jaoskondades ulatub see koguni 47-48 aastani. Linna lääneosa - Käva ja Vanalinna – elanikkonna mediaanvanus jääb jaoskonniti vahemikku 41-45 aastat. Madalaim mediaanvanus – alla 34 eluaasta – on Põhja mikrorajoonis, ulatudes mõningates Põhja mikrorajooni jaoskondades isegi kuni 31 aastani. Kogu linna keskmistele väärtustele vastav mediaanvanuse jaotus on eristatav ka Lõuna mikrorajooni puhul.

Joonis 25 Elanike mediaanvanus jaoskonniti.

Joonis 26 Vanusgruppide jaotus ja mediaanvanus linnapiirkonniti.

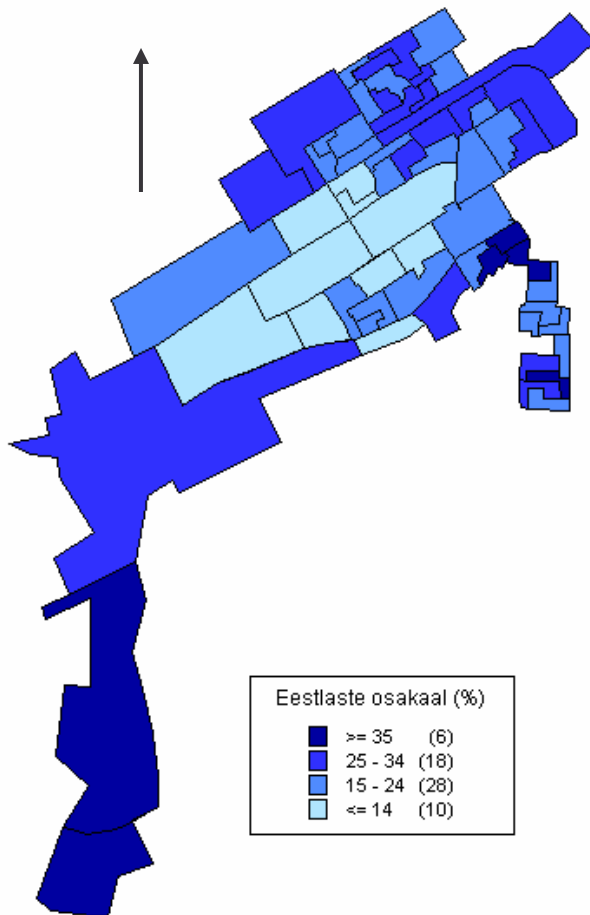
Mitmete autorite sotsialistliku linna segregatsiooniuurimustes esinenud tees, mille kohaselt võrreldes uuemate eluasemetega elavad vanemates (varem ehitatud) linnaosades vanemad inimesed, leidis Kohtla-Järve elanike vanuselise jaotumuse uurimisel teemakaartidel selget kinnitust. Erinevate vanusgruppide – nooremad, tööealised ja üle 60-aatased – lõikes selgus teemakaartide põhjal seos, kus vanemate inimeste osakaal oli suurem vanema hoonestusega loendusjaoskondades, samas kui uusimas linnapiirkonnas, Põhja mikrorajoonis, oli nooremate tööealiste ning kuni 16-aastaste osakaal suurim. Seega võib ütelda, et vanusgruppide ning elanike keskmise vanuse ruumiline jaotus viitab Kohtla-Järve puhul asjaolule, et vanus on sotsialistlike linnade elanike paiknemiserisuste oluline määratleja – vanemates (varem ehitatud) linnaosades elavad vanemad inimesed võrreldes uuemate eluasemetega (Musil 1987, Kulu 2003 kaudu).

4.2.2 Rahvus

Etnilise ruumilise segregatsiooni väljaselgitamine hilis-sotsialistliku Kohtla-Järve elanike hulgas on autori meelest huvipakkuv eelkõige seetõttu, et etniline segregatsioon sotsialistlikes linnades on eri autorite töödes vähe kasutamist leidnud (Ladanyi 1983), olemata veel vähem uurimuse keskseks teemaks. Siiski on etnilise ruumilise segregatsiooni olemasolu nõukogude ja Ida-Euroopa sotsialistlikes linnades mitmetes töödes kinnitust leidnud. See viitab asjaolule, et vaatamata sotsiaal-majandusliku egalitaarsuse rõhutamisele, ei suudetud tegelikkuses tagada ka rahvuste võrduse ning solidaarsuse loosungi täideviimist. Sotsialistlikele linnadele omaselt tsentraalselt planeeritud eluruumijaotus eeldanuks elanikkonna paigutumist ühtlase etnilise struktuuri alusel. Sellele vaatamata on mitmetes töödes etnilise segregatsiooni põhjuseid seletatud eelkõige vanuselise ja haridusliku koosseisu, hõivestruktuuri ja päritolu erinevustega (Kulu, Tammaru 2003; Kulu 2003). Mõned sotsialistlike linnade etnilist segregatsiooni käsitlevad autorid on jõudnud järeldusele, et elanike segregatsioon rahvuse pinnal võis olla hulga sügavam kui muude sotsiaalsete näitajate alusel (French, Hamilton 1979).

Sõjajärgsetel aastatel peamiselt sisserännanute baasil kujunenud Kohtla-Järve elanikkond baseerus suures osas tööstusspetsialistidel ja nende perekonnaliikmetel teistelt Nõukogude Liidu aladelt. Väljastpoolt saabunud mitte-eestlastest spetsialistid olid eelisseisus eluruumi jagamisel (Tepp 1990), mis kujundas ka ruumilisi paiknemismustreid. Kohtla-Järve

linnastu Järve linnaosa elanike ruumiline jaotus rahvuste lõikes omab 1989. aasta andmetel selgeid erisusi ning on märk etnilise segregatsiooni olemasolust. Esineb piirkondi, kus rahvuste osakaalu suhe erineb selgelt keskmisest osakaalu jaotusest. Eestlaste ja muulaste osakaalu jaotus uuema ja vanema hoonestusega kvartalites on valdavalt pöördvõrdeline, muude rahvuste osakaal on vähemuutuv, kuid jälgib laias plaanis venelaste osakaalu muutuseid.

Joonis 27 Eestlaste osakaal jaoskonniti.

Töös kasutatud valimis (7 650 inimest), mille aluseks oli ¼ Kohtla-Järve Järve linnaosa elanikest, moodustasid eestlased 24,1 % (1 840 inimest), venelased 64,4 % (4 944 inimest) ja teised rahvused¹⁷ 11,3 %. Loendusjaoskondade siseselt oli eestlaste osakaalu ulatus 5,7 – 50,3 %, venelaste osakaal 39,8 – 82 %. Eestlaste osakaal on selgelt suurem läänepoolsetes, vanemates, 1950. aastatel rajatud linnaosades, kus antud näitaja on keskmisest (24,1 %) tunduvalt kõrgem (Joonis 27). Käva linnaosas (linna lääneosas), mille kõik elamud valmisid

¹⁷ Muudest rahvustest moodustavad suurima osa valgevenelased, ukrainlased ja soomlased.

enne 1950. aastat, oli eestlaste osakaal suurim, ulatudes 40-50 %-ni elanikest. Keskmisest suurem eestlaste osakaal on ka üksikutes Lõuna mikrorajooni loendusjaoskonna elamutes ning 1960. aastatel rajatud hoonestusega kvartalis linna idaosas. Eestlaste osakaal on keskmisest madalam 1950. aastatel rajatud hoonetes linna keskosas (nn stalinistliku hoonestusega siselinna piirkond), madalaimad eestlaste osakaalu väärtused jäävad alla 10 %. Põhja mikrorajoonis (linna kirdeosa) on eestlaste osakaal keskmistele väärtustele vastav ning siin segregatsiooni ulatuse ekstreemumeid ei esine.

Keslinna piirkonna jaoskondades on märgatav mitte-eesti elanikkonna suurem kontsentratsioon. Keskmisest suurem mitte-eestlaste osakaal on ka 1970.-80. aastatel rajatud paneelilamurajoonides Lõuna mikrorajoonis. Samas on siinsele piirkonnale iseloomulik etnilise osakaalu jaotuse, eestlased – mitte-eestlased, varieeruvus kõrvuti asetsevates jaoskondades. Huvipakkuv on erinevus kahe uuema hoonestusega linnapiirkonna – Lõuna ja Põhja mikrorajooni – etnilise segregatsiooni puhul, ehkki mõlemad on rajatud enam vähem samaaegselt ning omavad sarnaseid elamistingimusi ja mugavusi. Lõuna mikrorajooni elanike enamus töötab põlevkivitööstuskompleksis, mis kasutas väljastpoolt Eestit siia tööle suunatud mitte-eestlastest spetsialiste, kuid sellele vaatamata leidub üsna kõrge eestlaste osakaaluga jaoskondi. Põhja mikrorajoonis on suurem teenistujate osakaal, enamasti on tegemist kaubandus-teenindustevõtete töötajate, õpetajate, parteiaktiivi või kultuuritöötajatega. Vähem on leida põlevkivitööstuskompleksis töötajaid, kuid ka eestlaste osakaal jaoskonniti on siin madalam. Mitmete, eri linnapiirkondades asunud loendusjaoskondade keskmisest kõrgema mitte-eesti elanikkonna osakaalu põhjuseks on ka siin asunud institutsionaalsed eluruumid – töölisühiselamud – majutades peamiselt mujalt Nõukogude Liidu aladelt saabunud kohtla-järvelasi, tingituna põlevkivitööstuskompleksi tööjõuvajadustest.

Seega on eestlaste osakaal suurem sõjaeelse ajal ning 1940. aastail valminud eluruumidega jaoskondades, kahanedes uuemate hoonete puhul. Eestlaste osakaal kahaneb järk-järgult, jõudes madalaimale tasemele 1980. aastatel valminud eluruumes. Mitte-eestlaste osakaal uuemates eluruumides võib olla tingitud nii rändest kui iibest tulenevast juurdekasvust. Kuna väljastpoolt linna elama asunute hulgas domineerisid muulased, võibki üheks etnilise segregatsiooni põhjuseks olla mitte-eestlasest sisserännanute jaoks eksisteerinud eluruumi jaotusmehhanismid, mille alusel said nad eelisjärjekorras ning uuemad eluruumid vastvalminud kvartalites.

4.2.3 Haridus

Mitmed 1970. aastate uurimustööd viitavad hariduse vähesele osatähtsusele sotsiaalse segregatsiooni kujunemisel (Rukavishnikov 1978), kuid hilisemad tööd toovad esile märkimisväärseid eluruumierisusi hariduse ja ameti põhjal (Dangschat 1987; Ladanyi 1987; Rowland 1992).

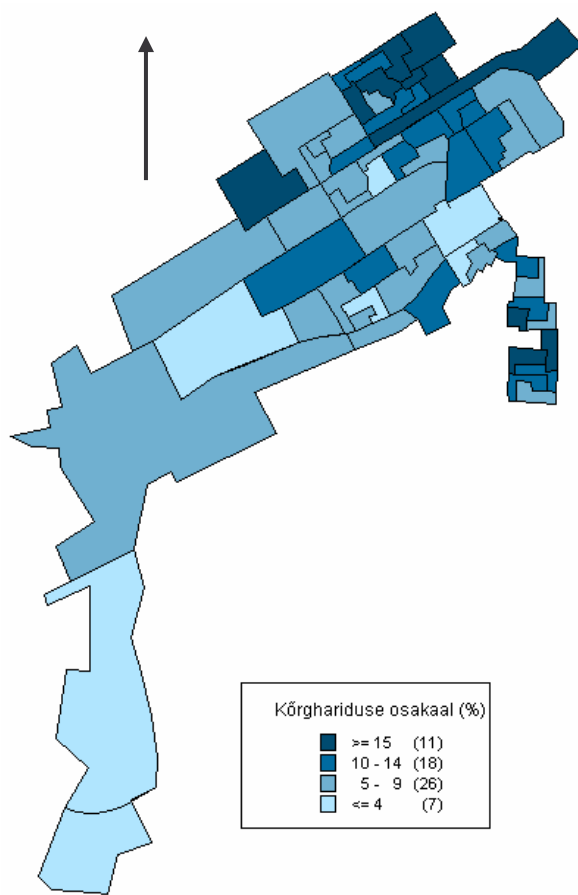
Erineva haridustasemega elanikkonna paiknemiserisuste selgitamiseks linnaruumis olen koostanud teemakaardid 16-59-aastase elanikkonna põhjal, kõrvaldamaks noorukite ja pensioniealiste madalamast haridustasemest tulenevate erinevuste nähte. Teemakaartide koostamise ja analüüsimise käigus vaatlesin hariduse osakaalu jaotumist kolme koondatud haridusklassi¹⁸ lõikes.

16-59-aastase rahvastiku haridustaseme jaotus on järgmine: kõrgharidusega 12 %, keskharidusega 79 % ning põhi ja algharidusega 9 %. Töös olen esitanud kõrgharidusega elanikkonna osakaalu ruumiliste erisuste teemakaardi, mis on koostatud jaoskondade alusel (Joonis 28). Noorema elanikkonnaga ning uuema hoonestusega jaoskondades on kõrgharidusega inimeste osakaal keskmisest kõrgem. Sama saab ütelda keskhariduse osakaalu kohta. Põhja mikrorajoonis ulatub kõrghariduse osakaal mõnes jaoskonnas isegi 30 %-ni. Kõrghariduse suurema osakaalu poolest hakkavad silma ka Lõuna mikrorajooni üksikud jaoskonnad. Teistes jaoskondades on kõrghariduse osakaal keskmise näitaja, 12 % ligidal. Ehkki teemakaardi aluseks on võetud vaid tööeline rahvastik, on siiski vanema, viiekümnendates eluaastates elanikkonna suurema osakaaluga Käva ja Vanalinna piirkondades haridustase madalam, kõrghariduse osakaal langeb siin alla 4 %. Siselinna piirkonnas vastab hariduslik jaotus üldjoontelt linna keskmistele näitajatele, keskhariduse osakaal on mõnevõrra suurem.

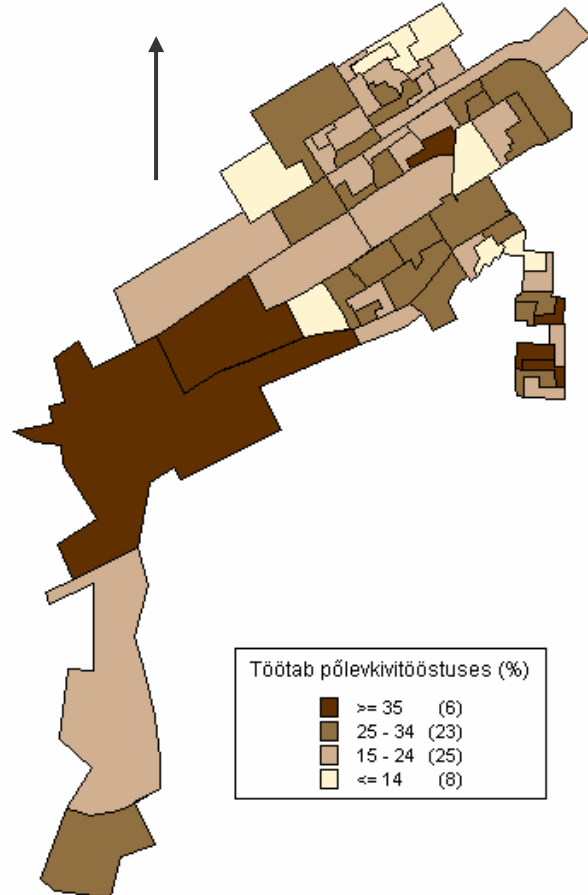
Üheks haridustaseme ruumilise erisuse aluseks on kindlasti elanikkonna vanuseline segregatsioon: vanema tööelise elanikkonna puhul oli keskmine haridustase madalam. Seetõttu on ka tööelise rahvastiku hulgas vanema elanikkonna suurema osakaaluga piirkondades kõrg- ja keskhariduse osakaal madalam. Suurema kõrg- ja keskharidusega isikute osakaalu üksikutes jaoskondades linna uuemates elamurajoonides võis põhjustada ka

¹⁸ Kõrgharidusega, keskharidusega ja põhi- või algharidusega inimesed.

tsentraliseeritud eluruumijaotus ning jaotamisel tehtud eelistused, mis viisid põlevkivitööstusettevõtete insener-tehnilise personali või partei ning haridus- ja kultuuriasutuste töötajate koondumiseni mõne loendusjaoskonna piiresse.

Joonis 28 Kõrghariduse osakaal (%) jaoskonniti.

Joonis 29 Põlevkivitööstuses töötajate osakaal (%) jaoskonniti.

4.2.4 Tegevusala

Järgnevalt käsitlen Kohtla-Järve tööelise rahvastiku ruumilist jaotust peamiste tegevusalade põhjal. Kuna Kohtla-Järve puhul etendas põlevkivitööstuskompleks olulisimat osa, siis on huvipakkuv vaadata just selle tegevusala esindajate paigutumist linnaruumis. Siinjuures on huvipakkuvad võimalikud tsentraliseeritud eluruumijaotusest tulenevad paiknemiserisused. Põlevkivitööstus on enim esinev tegevusala Kohtla-Järve elanike hulgas 1989. aastal – ligi 40 %¹⁹ aktiivsest rahvastikust oli sellega seotud. Osakaalu poolest järgnenud elualade esindajad – ehitus (11,4%) ja transport (11,0 %) – ei andnud analüüsi põhjal sedavõrd kindlat

¹⁹ 30,1 % põlevkivi kaevandamine ning 11,5 % põlevkivikeemia.

alust ameti, töökoha ning eluruumi asukoha seostamiseks, kuna nende puhul ei olnud leida ruumilise paigutuse iseärasusi. Peamiselt põlevkivitootmisega seotud Kohtla-Järve linnastule oli iseloomulik kõrge tööstussektoris töötajate osakaal. Hiljem, 1970., eriti aga 1980. aastatel toimusid ka siinses tööhõive struktuuris teatavad muudatused ning hõivestruktuur nihkus enam teenindussektori poole (Tepp 1990).

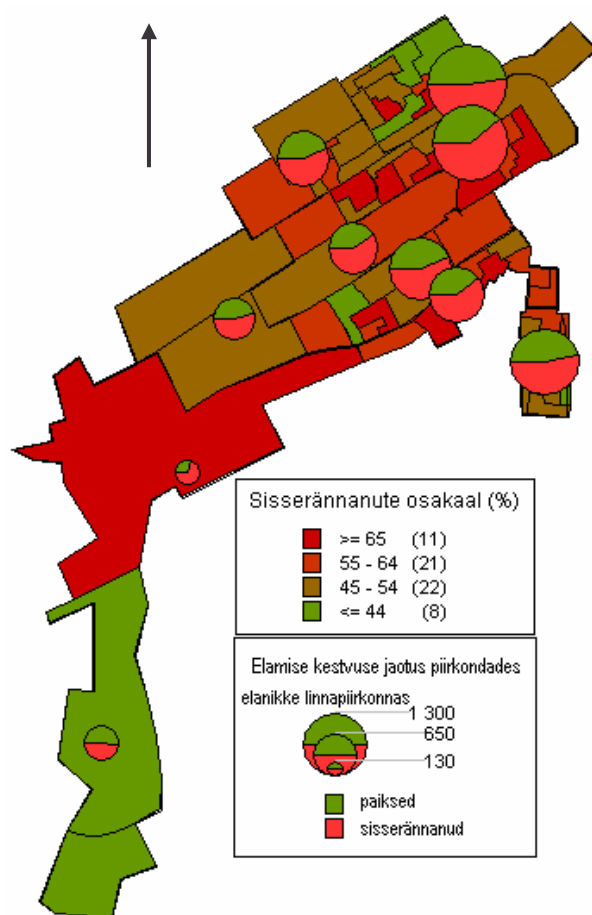
Põlevkivitööstuses töötajate kõrgeim osakaal on märgatav Vanalinna piirkonnas ning üksikutes jaoskondades Lõuna mikrorajoonis (Joonis 32). Viimatimainitus on kontsentratsioon eriti kõrge, ulatudes kolmes jaoskonnas ligi 50 %-ni. Esiletoodud jaoskondade puhul on põlevkivitööstuse kõrge esindatus põhjustatud ilmselt tööstuse rajamise aastatel siia elama asunud elanikkonnast. Seda ajal, mil muude tegevusalade esindajaid saabus linna veel vähe. Tsentraliseeritud eluruumijaotuse alusel määrati ilmselt põlevkivitööstusettevõtete kui prioriteetse tööstusharu töötajatele teatud osa elamufondist. Antud juhul tekitas see sarnase tegevusalaga seotud elanike piirkonna. Kuna 1989. aasta rahvaloendusküsimustik ei eristanud hoone kuuluvuse puhul ettevõtte ning munitsipaalomandit, on võimatu ütelda, kas tegemist oli otseselt põlevkivitööstusele kuuluvate elamutega, mis võis olla põhjuseks antud eluala töötajate kontsentratsioonile.

Põhja mikrorajoonis on märgata põlevkivitööstuskompleksi esindajate vähesust. Seda nooremapoelse elanikkonna tõttu, kelle seas oli elualade jaotus hulga mitmekesisem. Nii Põhja mikrorajoonis kui mitmetes loendusjaoskondades linna idaosas omavad suuremat osakaalu teenindussektori tegevusalad. Vaatasin eraldi ka täitevõimu ja parteitöötajate ning kultuuri- ja haridustöötajate osakaalu erinevusi jaoskonniti. Kummagi puhul esineb üksikuid jaoskondi, kus vastavate tegevusalade osakaal on kõrgem. Selle põhjuseks võib olla vastavate elualade esindajatele kindlatesse majadesse antud eluruumid.

4.2.5 Põlisus

Selgitamaks ruumilise segregatsiooni kujunemist elanike paiksuse alusel, lähtusin sellest, et elamise kestvus teatud asulas võib määratleda sisserännanud ning paiksete elanike eluruumide paiknemiserinevused linnaruumis. 1989. aasta rahvaloenduse andmetel oli 44 % Kohtla-Järve elanikest paiksed ehk elanud siin sündimisest saadik.

Koostatud teemakaart põhineb paiksete – sisserännanute jaotusel (Joonis 30). Paiksed elanikud on sisserännanutest selges ülekaalus vaid üksikutes jaoskondades. Selgelt eristub Käva piirkond ning mõningad jaoskonnad Põhja ja Lõuna mikrorajoonides, kus sünnist saati linnas elanud on üle 66 %. Uuemates elumupiirkondades ning siselinna aladel valitseb sisserännanute oluline ülekaal, muutudes jaoskonniti 45-st kuni 65 %-ni. Linnapiirkondade tasandil vastab elamise kestvuse jaotus paiksed-sisserännanud keskmisele väärtusele (joonise sektordiagramm). Vaid Põhja mikrorajoonis ilmneb linnapiirkonna tasandil paiksete elanike suurem osakaal, kuid siin võib rolli mängida ka elanikkonna noorem vanusstruktuur. Erandina on Käva linnaosa paiksete ülekaalu põhjuseks eestlaste suurem osakaal, kuna eestlaste hulgas oli paiksemaid enamuses.

Joonis 30 Sisserännanute osakaal jaoskondades ning paiksete-sisserännanute jaotus linnapiirkondades.

Sisserännanute puhul vaatlesin ka ruumilisi erinevusi elamise kestvuse siseselt, seda kahe grupi näol: 1-9 aastat ning 10 ja enam aastat. Viimati (1-9 aastat tagasi) elama asunud paiknesid valdavalt Lõuna ja Põhja mikrorajoonide uuselumupiirkondades, 10 ja enam aastat tagasi saabunud paiknesid aga Vanalinnas ja eraldiseisvates siselinna jaoskondades.

5. ISIKU- JA ELURUUMIANDMETE SEOSTE ANALÜÜS

5.1 Vanus

Järgnevalt olen kolmemõõtmeliste risttabelite analüüsi põhjal käsitlenud vanusgruppide jaotumust erinevate eluruumiandmete vahel – **eluruumi kuuluvus, põrandapind, kõrgemate mugavuste olemasolu ja hoone ehitusaeg**, kolmandaks mõõtmeks haridus või tegevusala. Vanusgrupid olen moodustanud alates 16-aastastest, valimi moodustab 3 180 isikut. Ehkki Kohtla-Järvel on ülekaalus riiklikud eluruumid, on huvipakkuv jälgida nii korterites kui mitte-riiklikes eluruumides – eramus või kooperatiivkorteris – elavate isikute jaotust vanuseti.

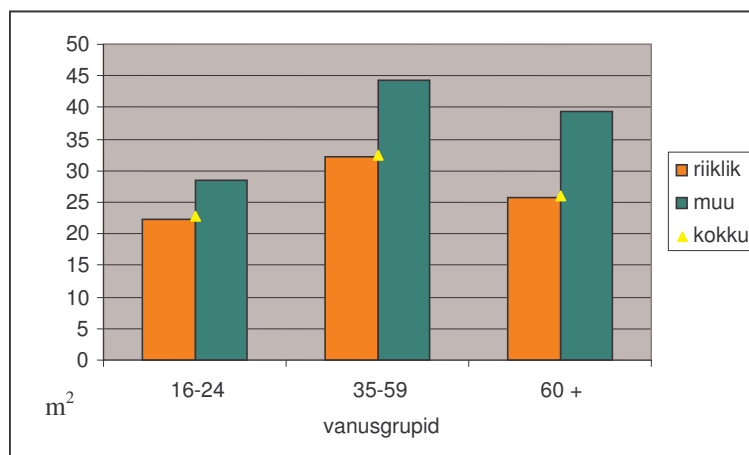
		kokku		16-34		35-59		60 +		
		%	N	%	N	%	N	%	N	
kokku	kuuluvus	100	3180	26	831	47	1502	27	847	
	suurus m ²	29,4		22,7		32,5		26,1		
	mugavused	86	2735	92	765	93	1397	86	728	
	Ehitusaja jaotus	e 1950	21	671	37	310	14	208	18	153
		1951-70	45	1425	36	297	45	677	53	451
1971-89		34	1084	27	224	41	617	29	243	
riiklik	kuuluvus	89	2839	74	618	96	1436	93	785	
	suurus m ²	28,8		22,2		32,1		25,7		
	mugavused	94	2669	94	581	96	1379	91	714	
	Ehitusaja jaotus	e 1950	15	433	18	111	13	192	17	130
		1951-70	48	1370	47	289	46	659	54	422
1971-89		36	1036	35	218	41	585	29	233	
muu	kuuluvus	11	341	26	213	4	66	7	62	
	suurus m ²	39,8		28,4		44,3		39,4		
	mugavused	16	55	36	77	42	28	22	14	
	Ehitusaja jaotus	e 1950	70	238	93	199	24	16	37	23
		1951-70	16	55	4	8	27	18	47	29
1971-89		14	48	3	6	48	32	16	10	

Tabel 6 Eluruuminäitajad vanusjaotuse põhjal.

Kohtla-Järve elamufond koosnes valdavalt korterelamutest, eluruumid kuulusid 89 % ulatuses riigile. Seetõttu näitab ka vanusgruppide jaotus eluruumi kuuluvuse järgi, et kõigis moodustatud vanusrühmades elati 74% -96% ulatuses riigile kuuluvais eluruumides (Tabel 6). 16-34-aastaste vanusrühmas on vastav näitaja madalam, kuna suure hulga noorte elukohaks oli õppimisperioodil märgitud institutsionaalne asutus, st ühiselamu. Riiklike eluruumide

omanike osakaal oli suurim 35-59-aastaste seas (96 %). Ka etnilisel alusel ei esinenud antud vanusgrupi siseselt märgatavaid erinevusi – nii eestlastest kui mitte-eestlastest elas riiklikes eluruumides 94-96 %. Teistes vanusgruppides oli eestlaste puhul riiklike eluruumide elanikke tunduvalt vähem, vahe mitte-eestlastega koguni 12-45 protsendipunkti. Haridustaseme puhul oli kõikides vanusgruppides suurim riiklike eluruumide protsent kõrgharidusega isikute puhul (seda nii eestlastel kui mitte-eestlastel). Tegevusala lõikes ilmnes kõikides vanusgruppides suurim riiklike eluruumide osakaal partei ning põlevkivitööstussektoris hõivatutel. 35-59-aastaste puhul oli kõikidel tegevusaladel riiklike eluruumide elanike osakaal üksnes väikeste erinevustega. See viitab vanema tööealise elanikkonna aktiivsemale osalusele riiklikus eluruumijaotussüsteemis, olenemata tegevusalast. Samas on noorte, aga ka pensioniealiste vanusgruppides eluruumide kuuluvuse jaotus tegevusala kaupa vägagi erinev: Riiklike eluruumide on vähim põllumajandussektoris (70 %) ja enim ehitussektoris (100 %).

Keskmine pind Kohtla-Järve eluruumides oli uuritava perioodil 29,4 m²: riiklikes 28,8 m² ja mitte-riiklikes 39,8 m². Mõlema omandivormi eluruumide puhul omavad suurimat pinda 35-59-aastased, madalaim keskmine eluruumi pind on 16-34-aastaste puhul, kahanedes ka vanema vanusgrupi juures (Joonis 31). 35-59-aastaste puhul on suurem eluruumi pind põhjendatud ilmselt majandusliku aktiivsusega (võimalus soetada suurem elamispind kui õpilastel, äsja tööle asunutel või vanuritel), teisalt loeb antud vanusrühma leibkonnapeade juures ilmselt ka laste osakaal (mistõttu omatakse näiteks rohkem tube), kuna nooremate vanusgruppide puhul pole veel lapsi soetatud, vanemaealised elavad aga omaette.

Joonis 31 Eluruumi suuruse jaotus vanusgruppides.

Analüüsisin ka eri vanusgruppide suhet eluruumi pinna suurusesse hariduse lõikes. Eluruumide jaotamisel suuruse järgi kasutasin järgmist jaotust: väikesed kuni 20 m², keskmised 21-40 m² ja suured üle 41 m². Hariduse oluline mõju selgus peamiselt 35-59-aastaste kõrgharidusega inimeste puhul, kellest tervelt 40% elas suurepinnalistes eluruumides (üle 41 m²). Ülejäänud vanusgruppide siseselt ei esinenud hariduse tõttu suuri erinevusi eluruumi suuruses, üldise tendentsina oli märgatav, et üle 60-aastaste seas kasvas väiksemate eluruumide osakaal algharidusega elanike suunal.

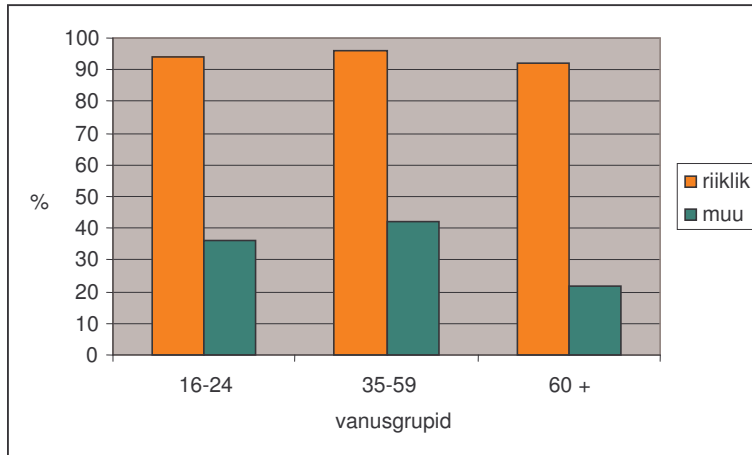
Huvipakkuv on ka vanusgrupiti ilmnev elamispinna suuruse erinevus rahvuste lõikes. 35-59-aastaste ning üle 60-aastaste eestlaste seas on mitte-eestlastest kõrgem suurte eluruumide omanike osakaal, seda nii riiklikes kui mitte-riiklikes eluruumides. Samas on kõikides vanusgruppides eestlaste eluruumides mitte-eestlastest vähem mugavusi. Mõlemas etnilises rühmas on 35-59-aastaste seas uuemate ning riiklike eluruumide osakaal suurem kui vanema- või nooremaealiste hulgas.

Erinevate tegevusalade lõikes vanusgruppide eluruumi suurust võrreldes ilmneb, et oluline tegur on vanus. 16-34-aastaste puhul on kõikidel tegevusaladel enim levinud väikesed eluruumid (50-75 %) (v.a partei hõivegrupis töötavatel inimestel). 35-59-aastaste vanusgrupis on eluruumi suuruse jaotumus väikeste, keskmiste ja suurte vahel kõikide elualade puhul proportsionaalselt sarnane (enim keskmiseid 49-59 %, suuri 25-38 %, väikeseid 12-18 %). Suurte eluruumide osakaal on teistest suurem partei ning põllumajandusega seotud elanike puhul, esimesel juhul riiklikes, teisel mitte-riiklikes eluruumides. Ehitusalal aga on kõikides vanusgruppides väikseimad eluruumid. Ka vanimas vanusgrupis on kõikide tegevusalade puhul enamlevinud keskmise suurusega eluruumid, vaid põllumajanduses elab enamik üle 60-aastastest suurtes eluruumides (eramajad).

Erinevate haridustasemete puhul on enim suurte eluruumide omanikke 35-59-aastaste hulgas. 35-59- ja üle 60-aastaste puhul elab kõikide haridustasemete lõikes enim isikuid keskmise suurusega eluruumides (21-40 m²), nooremate puhul aga väikseimates eluruumides (≤ 20 m²).

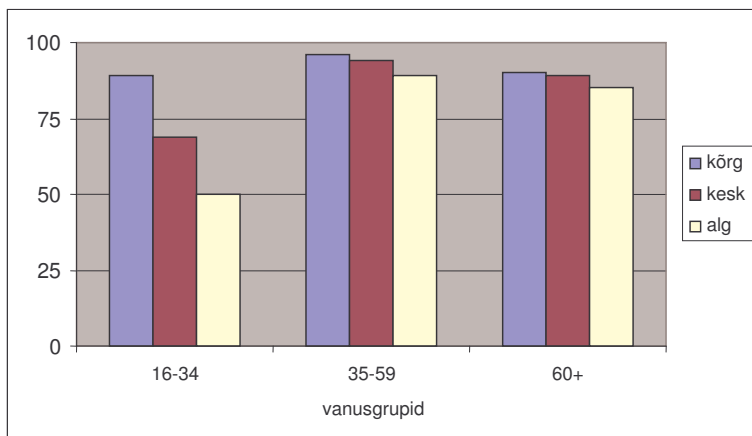
Mugavuste olemasolu eluruumides peegeldab erinevate vanusgruppide keskmist eluruumikvaliteeti. Kõrgemat järku mugavuste esinemine eluruumis tähistab keskkütte, sooja vee, vanni või dušši olemasolu. Kokku oli 1989. aastal Kohtla-Järvel kõrgemat järku mugavustega varustatud 86 % majapidamistest, sealhulgas 94% riiklikest ja 16 % mitte-riiklikest eluruumidest. Kuna suur osa Kohtla-Järve elamufondist valmis sõjajärgse

massehituse tingimustes, tagaski see riiklike eluruumide pea absoluutse (94 %) varustatuse kõrgemate mugavustega. Kõrgemat järku mugavuste jaotumus vanusgruppide seas näitab risttabeli analüüsil eelkõige erinevusi mitte-riiklike eluruumide puhul (Joonis 32).

Joonis 32 Kõrgemat järku mugavuste olemasolu riiklikes ja mitteriiklikes eluruumides vanusgruppide kaupa.

Riiklikes eluruumides on mugavustega varustatus ühtlane, ehkki kahaneb veidi vanemate vanusrühmade korterites. Mugavustega vähemvarustatud mitte-riiklikes eluruumides eristub teistest kõrgema mugavuste näitaja poolest 35-59-aastaste rühm, kelle puhul mängib rolli kooperatiivkorterite omanike hulk (isiklikku omandisse kuuluvatest eluruumidest olid kooperatiivkorterid eramutest paremini varustatud). Rahvuste lõikes oli kõikides vanusgruppides eestlaste eluruumides mitte-eestlastest vähem mugavusi. Kõikides vanusgruppides leidis enim mugavusi kõrgharidusega inimestel ning antud näitaja kahanes kesk ja veelgi enam algharidusega korteriomanike seas (Joonis 33). Tegevusala puhul märkimisväärsed erinevusi ei esinenud. Seega sõltus mugavuste olemasolu eluruumi kuuluvuse kõrval olulisel määral vanusest aga ka rahvus- ja haridusnäitajatest.

Joonis 33 Kõrgemat järku mugavuste olemasolu vanusgruppide ja haridustaseme lõikes.

Eluruumi ehitusaja jaotus riiklike eluruumide elanike puhul näitab keskealiste ja vanemate vanusgruppide siseselt valdavalt sarnast joont. Üle 60-aastaste vanusrühma puhul on väiksem peale 1970. aastat valminud eluruumide osakaal, s.t vanemad inimesed elavad vanemates eluruumides. Nooremate vanusgruppide leibkonnapeade puhul esinevad peamiselt uuemad, peale 1970. aastat valminud eluruumid. Intensiivse riikliku elamuehituse tingimustes asus valminud suurelamutesse valdavalt noorem elanikkond, kujundades hoone valmimisaja ja elanike vanuskoosseisu seose. Lisaks elati tsentraliseeritud eluruumijaotuse tõttu saadud eluruumis paiksest, mistõttu nii-öelda vananeti koos eluruumiga. Vaadeldes vanusgruppide ja eluruumide valmimisaja jaotust mitte-riiklikes eluruumides, on ka siin näha selgeid seoseid kahe näitaja vahel. Etniliselt jaotuselt on 35-59-aastaste eestlaste ja muulaste eluruumide valmimisaja jaotus sarnane, seda erinevalt üle 60-aastaste ja 16-34-aastaste grupist, kus esineb rahvusesti märgatavaid erinevusi. Pea kõikides haridustaseme gruppides on 35-59-aastaste ning üle 60-aastaste puhul eluruumide ehitusaja jaotus sarnane: ligi pooled elavad keskmise vanusega eluruumides, uute eluruumide osakaal kasvab veidi kõrghariduse puhul. Tegevusala lõikes on 35-59-aastaste gruppide vaheline jaotus eluruumi ehitusaja osas väheste muutustega – veidi kõrgem uute eluruumide osakaal on partei ja ehitussektori puhul (48 %). Noorima ja vanima vanusgrupi hõivealane eluruumi ehitusaja jaotus on ebahütlane.

Kokkuvõtlikult tõi jaotus etnilisel, hariduslikul ja hõivelisel alusel esile mitmeid erinevusi vanusgruppide eluruuminäitajates. Eluruumingimuste poolest homogeensem nii rahvuse, tegevusala kui haridustaseme puhul on 35-59-aastaste vanusgrupp. Kuna 35-59-aastastel oli nii etnilisel, hariduslikul kui tegevusala pinnal riiklike eluruumide osakaal võrdselt levinud, siis viitab see riikliku eluruumijaotussüsteemi aktiivsele mõjule keskmises ja vanemas tööelistele. Riiklikud eluruumid olid kõikides vanusgruppides enamlevinud kõrgharidusega inimeste puhul, samuti partei ning põlevkivitööstussektoris. Nii riiklike kui mitte-riiklike eluruumide puhul omavad suurimat pinda 35-59-aastaste vanusgrupid. Kõikide vanusgruppide riiklike eluruumide mugavustega varustus on hütlane (mugavused sõltusid pigem rahvusest ja haridusest), ehkki kahaneb veidi üle 60-aastaste puhul. Mitte-riiklikest eluruumidest, kus on mugavused vähem levinud, eristub kõrgema mugavusnäitaja poolest vaid 35-59-aastaste rühm, kelle puhul on enam kooperatiivkorterite elanikke. Ehitusaja juures on üle 60-aastaste puhul vanemate eluruumide osakaal suurem, kuna sinna koliti nende valmimise järel ning jäädi sinna paiksest elama.

5.2 Rahvus

Järgnevas alapeatükis on analüüsitud rahvusgruppide jaotumust kolmemõõtmelistes risttabelites erinevate eluruumiandmete põhjal, kolmandaks mõõtmeks vanus, haridus või tegevusala. Eestlaste ja mitte-eestlaste seas on eluruumi kuuluvuse põhjal 1989. aastal Kohtla-Järvel märgata märkimisväärsed erinevusi. Kui eestlastest elas riiklikes eluruumides 78 %, siis muulastest 89 % (kokku elas 89 % riiklikes ja 11 % mitte-riiklikes²⁰ eluruumides) (Tabel 7). Eluruumi kuuluvuse osas paistab nii eestlaste kui mitte-eestlaste puhul silma 35-59-aastaste vanusrühm, kus ei esine märgatavaid erinevusi riiklike eluruumide elanike osakaalus (94-96 %). Kui mitte-eestlaste seas püsib riiklike eluruumide elanike osakaal kõrge kõikides vanusgruppides, siis eestlaste puhul on riiklike eluruumide elanikke noorima vanusgrupi ja üle 60-aastaste seas tunduvalt vähem.

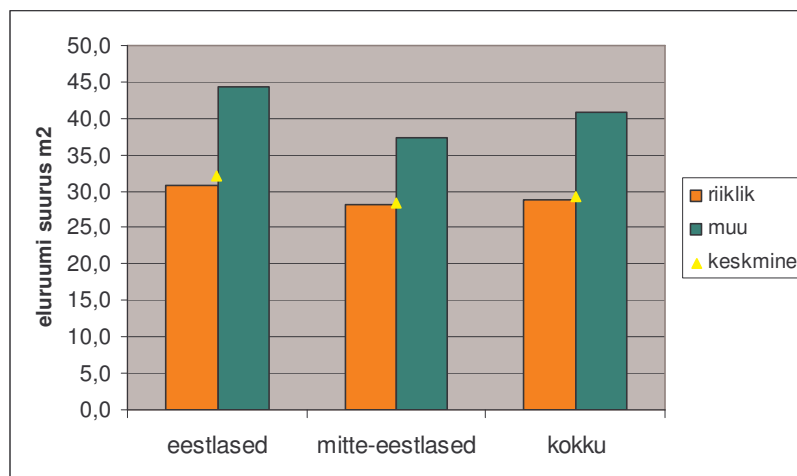
		Kokku		eestlased		mitte-eestlased		
		%	N	%	N	%	N	
kokku	kuuluvus	100	3180	27	851	73	2329	
	suurus m ²	29,4		32,1		28,4		
	mugavused	86	2735	74	630	90	2096	
	Ehitusaja jaotus	e 1950	21	671	27	231	19	440
		1951-70	45	1425	42	355	46	1070
		1971-89	34	1084	31	265	35	819
riiklik	kuuluvus	89	2839	78	665	93	2174	
	suurus m ²	28,8		30,9		28,2		
	mugavused	94	2669	93	618	95	2065	
	Ehitusaja jaotus	e 1950	15	433	13	88	16	345
		1951-70	48	1370	48	320	48	1050
		1971-89	36	1036	39	257	36	779
muu	kuuluvus	11	341	22	186	7	155	
	suurus m ²	40,8		44,4		37,2		
	mugavused	16	55	4	7	29	45	
	Ehitusaja jaotus	e 1950	70	239	77	143	61	95
		1951-70	16	55	19	35	13	20
		1971-89	14	48	4	8	26	40

Tabel 7 Eluruuminäitajad etnilise jaotuse põhjal.

²⁰ Mitte-riiklikku omandisse olen liitnud era ja kooperatiivse kuuluvusega eluruumid, seega tähistab mitte-riiklik sisuliselt eraomandust. Ehkki sotsialismiperioodil jaotus riiklik elamufond omakorda munitsipaalomandisse ja ettevõtetele kuuluvateks eluruumideks, pole rahvaloendus-küsimustiku metodoloogia tõttu võimalik neid kahte huvipakkuvat omandivormi eristada.

Mõlema rahvusgrupi puhul on kõrgeim riiklike eluruumide osakaal kõrgharidusega inimeste seas. Eestlaste puhul kahaneb vastav näitaja kesk- ja algharidusega isikute puhul tunduvalt, mitte-eestlaste puhul mitte nii suurel määral. Tegevusala lõikes oli riiklike eluruumide osakaal nii eestlaste kui mitte-eestlaste puhul kõrgeim põlevkivisektoris, aga ka parteisektoriga seotud mitte-eestlastel. Mitte-riiklike eluruumide osakaal oli suurim põllumajandusega seotud eestlaste hulgas.

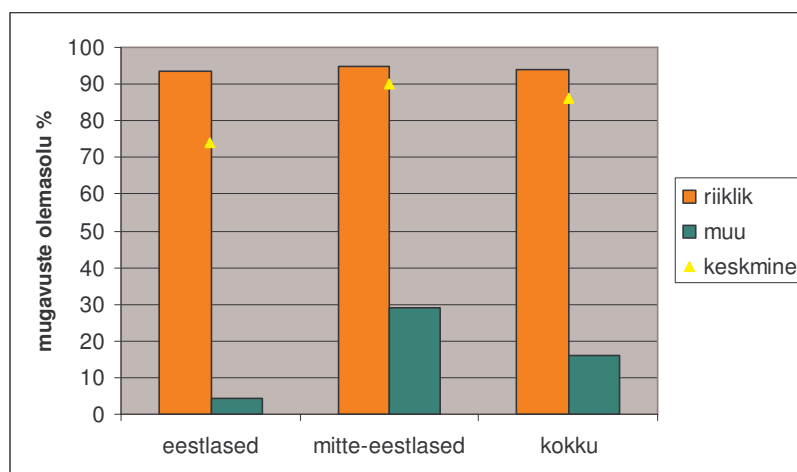
Võrreldes teiste suuremate Eesti linnadega (va. Narva) on riiklikes eluruumides elavate eestlaste protsent Kohtla-Järvel mõnevõrra kõrgem, kuid on siiski märkimisväärselt madalam mitte-eestlaste näitajast. Kuna Kohtla-Järvet võib pidada pea puhtakujuliselt sotsialistlike linnaehitusprintsipi põhjal rajatud linnaks, siis oli paljukorteriliste elamute rajamine eelisseisundis ning eramuid rajati suhteliselt vähe ning neis oli vähem mugavusi kui riiklikes eluruumides. Ehitusaja poolest on eestlaste ja muulaste gruppide sisene jaotus eri kümnendil valminud riiklikes eluruumides sarnane. Eramute elanikest moodustasid suurema osa eestlased, kes elasid vanemates, kuni 1970. aastani valminud eramutes.

Joonis 34 Eluruumi suuruse jaotus rahvusgruppide ja eluruumi kuuluvuse lõikes.

Keskmine kasulik pind Kohtla-Järve eluruumides oli uuritava perioodil 29,4 m²: eestlastel 32,1 m², mitte-eestlastel 28,4 m². Eluruumi suuruse erinevused nii etnilisuse kui eluruumi omandi alusel on märgatavad (Joonis 34). Eestlased elavad nii riiklikes kui mitte-riiklikes eluruumides suuremal pinnal, vahe muulastega on keskmiselt 4 m² – riiklikes ligi 3 m² ja isikliku omandisse kuuluvais eluruumides 7 m². Üldiselt on nii riiklike kui individuaalsete eluruumide pind suurim 1950. aastatel valminute puhul, asudes uemate eluruumide puhul järk järgult kahanema. Kuna nõukogudeaegsed tüüpkorterid rajati võrreldes eramutega

suhteliselt väikesepinnalised (vt lk 43), ongi kujunenud riiklike ja mitte-riiklike eluruumide vahel 12 m² suurune erinevus. Mitte-riiklikud eluruumid sisaldavad individuaalmaju ja kooperatiivkortereid (suurused vastavalt 50,8 m² ja 28,8 m²), mis tingib neis riiklike eluruumidega võrreldes suurema eluruumipinna. Eluruumi kasuliku pinna erinevused eestlaste-muulaste puhul on mitte-riiklikes eluruumides põhjustatud eestlaste ülekaalust suurema pinnaga individuaalmajade elanike hulgas. Mitte-eestlased elasid seevastu enamasti mitte-riikliku omandi hulka kuuluvates kooperatiivkorterites, kus on eramutest väiksem põrandapind, kuid rohkem mugavusi. Riiklike eluruumide puhul on põrandapinna erinevused rahvuste lõikes väikesed. Taolise väikese erinevuse tõenäolisi põhjuseid on raske seletada. Üheks põhjuseks võib siiski olla eestlaste suurem osakaal vanemates, enne 1970. aastat valminud korterites, mille keskmine pind on mõnevõrra suurem kui uuemates riiklikes eluruumides.

Joonis 35 Kõrgemat järku mugavuste olemasolu riiklikes ja mitteriiklikes eluruumides.

Mugavuste olemasolu eestlaste - mitte-eestlaste eluruumides peegeldab etniliste rühmade keskmist eluruumikvaliteeti. Keskmiselt omasid eestlased muulastest vähem kõrgemat järku mugavusi. Samas on olulised eluruumi omandivormist sõltuvad erinevused, kuna viitavad eelisarendatud riikliku elamufondi suuremale mugavusastmele. Valimi põhjal oli 1989. aastal Kohtla-Järvel kõrgemat järku mugavustega varustatud 86 % majapidamistest, sealhulgas 94% riiklikest ja 16 % mitte-riiklikest eluruumidest (Joonis 35). Riiklike eluruumide puhul kaasnesid kõrgemat järku mugavused osana kehtivatest ehitusstandarditest, mis seletab ka niivõrd ulatuslikku levikut. Kuna suur osa Kohtla-Järve elamufondist valmis sõjajärgse massehituse tingimustes, tagaski see nii eestlaste kui mitte-eestlaste puhul riiklikes eluruumides pea absoluutse varustatuse (94 %) kõrgemat järku mugavustega. Samas ei

tagatud eramu omanikele riikliku massehituse eelisarendamise tingimustes võimalusi kõrgemat järku mugavuste ning selleks vajalike kommunikatsioonide rajamiseks. See lõi olukorra, kus 30 % mitte-eestlaste ja vaid 5 % eestlaste mitte-riiklikest eluruumidest oli varustatud kõrgemat järku mugavustega.

Huvipakkuv on rahvuste elamispinna erinevus vanusegrupiti. 35-59-aastaste ning üle 60-aastaste eestlaste seas on mitte-eestlastest kõrgem suurte eluruumide omanike osakaal, seda nii riiklikes kui mitte-riiklikes eluruumides. Samas on eestlaste eluruumides kõikides vanusgruppides mitte-eestlastest vähem mugavusi. Mõlemas etnilises rühmas on 35-59-aastaste seas uuemate ning riiklike eluruumide osakaal suurem kui vanema- või nooremaealise grupi hulgas. Eestlaste puhul on suurem kuni 1950. aastani valminud mitte-riiklikes eluruumides elavate inimeste osakaal. Selle põhjuseks võib olla eestlaste põlisus Kohtla-Järvel: kuni sisserände ja paneelilamuehituse intensiivistumiseni 1950. aastatel asusid eramutesse elama peamiselt eestlased. Vanuse ja eluruumi ehitusaja seost seletab fakt, et nõukogude eluruumidefitsiidi tingimuste tõttu jäädi pikaks ajaks elama samasse eluruumi.

Hariduse lõikes on mõlema rahvusgrupi puhul kõrgharidusega inimeste seas suurim riiklike eluruumide osakaal, mugavuste olemasolu protsent, uuemate ning suuremate eluruumide elanike osakaal. Vastvad näitajad kahanevad mõlemas etnilises grupis madalama haridustaseme puhul. Seega on haridusel oluline mõju eluruuminäitajatele. Kui eestlaste puhul elas kõrgharidusega isikutest suurtes (>40 m²) eluruumides koguni 45 % (keskmise 22 %), siis teiste rahvuste puhul oli erinevus mõnevõrra väiksem. Alg ja keskhariidusega eestlaste puhul on suuremapinnaliste, kuid mugavuseta eluruumide osakaal suurem mitte-eestlaste näitajast.

Tegevusala puhul oli riiklike eluruumide osakaal nii eestlaste kui mitte-eestlaste puhul suurim põlevkivisektoris. Mitte-riiklike eluruumide protsent oli kõrgeim põllumajandusega seotud eestlaste seas, mille põhjal ilmnes ka põllumajandussektoris hõivatud eestlaste suur osakaal suuremates eluruumides (56 %, keskmise 36 %). Nii põlevkivisektori kui parteitöö puhul hakkas samuti silma eestlaste kõrgem osakaal (32 %) suurepinnalistes riiklikes eluruumides, samas kui mitte-eestlastel oli see näitaja vaid 20 %. Keskmise suurusega eluruumide elanike osakaal oli mõlemil juhtudel sarnane – nii eestlaste kui mitte-eestlaste seast elasid pooled keskmisepinnalistes eluruumides. Kõikide tegevusalade puhul oli mugavusi alati mitte-eestlaste eluruumides rohkem ning võib järeldada, et see näitaja hõivest ei sõltunud. Eluruumi

ehitusaeg oli eestlaste ja mitte-eestlaste vahel sarnane põlevkivisektoris ja parteialal, kus oli teistest tegevusaladest enam uuemate eluruumide elanikke. Teistes hõivesektorites esines üsna suuri varieeruvusi eluruumide ehitusaja jagunemisel eestlaste ja mitte-eestlaste seas.

Kokkuvõtvalt võib ütelda, et eestlased elasid suuremates (nii riiklikes kui mitte-riiklikes) eluruumides, kuid omasid vähem mugavusi. Samas sõltus see otseselt ka eluruumi kuuluvusest. Riiklikes eluruumides elavatel eestlastel ja mitte-eestlastel oli kõrgemat järku mugavused levinud siiski pea samaväärselt. Mitte-riiklikes eluruumides elavad eestlased omasid kõige vähem mugavusi. Selle põhjuseks võib olla vanemate, vähema mugavusvarustusega eluruumide suur osakaal eramajades elavate eestlaste seas. Ehkki eestlased elasid keskmiselt vanemates eluruumides, oli mõlema etnilise rühma siseselt tugev seos elanike vanuse ja eluruumi ehitusaja vahel, mis on seletatav elanike paiksusega riikliku eluruumijaotus-süsteemi juures. Mõlema rahvusgrupi puhul omasid olulist tähtsust ka haridusest, vanusest ja tegevusalast tingitud erinevused: kõrgharidusega inimeste seas oli kõrgeim riiklike eluruumide osakaal, mugavuste olemasolu protsent, uuemate ning suuremate eluruumide elanike osakaal. Mõlemas etnilises rühmas on eluruumitingimused 35-59-aastaste seas sarnased: suurem uuemate ning riiklike eluruumide osakaal kui vanema- või nooremaealise grupi hulgas, kus esines märgatavaid eestlaste ja mitte-eestlaste elamistingimuste erinevusi.

5.3 Haridus

Haridustase on seotud ameti, majanduslike võimaluste, ettevõtlikkuse ja muude sotsiaalsete näitajatega, millest omakorda sõltuvad ka elamistingimused. Seetõttu on huvitav vaadelda elamistingimuste erinevusi erineva haridustasemega inimeste vahel. Haridustaset olen vaadelnud 16-60-aastaste leibkonnapeade eluruumiandmete põhjal. Lapsed ja vanemaealised lülitasin valimist välja tööealise elanikkonna hariduserinevuste parema esiletõdemise huvides. Haridusgrupid on koondatud kolmeks. Kõrghariduse hulka on arvestatud ka lõpetama kõrgharidusega isikud, nõukogude perioodil mitmeid kordi muutunud keskhariduse tasemed (üldine ja mittetäielik keskharidus, kesk-eriharidus) on liidetud keskhariduse alla. Põhihariduse all on ka algharidusega inimesed. Valimi suuruseks on 2 333 leibkonnapead ning see jaguneb haridustasemelt järgnevalt: kõrgharidus 12 %, keskharidus 79 % ja algharidus 9 %.

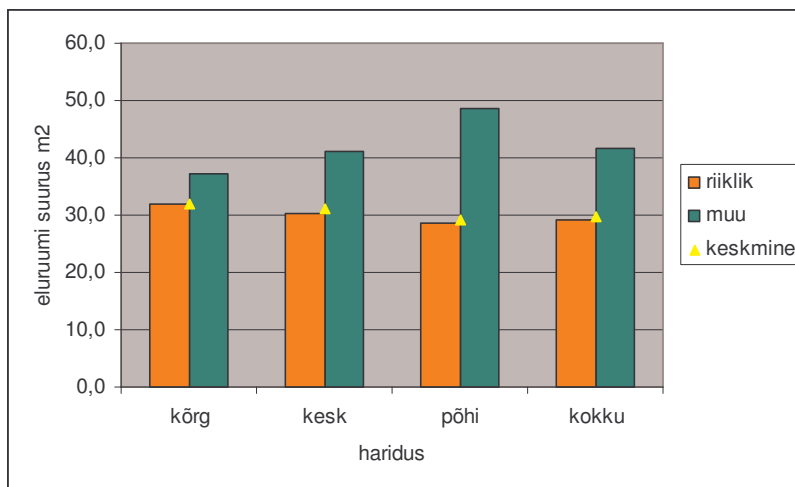
Nimetatud valimis elab 88 % riigi ning 12 % kooperatiiv- või eraomandis olevais eluruumides (Tabel 8). Kehtinud tsentraliseeritud eluaseme jaotussüsteem eelistas korterite jagamisel kindlasti haridusega spetsialiste. Valdav enamus kõrgharidusega isikutest (96 %) omavadki riiklike eluruumide. Ka põhiharidusega inimeste seas on riiklike eluruumide elanike osakaal kõrge (95 %). Keskkharidusega inimeste puhul on riiklike eluruumide elanike osakaal mitme protsendipunkti võrra madalam (86 %). Tingimustes, kus riiklikku eluruumi võis pidada kvaliteetsemaks, on põhiharidusega inimeste eluruumitingimused seega keskmiselt vähem mugavusi omavad. Samas jääb siin õhku küsimus riikliku ja mitte-riikliku eluruumi eelistest.

		kokku		kõrg		Kesk		põhi		
		%	N	%	N	%	N	%	N	
kokku	kuuluvus	100	2333	12	282	79	1839	9	212	
	suurus m ²	29,7		32		31,1		29,1		
	mugavused	85	1994	94	264	84	1542	89	188	
	Ehitusaja jaotus	e 1950	6	150	6	17	6	115	8	18
		1951-70	42	974	35	99	42	771	49	104
1971-89		52	1209	59	166	52	953	42	90	
riiklik	kuuluvus	88	2054	96	270	86	1582	95	202	
	suurus m ²	29		31,8		30		29		
	mugavused	95	1955	97	261	95	1508	93	186	
	Ehitusaja jaotus	e 1950	7	141	6	17	7	109	7	15
		1951-70	46	948	36	96	48	754	49	98
1971-89		47	965	58	157	45	719	44	89	
muu	kuuluvus	12	279	4	12	14	257	5	10	
	suurus m ²	40,8		37,3		41		48,7		
	mugavused	14	39	25	3	13	34	20	2	
	Ehitusaja jaotus	e 1950	3	9	0	0	2	6	30	3
		1951-70	9	26	25	3	7	17	60	6
1971-89		87	244	75	9	91	234	10	1	

Tabel 8 Eluruuminäitajad haridustaseme jaotuse põhjal.

Antud valimis on eluruumi keskmine kasulik pind 29,7 m², riiklikes eluruumides 29 m² ja mitte-riiklikes 40,8 m². Haridusgrupiti on põrandapinna keskmine suurus riiklikes ja mitteriiklikes eluruumides pöördvõrdeline: kõrgharidusega isikute puhul on suurim riiklike ning väikseim mitte-riiklike eluruumide pind, põhihariduse puhul on vastupidi, keskkhariduse puhul on vahepealsed näitajad. Riiklikes eluruumides on pinna erinevused haridusgruppide lõikes väikesed, erinevused vaid ruutmeetri võrra. Mitte-riiklike eluruumide puhul on erinevused aga tunduvalt suuremad (Joonis 36). Kõrg- ja keskkhariduse puhul on riiklike eluruumide suurem keskmine põrandapind tingitud võimalikest eelistustest tsentraliseeritud eluruumide jaotamisel. Kõrg- või eriharidusega spetsialistid olid korterite jaotamisel eelistatamad ning

said suurema elupinna, sh rohkemate tubade arvuga kortereid. Madalama haridustaseme puhul oli lootus suuremale-avaramale korterile vähetõenäolisem. Mitte-riiklikes eluruumides oli kesk- ja kõrgharidusega korteriomanikel väiksem põrandapind kui põhiharidusega korteriomanikel, kuna esimeste hulgas omati rohkem kooperatiivkortereid, mis jäävad põrandapinna suuruse poolest enamasti eramutele alla. Vaatamata asjaolule, et mitte-riiklikud eluruumid olid põhihariduse puhul suurimad – 48,7 m² – jäi põhiharidusega inimeste puhul eluruumide summaarne keskmine pind – 29,1 m² – alla kõikide haridusgruppide keskmisele näitajale.

Joonis 36 Eluruumi suuruse jaotus haridusgruppide ja eluruumi kuuluvuse lõikes.

Kõrgemat järku mugavustega on antud valimis varustatud kokku 85% elanikest – 95 % riiklikes ning 14 % mitte-riiklikes eluruumides. Riiklikes eluruumides esineb väike haridusgruppide vaheline erinevus mugavustega varustatuse osas. Enim on kõrgemat järku mugavusi kõrgharidusega leibkonnapeade eluruumides (97 %), seejärel tulevad kesk- (95 %) ja põhihariduse (93 %) näitajad. Tingimustes, kus Kohtla-Järve riiklik elamufond oli rajatud ühtlaste standardite alusel ning riiklike eluruumide mugavustega varustatuse osas puudusid kontrastid, võib haridusgruppide vaheline erinevus mugavuste osas põhjustatud olla kõrgharidusega inimeste mõningast eelistatusest tsentraliseeritud korterijaotamise puhul. Palju suuremad erinevused haridusgruppide vahel eksisteerisid aga erineva ehitusperioodi, kvaliteedi ja standardite alusel rajatud mitte-riiklike eluruumide seas. Neis eluruumides oli kõrgemate mugavuste osakaal väga madal, keskmisest mõnevõrra kõrgem oli vastav näitaja kõrg- ja põhihariduse puhul (Tabel 8).

Leibkonnapeade jagunesid haridustaseme ning eluruumi ehitusaja järgi 1989. aasta loenduse seisuga järgnevalt: 1950. aastani valminud eluruumides 6 %, 1951. kuni 1970. aastani valminud eluruumides 42 % ja 1971. kuni 1989. aastani valminud eluruumides 52 %. Erinevatel perioodidel valminud eluruumide puhul on märgata kõrgharidusega inimeste suuremat osakaalu uutes eluruumides (valminud 1971-89). Mitte-riiklike eluruumide puhul on riiklikega võrreldes eluruumide ehitusaja jaotus haridusgruppide siseselt üsna ebäühtlane, ilma kindlamate seaduspärasusteta. Siin on põhiharidusega leibkonnapead enamuses vanemate, 1951-1970. valminud ning enne 1950. aastat valminud eluruumide elanikud. Võimalik, et madalama haridustasemega seotud sotsiaal-majanduslik staatus on piiranud põhiharidusega leibkonnapeadel võimalusi omandada uuemaid, peale 1971. aastat valminud eluasemeid.

Kokkuvõtvalt võib ütelda, et riiklike eluruumide puhul elasid kõrgharidusega isikud suuremal elamispinnal ning nende hulgas oli kõrgemat järku mugavuste ja uuemate eluruumide osakaal suurem kui kesk- ja põhiharidusega elanikel. Ehkki standardiseeritud elamuehituse tõttu ei saanud riiklikes eluruumides haridusgruppide vahelised erinevused (näiteks mugavustega varustatuse) osas väga suured olla, esines kõikide eluruuminäitajate järjestamisel tendents – kõrg-, kesk- ja viimasena põhiharidusega leibkonnapead. Kõrg- ja keskhariduse puhul on riiklike eluruumide suurem põrandapind, mugavused ja uuemate eluruumide pälvimine tingitud võimalikest eelistustest eluruumide tsentraliseeritud jaotamisel: haritumad spetsialistid olid korterite jaotamisel eelistatumad ning said suurema elupinna, sh ka rohkematoalise korteri. Mitte-riiklikes eluruumides on kesk- ja kõrghariduse puhul eluruumi pind tunduvalt väiksem põhiharidusega isikute vastavast näitajast. See on tingitud kooperatiivkorterite omanike suuremast hulgast kõrg- ja keskharidusega leibkonnapeade seas, kuna põhiharidusega inimestele kuulusid kooperatiivkorteritest suurema pinnaga eramud, milles oli aga vähem mugavusi.

5.4 Tegevusala

Isiku- ja eluruumiandmete analüüsi juures vaatlen järgnevalt Kohtla-Järve elanike tegevusala ning eluruumi omandi seoseid pinna, kõrgemate mugavuste ja ehitusaja lõikes. Vaatlen nelja peamiseks gruppi koondatud tegevusalasid. Neist kolme esimesse on koondatud sagedamini esinevad ametivaldkonnad ning viimases on põllumajandus. Koondatud tegevusalade

nimetused olen andnud üldistavalt, seetõttu on partei alla koondatud täitevvõimu-, kommunaal-, linnale kuuluvad õppe- ja kultuuriasutused, ehituse alla ehitusmaterjalide tööstus, kolhoosid, sovhoosid ja metsamajandid on põllumajanduse all. Põlevkivikompleks on huvipakkuvaim Kohtla-Järve aktiivse rahvastiku peamise tegevusalana. Olen koondanud põlevkivi kaevandamise ja töötlemise. Omavahel tihedalt seotuna ei ole eluruuminäitajate puhul mõttekas eristada neid kui primaar- ja sekundaarsektoritesse kuuluvaid tegevusalasid, mis kuulusid trusti Eesti Põlevkivi haldusesse. Täitevvõimu ja parteiasutuste töötajate puhul pakuvad huvi nomenklatuurse positsiooni alusel saavutatud võimalikud eelised eluruumide jaotamisel ning parmad elamistingimused. Valimis (2 333 isikut) olen kasutanud kõiki leibkonnapeadena märgitud isikuid, vanuses üle 16-aasta kuni pensioniealised. Suurima koondatud tegevusala moodustavad põlevkivitööstuskompleksi töölised (30 % valimist), teised tegevusalad on juba väiksema osakaaluga. Ehkki rahvaloendusmetoodika võimaldas loendada ka mitteaktiivseid, kehtis nõukogude ühiskonnas maksimaalse tööhõive printsiip ning käesoleval juhul leibkonnapeadest koosnevas valimis mitteaktiivseid ei esinenud.

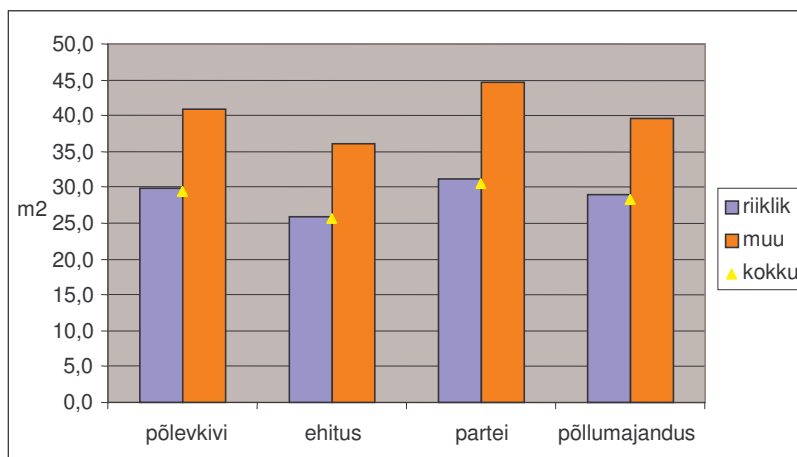
		kokku		ehitus		partei ja täitevvõim		põlevkivi	
		%	N	%	N	%	N	%	N
kokku	kuuluvus	100	2333	10	231	10	230	30	690
	suurus m ²		29,7		25,9		31,1		29,9
	mugavused	86	1994	79	183	93	214	91	626
	Ehitusaja e 1950	6	150	4	9	6	14	7	47
	jaotus 1951-70	42	974	30	69	48	110	42	293
	1971-89	52	1209	66	153	46	106	51	350
riiklik	kuuluvus	88	2054	81	188	96	220	93	640
	suurus m ²		29		25,7		30,5		29,5
	mugavused	95	1955	96	181	96	211	96	614
	Ehitusaja e 1950	7	141	5	9	6	14	7	43
	jaotus 1951-70	46	948	36	68	49	107	45	286
	1971-89	47	965	59	111	45	99	49	311
muu	kuuluvus	12	279	19	43	4	10	7	50
	suurus m ²		40,8		36		44,8		41
	mugavused	14	39	5	2	30	3	24	12
	Ehitusaja e 1950	3	9	0	0	0	0	8	4
	jaotus 1951-70	9	26	2	1	30	3	14	7
	1971-89	87	244	98	42	70	7	78	39

Tabel 9 Eluruuminäitajad koondatudtegevusala põhjal (tabel sisaldab vaid koondatud tegevusalasid).

Välja toodud tegevusalade puhul esineb eluruumi omandi jaotuses mõningaid erinevusi (Tabel 9). Täitevvõimu ja parteilise tegevusala puhul on suurim riiklike eluruumide osakaal. Selle põhjuseks võib olla asjaolu, et antud elualade esindajatele oli kõige kindlamini tagatud

riiklik eluase. Tabeli põhjal on suurim mitte-riiklike eluruumide osakaal ehituses töötavate leibkonnapeade hulgas, tabeli väliselt oli antud näitaja kõrgeim põllumajandussektoris.

Põrandapind on riiklike eluruumide puhul suurim parteiasutustes töötavate isikute puhul (30,5 m²), järgneb põlevkivitööstuse näitaja (29,5 m²) (Joonis 37). Riiklike eluruumide puhul on kõikides elanikegruppides mugavustega varustus võrdne, ligikaudu 96 %. Omamoodi huvipakkuv on ehitussektori tegevusala madalaim põrandapind mõlema omandivormi eluruumide puhul, samuti on antud grupil mitte-riiklikes eluruumides madalaim mugavustega varustus. Partei ja täitevvõimu alal töötavatel mitte-riiklike eluruumide omanikel on suurim keskmine põrandapind ning teistest mitte-riiklikest eluruumidest rohkem mugavusi. Riiklike eluruumide puhul on tegevusalagruppide sisene jaotus eluruumi ehitusaja järgi ühtlane. Mitte-riiklike eluruumide puhul jaotub elanikkond ebaühtlasemalt: keskmisest suurem hulk (70-98 %) elab uuemates, peale 1971. aastat valminud eluruumides.

Joonis 37 Eluruumi suuruse jaotus tegevusala lõikes.

Eluruuminäitajate puhul ilmnisid mitmete tegevusalade lõikes erinevused, millele viitavad ka sotsialistlike linnade segregatsiooni uurinud autorite tööd, tuues esile märkimisväärseid eluruumierisusi ameti põhjal (Dangschat 1987, Ladanyi 1989; Rowland 1992). Huvipakkuv on partei ja täitevvõimu leibkonnapeade suhteliselt suurem eluruumipind nii riiklikes kui mitteriiklikes eluruumides, edestades vastavate näitajate poolest samuti ühiskondlikult eelisseisundis olnud põlevkivisektori töötajaid. Riiklike eluruumide puhul on kõrgemat järku mugavuste levik ning elanike jaotus erineva valmimisajaga eluruumide vahel tegevusalast olenemata homogeenne. Mitte-riiklikes eluruumides on tegevusala, nagu ka teiste isikunäitajate puhulgi, gruppide sisesed jaotused varieeruvad.

6. KOKKUVÕTE JA ARUTELU

Käesoleva magistritöö eesmärk on analüüsida hilis-sotsialistliku Kohtla-Järve etnilist, vanuselist ja sotsiaalmajanduslikku ruumilist segregatsiooni ning isiku ja eluruuminäitajate seoseid. Kasutades töö empiirilise baasina rahvaloendusandmeid, võimaldab 1989. aasta loendus vaadelda segregatsiooni ruumilist ulatust ja seoseid vahetult üleminekuajale eelnenud hetkel.

Töös annan esmalt ülevaate elamistingimustest ehk nn eluasemeruumist, seejärel rahvastikust ehk sotsiaalsest ruumist, esitades mõlemal juhul kirjeldava osana ruumilise segregatsiooni kaartide analüüsi. Kolmandaks olen kolmemõõtmelise risttabelite analüüsi põhjal vaadelnud isiku ja eluruumiandmete seoseid. Võrdlen rahvuse, vanusgruppide, hariduse ja tegevusala lõikes koostatud kolmemõõtmeliste sagedusjaotuse põhjal peamiseid eluruuminäitajaid: kuuluvus, põrandapind, kõrgemate mugavuste olemasolu ja hoone ehitusaeg.

Töö olulisema tulemusena saab väita, et etniline segregatsioon väljendus nii ruumiliste erisuste kui seoste põhjal eluruumingimustega risttabelite analüüsis. Teemakaartide põhjal oli eestlaste osakaal suurim sõjaeelsel ajal ning 1940. aastail valminud eluruumidega rahvaloendusjaoskondades, olles madalaim südalinnas ja 1980. aastatel valminud piirkondades. Risttabelite põhjal analüüsitud seosed eluruuminäitajatega viitasid, et eestlased elasid küll suuremates eluruumides, kuid omasid vähem mugavusi (vrld Kulu, Tammaru 2003; Metsalu 2005). Samas on olulised ka eluruumi omandivormist sõltuvad erinevused: standardsetes riiklikes eluruumides elavate eestlaste ja mitte-eestlaste elamistingimused olid mugavuste olemasolu ning eluruumi pinna osas sarnasemad kui mitte-riiklikes eluruumides. Olulist tähtsust omasid eestlaste-muulaste puhul ka haridusest, vanusest ja tegevusalast sõltuvad eluruumide erinevused. Mõlema rahvusgrupi puhul oli kõrgharidusega inimeste seas suurim riiklike eluruumide osakaal, mugavuste olemasolu protsent ja uuemate ning suurema pinnaga eluruumide elanike osakaal. Tegevusala lõikes oli riiklike eluruumide osakaal nii eestlaste kui mitte-eestlaste puhul kõrge põlevkivisektoris. Loetletud eluruuminäitajate poolest vastandusid parteisektoris töötavad mitte-eestlased (elasid uuemates riiklikes eluruumides, omasid rohkem mugavusi) ning põllumajandussektoris töötanud eestlased (elasid vanemates eramutes, kõrgemat järku mugavused puudusid jne).

Mitmete autorite sotsialistliku linna segregatsiooniuurimustes esinenud tees, mille kohaselt elavad (uuemate eluasemetega võrreldes) vanemates (varem ehitatud) eluruumides ja linnaosades vanemad inimesed, leidis Kohtla-Järve elanike vanuselise jaotumuse uurimisel samuti kinnitust. Vanusgruppide ning elanike mediaan-vanuse ruumiline jaotus teemakaartidel ning isiku- ja eluruumiandmete analüüsimine risttabelites viitab asjaolule, et vanus on sotsialistlike linnade elanike paiknemiserisuste oluline määratleja – vanemates (varem ehitatud) linnaosades elab võrreldes uuemate eluasemetega vanem rahvastik. Risttabelite analüüsi kohaselt on etniliste rühmade siseselt tugev seos elanike vanuse ja eluruumi ehitusaja vahel. Eluruumi kuuluvusele vaatamta esinevad vanusgruppide vahel märgatavad erinevused eluruumi suuruses: madalaim keskmine pind on noorimal (16-34-aastaste) ning vanimal (üle 60-aastaste) vanusgrupil. 35-59-aastaste leibkonnapeade puhul on nii riiklikud kui mitte-riiklikud eluruumid suurema pinnaga ning teistest enam mugavustega varustatud.

Erineva haridustasemega (kõrg-, kesk- ja põhiharidus) elanikkonna paiknemiserisuste ning seoste selgitamiseks eluruuminäitajatega kasutasin 16-59-aastast elanikkonda. Loodud teemakaartide põhjal on noorema elanikkonnaga ning uuema hoonestusega jaoskondades kõrgharidusega inimeste osakaal keskmisest kõrgem. Sama saab ütelda keskhariduse osakaalu kohta. Üheks haridustaseme ruumilise erisuse aluseks on kindlasti elanikkonna vanuseline segregatsioon: vaatamata kuni 60-aastaste elanike kasutamisele antud valimis, oli ka vanema tööealise elanikkonna puhul keskmine haridustase madalam. Hariduse seos eluruumiandmetega näitab, et riiklike eluruumide puhul elasid kõrgharidusega isikud teistest suuremal elamispinnal ning nende puhul oli kõrgemat järku mugavuste ja uuemate eluruumide protsent kõrgeim. Ehkki standardiseeritud elamuehituse tõttu olid riiklikes eluruumides haridusgruppide vahelised erinevused näiteks mugavustega varustatuse osas minimaalsed, esines omandivormist olenemata kõikide eluruuminäitajate kvantitatiivsel järjestamisel tendents – kõrg-, kesk- ja viimasena põhiharidusega leibkonnapead.

Peamiselt põlevkivitootmisega seotud Kohtla-Järve linnastule oli iseloomulik kõrge selle sektori töötajate osakaal – ligi 40 %. Esiletoodud tegevusalade – põlevkivisektor, ehitus, partei ja täitevkomitee (koos allasutustega) ning põllumajandus – puhul esineb eluruumi omandi jaotuses mõningaid erinevusi. Parteilise ning täitevvõimu alase tegevusega seotud leibkonnapeade hulgas on suurim riiklike eluruumide osakaal, aga ka eluruumipind ning mugavustega varustus. Põlevkivitööstussektori puhul on antud näitajad samuti kõrged,

jäädes siiski alla eelmainitule. Erinevalt teiste elualade esindajatest on põlevkivitööstuses töötajate kõrgem osakaal märgatav kindlates linnapiirkondades, ulatudes kolmes jaoskonnas ligi 50 %-ni tööealisest elanikkonnast.

Sotsiaal-majanduslike näitajate ruumiliste erisuste või sarnasuste selgitamiseks agregeeritud andmete põhjal loodud teemakaardid ning individuaalsete isiku- ja eluruumiandmete põhjal teostatud risttabelite analüüs viitavad segregatsiooni olemasolule eelkõige rahvuse ja vanuse põhjal, kuid ka hariduse ning konkreetsete tegevusalade puhul. Seega eksisteerisid 1989. aasta rahvaloenduse andmete põhjal Kohtla-Järvel erinevused elanikkonna sotsiaal-majanduslike näitajate ning eluruumi ruumilise asetuse, kvaliteedi, omandivormi ja ehitusaja vahel. See annab kinnitust erinevaid nõukogude ja idabloki riikide linnu käsitlenud autorite seisukohale, et sotsialistlikud linnad ei olnud vaatamata egalitaarsuse printsiipidele sisemiselt homogeenised. Etniliste, vanuseliste ja muude näitajate alusel kujunenud segregatsioon oli vaatamata „võrdsusideele“ osa sotsialistliku ühiskonna poolt tegelikkuses kujundatud ebavõrdsusest.

SUMMARY

Late socialist segregation of Kohtla-Järve

The aim of current master thesis is to determine the population segregation level on the basis of socio-economic indicators and living conditions in a socialist time industrial city Kohtla-Järve. The official rhetoric of communist countries stressed egalitarian values. The reality was, however, different as studies on population segregation in the socialist cities indicate. The analysis based on the 1989 Soviet census data. The census collected information on both personal characteristics of people and their living conditions. Personal variables as ethnicity, age, education and activity are used in conjunction with living conditions as follows: housing ownership, size, higher-order facilities, building time. The late-socialist census data gives a good possibility to research the segregation level just before the changes of transition period after the collapse of Soviet Union.

Current thesis also gives an overview of different authors' studies on residential and housing segregation of socialist cities. Also the formation of Kohtla-Järve is introduced. Kohtla-Järve, centre of North-Eastern Estonia's oil-shell mining is one of the most typical industrial city of Estonia, formed mostly after WW II times. Most of the dwellings in Kohtla-Järve were state-owned multi-storey apartment blocks. However, there are some private-owned family-houses built. Since the late 1960s some state-built but private-owned were built. These were better constructed than state-owned apartments.

First, to describe the extent of spatial segregation, thematic maps of spatial allocation were drawn and analysed on basis of inhabitants' socio-economic and housing indicators differences in 63 city districts. Thematic maps showed that the dispersion of personal variables differed significantly according to housing parameters and facilities. Then, on the basis of frequency-tables distribution of the individual data and living conditions was analysed. As the measure of association for cross tabs Cramer V and Pearson's correlation coefficient were used. There is a moderately strong link between age, ethnicity and housing indicators. In the case of thematic maps all inhabitants are counted, by the cross tabs data of heads of households is used.

Ethnic segregation became obvious on both methods – thematic map analysis and on binominal and cross tabs analysis. According to thematic maps percentage of estonian inhabitants was above the average in city districts built before 1950. Current value was clearly below in central and 1980-ies-built districts. It's probably because of the fact that on dwelling hand over was priority given to non-estonian immigrants. Although Estonians had bigger dwellings (both in state and private), they had less higher-order facilities, especially in the private houses in older parts and outskirts of the city. On the same time the living conditions were dependent on type of housing ownership. In state-owned dwellings were less differences on the basis of ethnic origin. Non-estonians were living in better equipped and newer-built dwellings than Estonians.

Studies on Central and Eastern European cities have indicated that age is an important determinant of the housing differences of the urban population, reflecting simultaneously both opportunities in the housing market arising from the era, and the needs related to an individual's life course (Musil 1987). Current thesis on age segregation was also clarified in case of Kohtla-Järve. Inhabitants of earlier built dwellings and city-districts were with higher median-age than dwellers of newer ones. Depending on housing ownership there exist remarkable differences between age-groups living conditions. Inhabitants of younger (16-24 years) and older groups had less living space and higher-order facilities. Heads of households from 35-39-years maintain most better-condition dwellings in both type of ownership.

To define spatial segregation and differences of housing parameters on the basis of tenant's education (primary, secondary, higher), people within the age of 16 to 69 were used. According to created thematic maps percentage of inhabitants with higher and secondary education was greater in newer-built dwellings and city-districts. People with a higher level of education were concentrated in the residential areas with the best and newest housing, while people with lowest level of education lived in areas with the poorest quality of housing and less facilities. There is no doubt that educational segregation is closely related and partly covers inhabitants age: higher and secondary education were less dispersed among elder people. Personal data and housing parameters relations on bi-variate analysis and frequency-tables show that in state-owned apartments people with higher education had more floor space and higher-order facilities. Also people with higher and secondary education lived in newer apartment houses than those of primary education.

In the case of peoples activity, the oil-shale industry was the overwhelming sector with 40 % of all employees. In addition to oil shale related activity status, also workforce of agricultural, construction-related and party or executive committee institutions has been allocated. According to this some remarkable differences of housing parameters among abovementioned activity-lines has been detected. Employees of party and local executive committee, also employees of oil-shale industry lived mostly, by single exception in state-owned apartments with above the average floor space and higher-order facilities. People of those two last mentioned lines of activity had some priorities at dwelling distribution. The spatial segregation pattern is detected in the case of oil-shale industry workers – in some city-districts above the 50 % of work-age inhabitants.

Using the 1989 census data of Kohtla-Järve, one may affirm the existence of segregation. Research on residential and housing segregation shows inequality. The segregation existed both on the basis of spatial distribution of inhabitant's socio-economic variables and on the basis of personal and housing parameters connection. It gives assert that socialist cities, regardless to their equal formation principles and ideology, were not internally homogeneous – a consequence similar to studies on the Eastern-Europe socialist cities witch. As presented above, social system produced and reproduced spatial segregation and housing inequalities on the basis of ethnicity, age, education and occupation as a part of socialist city existence. As an outcome of research it can say that segregation in one of the most “genuine” Soviet-time socialist city in Estonia.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Поздне-социалистическая сегрегация в Кохтла-Ярве

Цель данной магистерской диссертаций является определение масштабности сегрегаций социалистического города, пользуясь социально-экономические показатели жителей и данные о жилье. По точное различие в расположении жилья и показателей индивидуальных жилищных указателей. Официальная риторика советской общественной системы подчеркивало равные возможности для всех жителей. На самом деле действительность во многом отличали, как утверждают и результаты данной работы. Работа выполнена по данным о жителях Кохтла-Ярве, центра сланцевой промышленности Северо-восточной Эстонии. Анализ основывается на переписи населения 1989. г. Это дает возможность исследовать степень сегрегаций поздне-социалистической периода, перед распадом СССР. Для выяснения степени сегрегаций использовались индивидуальные данные (национальность, возраст, образование и место работы (занятие)) в связи с данными жилищных условий (принадлежность, размер, уровень удобств, время строительства).

Данная диссертация дает также краткий обзор исследований некоторых авторов, выяснявших сегрегацию в городах Восточно-европейских социалистических стран. А также теоретические основы выяснения степени сегрегаций. Отдельная глава знакомит с созданием города Кохтла-Ярве – одного из самых ярких образцов Эстонского социалистического города, который построили в советское время, внешне соблюдая принципы социального равенства.

О методах, которыми автор пользовался для определения степени сегрегаций. Во-первых, были созданы и проанализированы тематические карты расселения (дислоцирования) жителей по социально-экономическими показателями и данным жилищных условий. Тематические карты выявили значительные различие в персональных и жилищных показателях в разных участках (районах) города. Во-вторых, был составлен трехмерный анализ и таблицы сопряжения, чтобы выяснить соотношение между показателями, характеризующие жителей и их жилье. Таблицы

отразили соотношение между различными социально-экономическими и жилищными показателями.

Этническая сегрегация выявилась в тематических картах расположения и анализе таблиц сопряжения. На основе карт можно сказать, что самый большой процент эстонцев проживал в участках города с жильными помещениями построенными до 1950. гг. Доля эстонских обитателей была ниже среднего показателя в центральной части города, построенной в 1950. и 1970. годы. Трехмерные таблицы соотношений указывают на то, что у эстонцев было больше жилплощади в государственных и частных помещениях, но с меньше оборудованными удобствами. В том же время многие этнические различия в жилищных данных зависели от вида собственности жилья.

Многие авторы, которые исследовали сегрегацию в городах Восточно-европейских социалистических стран, подчеркивали сегрегацию по возрасту. Т.е. в более старых помещениях был средний возраст жителей гораздо выше, чем в домах новой постройки. В то же время люди в возрасте 35-59 лет являлись хозяевами самых больших жилплощади и с самой большой обеспеченностью удобств. По данным тематических карт и таблицы сопряжения этот тезис подтвердился и в Кохтла-Ярве. Для жителей Кохтла-Ярве возраст являлся главным признаком жилищных условий и местоположение жилища.

Для выяснения образованной месторасположения и показателей жилья в зависимости от образования были использованы данные хозяев с высшим и средним образованием от 16 до 59 лет. Тематические карты показали, что процент жителей с высшим и средним образованием превышает средний показатель именно в самых новых районах города. Выяснилось, что расселение на основе образования зависит и от среднего возраста жителей, хотя люди старше 60 лет были исключены. Соотношение между образованием и данными жилищных условий указывали на то, что у жителей с высшим образованием более качественные условия. По показателям жилищных данных (размер жилплощади, уровень бытовых удобств, время постройки здания) выявилась следующая последовательность: высшее, среднее и наконец основное образование.

Самое большое количество (40 %) рабочих Кохтла-Ярве были связаны с сектором сланцевой промышленности. Поэтому можно подчеркнуть, что в определенных участках города проживали преимущественно рабочие этого сектора (более 50 %). Кроме того, рабочие сланцевой промышленности имели в основном государственное жильё, что означало более качественные условия. Тоже самое можно сказать и про номенклатурных работников (партийные деятели, горисполком), которые имели преференции (приемущества) в получении квартир.

В заключении можно добавить, что в Кохтла-Ярве по данным переписи населения 1989. г выяснилась связь соотношения между социально-экономическими показателями жителей и данных жилищных условий. Выяснилось также различие пространственного местоположения и жилищных показателей на основе этнического происхождения, возраста, образования и занятий. Не смотря на равноправные принципы и официальную риторику созданных социалистических городов, по данным исследования существовал сегрегация в определенной степени.

7. KASUTATUD KIRJANDUS

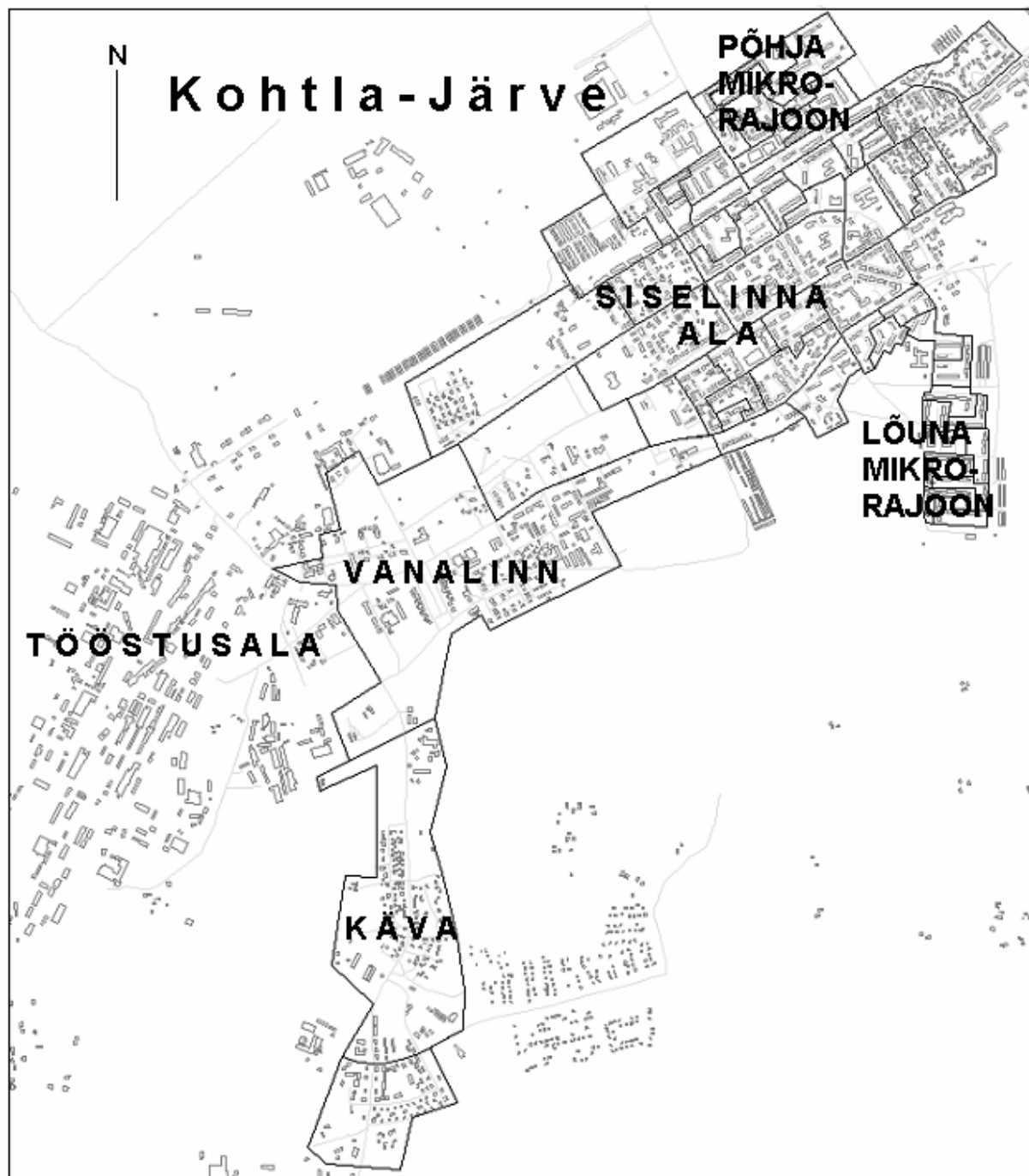
- Andrusz, G.D. 1984. Housing and Urban Development in the USSR. Albany: State University of New York Press
- Barbash, N. B. 1982. Spatial relations among places with complementary functions within the city of Moscow. *Soviet Geography* 23, 77-94.
- Bater, J.H. 1980. The Soviet City. London
- Carter, H. 1995. The Socialist City. *Teoses: Carter, H. The Study of Urban Geography*. Fourth Edition. London: Arnold
- Dangschat, J. 1987. Sociospatial disparities in a "socialist" city: the case of Warsaw at the end of the 1970s. *International Journal of Urban and Regional Research* 11, 9-26.
- Dangschat, J., Blasius, J. 1987. Social and Spatial Disparities in Warsaw in 1978: An Application of Correspondence Analysis to a Socialist City. *Urban Studies* 24: 173-191.
- Di Maio, J., Alfred J. 1974. Soviet urban housing problems and policies. New York: Praeger
- Eesti Riiklik Statistikaamet. 1990. Eesti arvudes 1989. aastal. Tallinn
- French, R. A. 1987. Changing spatial patterns in Soviet cities – planning or pragmatism? *Urban Geography* 8:4, 309-320.
- French, R. A. 1995. Plans, pragmatism and people. The legacy of Soviet planning for today's cities. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press
- French, R.A., Hamilton F.E.I. 1979. The Socialist City. Spatial Structure and Urban Policy. Chichester
- Gu, C. L., Liu H. Y. 2001. Social polarization and segregation in Beijing. *Teoses: J. R. Logan (toim) The new Chinese city: globalization and market reform, 67-96.*
- Hu, X. H., Kaplan, D. 2001. The emergence of affluence in Beijing: residential social stratification in China's capital city. *Urban Geography* 22, 54-77.
- Ideon, A. 2003. Etniline segregatsioon hilissotsialistlikus Tartus. Bakalaureusetöö Tartu Ülikooli Geograafia Instituudis
- Kalm, M. 2001. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn: Prisma Print Kirjastus
- Kohtla-Järve linnavalitsus. Teabe- ja infoleht
- Kotšenovski, O. 1997. Kohtla-Järve. *Teoses: Raam, V. (toim.). Eesti arhitektuur 4. Harjumaa, Järvamaa, Raplamaa, Lääne-Virumaa, Ida-Virumaa, 172-175.* Tallinn: Valgus
- Kostinskiy, G. 2001. Post-Socialist Cities in Flux. *Teoses: Paddison, R. (toim.). Handbook of Urban Studies, 451-465.*
- Kulu, H., Tammaru, T. 2003. Housing and Ethnicity in the Late Soviet Tartu. *Yearbook of Population Research in Finland* 39 (2003), 71-90.
- Kulu, H. 2003. Housing inequalities in the Late Soviet city: The Case of Tartu, Estonia. *International Journal of Urban and Regional Research* 4, 897-911.
- Kulu H. 1997. Eestlaste tagasiränne 1940-89. Tartu Ülikooli Kirjastus

- Kõre, J., Ainsaar, M., Hendrikson, M. 1996. Eluasemepoliitika Eestis 1918-1995. *Akadeemia* 12, 2133-2162.
- Kõre, J., Hendrikson, M. 2000. Eluruumid, elamuehitus, elamuturg. *Kogumikus: Kask, U.* (toim). *Elamistingimused*, 35-43. Tallinn
- Kährik, A. 1999. Eesti elamusektor - transformatsioon aastatel 1991-1998 ja selle tagajärjed (Tallinna ja Tartu andmetel). Magistritöö inimgeograafias
- Kährik, A., Kõre J., Hendrikson, M. 2002. Eluasemepoliitika Euroopas ja Eestis. Praxis
- Laas, K. 1978. Rahvastikuprotsessidest Eestis, Tallinn: Eesti Raamat
- Ladányi, J. 1983. Patterns of Residential Segregation and the Gypsy Minority in Budapest
- Ladányi, J. 1989. Changing patterns of residential segregation in Budapest
- Ladányi, J., Szelenyi, I., 1998. Class, ethnicity and urban restructuring in postcommunist Hungary. *Teoses: Enyedi, G.* (toim). *Social change and urban restructuring in Central Europe*, 67-86. Budapest: Akademiai Kiado
- Lehmann, S. G.; Ruble, B. A. 1997. From 'Soviet' to 'European' Yaroslavl: Changing Neighbourhood Structure in Post-Soviet Russian Cities. *Urban Studies* 34, 1085-1107.
- Linnupõld, L., Nuuter, T., Pihlak Ü. 1988. Elamuprobleemi lahendamiseks Eesti NSV-s aastani 2000: Eesti Teadus- ja Tehnikainformatsiooni ning Majandusuuringute Instituut
- Logan, J., Bian, Y., Bian, F. 1996. Housing inequality in urban China in the 1990s. *Interantional Journal of Urban and Regional Research* 20, 7-25.
- Marksoo, A. 1958. Kohtla-Järve linnaregiooni kujunemisest. Eesti NSV Teaduste Akadeemia
- Metsalu, T. 2005. Tallinna rahvastiku elamistingimused: loendus 1989. Tallinna Ülikool
- Musil, J. 1987. Housing Policy and the sociospatial structure of cities in a socialist country: the example of Prague
- Raam, H. 1997. Kohtla-Järve linn. *Teoses: Reimaa, V., Käiss, E., Ida-Virumaa: Estonia.* Jõhvi
- Raitviir, T. 1988. Factorial ecological structure of Tallinn. *Teoses: Punning, J.M.* (toim), *Estonia: geographical researches*, EGS Tallinn
- Roseman, C., Laux, D. Thieme, G. 1996. Ethnicity: Geographic Perspectives on Ethnic Change in Modern Cities. London
- Rowland, R. H. 1992. Selected urban population characteristics of Moscow. *Post-Soviet Geography* 33, 569-590.
- Rukavishnikov, V. O. 1978. Ethnosocial aspects of population distribution in cities of Tataria. *Soviet Sociology* 3, 59-79.
- Rywkin, M. 1982. Moscow's muslim challenge in soviet Central Asia. New York: M. E. Sharpe
- Sailer-Fliege, U. 1999. Characteristics of post-socialist urban transformation in East Central Europe. *GeoJournal* 49, 7-16.
- Sillince, J.A.A. 1985. The Housing market of the Budapest Urban region 1949-83. *Urban Studies* 21, 141-9.

- Smith, M. S. 1996. The Socialist City. *Teoses: Andrusz, G., Harloe, M., Szelenyi, I. (toim.): Cities after Socialism. Urban and Regional Change and Conflict in Post-socialist Societies, 70-99.* Oxford: Blackwell Publishers
- Statistikakomitee. 1988. 1989. aasta üleliidulise rahvaloenduse korraldamise ja loendatavate isikute nimestike ning loenduslehtede täitmise juhend
- Statistikaamet 1997. Rahvaloendused Eestis. Tallinn
- Statistikaamet 2000. Elamistingimused. Tallinn
- Szelenyi, I. 1983. *Urban inequality under state socialism.* New York: Oxford University Press
- Szelenyi, I. 1996. Cities under socialism - and after. *Teoses: Andrusz, G., Harloe, M., Szelenyi, I. (toim.): Cities after Socialism. Urban and Regional Change and Conflict in Post-socialist Societies, 286-317.* Oxford: Blackwell Publishers
- Szelenyi, I. 1997 Housing inequalities and occupational segregation in state socialist cities: commentary on the special issue of IJURR on east European cities
- Tammaru, T. 1996. Virumaa rahvastik. *Teoses: Saaber, K. (toim): Koguteos Virumaa, lk 18-21.* Rakvere
- Tammaru, T. 2000. Suburbanisatsioon Eesti linnastumises. *Teoses: Jauhiainen, J.S. ja Kulu, H. (toim.) Inimesed, ühiskonnad ja ruumid. 77-88.* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Tammaru, T. 2001. Linnastumine ja linnade kasv Eestis Nõukogude aastatel. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Tosics, I. Privatization in housing policy: the case of the western countries and that of Hungary
- Weclawowicz, G. (1979) The structure of socio-economic space in Warsaw 1931 and 1970: a study in factorial ecology. *Teoses: French, R.A., Hamilton, F. (toim.): The socialist city – spatial structure and urban policy.* Chichester: John Wiley
- Weclawowicz, G. (1992) The Socio-spatial structure of the socialist cities in East-Central Europe: the case of Poland, Czechoslovakia and Hungary, in F. Lando(ed.) *Urban and Rural Geography, pp.129-140.* Venezia: Cafoscarina
- Volkov, L. 1980. Eestimaa asustus. Tallinn: Eesti Raamat
- www.kohtla-jarve.ee

8. LISAD

Lisa 1. Kohtla-Järve linnapiirkondade kaart

Lisa 2 a. Jooniste nimistu

Joonis 1 Ökoloogiline seletus linnastumisele sotsialismimaades (Szelenyi 1996).	8
Joonis 2 Ajalooline seletus linnastumisele sotsialismimaades (Szelenyi 1996).	9
Joonis 3 Ida-Euroopa sotsialistliku linna kasvumudel. Allikas: French, Hamilton 1979.	19
Joonis 4 Sotsialistliku linna ebavõrdust kujundanud tegurid: sekundaarsed elemendid, primaarsed mõjurid ning tulem. Allikas: Smith 1996.	27
Joonis 5 Kohtla-Järve 1989. aasta loendusjaoskonnad ja autori moodustatud linnapiirkonnad.	37
Joonis 6 Kohtla-Järve elanike eluruumi ehitusaja jaotus 1989. aastal. Allikas 1989. a rahvaloendus.	45
Joonis 7 Riiklike eluruumide osakaal (%).	48
Joonis 8 Eluruumitüüpide jaotus linnapiirkonniti.	48
Joonis 9 Eluruumi pind.	49
Joonis 10 Keskmise tubade arv.	49
Joonis 11 Eluruumi pind.	51
Joonis 12 Tube elaniku kohta.	51
Joonis 13 Hoonete välisseinte materjal.	52
Joonis 14 Hoonete ehitusaeg.	54
Joonis 15 Kohtla-Järve elanike arvu muutus kuni 1989. aastani. Allikas: Statistikaamet.	56
Joonis 16 Kohtla-Järve rahvastiku soolis-vanuseline koosseis 1989. Allikas 1989. a rahvaloendus.	57
Joonis 17 Ida-Virumaa rahvastiku soolis-vanuseline koosseis 1989. Allikas 1989. a rahvaloendus.	57
Joonis 18 Eestlaste osakaal Kohtla-Järve linnanõukogus 1959-89. Allikas: Tepp 1990.	59
Joonis 19 Kohtla-Järve elanike haridusjaotus. Allikas: 1989. a rahvaloendus.	61
Joonis 20 Kohtla-Järve rahvastiku paiksus.	64
Joonis 21 Kuni 16-aastased.	66
Joonis 22 16-34-aastased.	66
Joonis 23 16-59 aastased.	67
Joonis 24 Üle 60-aastased.	67
Joonis 25 Elanike mediaanvanus jaoskonniti.	68
Joonis 26 Vanusgruppide jaotus ja mediaanvanus linnapiirkonniti.	68
Joonis 27 Eestlaste osakaal jaoskonniti.	70
Joonis 28 Kõrghariduse osakaal (%) jaoskonniti.	73
Joonis 29 Põlevkivitööstuses töötajate osakaal (%) jaoskonniti.	73
Joonis 30 Siserännanute osakaal jaoskondades ning paiksete-sisserännanute jaotus linnapiirkondades.	75
Joonis 31 Eluruumi suuruse jaotus vanusgruppides.	77
Joonis 32 Kõrgemat järku mugavuste olemasolu riiklikes ja mitteriiklikes eluruumides vanusgruppide kaupa.	79
Joonis 33 Kõrgemat järku mugavuste olemasolu vanusgruppide ja haridustaseme lõikes.	79
Joonis 34 Eluruumi suuruse jaotus rahvusgruppide ja eluruumi kuuluvuse lõikes.	82
Joonis 35 Kõrgemat järku mugavuste olemasolu riiklikes ja mitteriiklikes eluruumides.	83
Joonis 36 Eluruumi suuruse jaotus haridusgruppide ja eluruumi kuuluvuse lõikes.	87
Joonis 37 Eluruumi suuruse jaotus tegevusala lõikes.	90

Lisa 2 b. Tabelite nimistu

Tabel 1 Töös kasutatud sotsiaalsed näitajad ning eluruumiandmed.	36
Tabel 2 Eesti elamufond sotsialismiperioodi lõpul (miljonit m ² elamute üldpinda)	44
Tabel 3 Kohtla-Järve linnanõukogu linnade rahvuslik koosseis rahvaloenduse andmetel 1959., 1970., 1979. ja 1989. aastal.	59
Tabel 4 Kohtla-Järve elanike haridusliku jaotumuse võrdlus Eesti üld- ja linnarahvastiku näitajatega.	62
Tabel 5 Kohtla-Järve aktiivse rahvastiku töökohtade jaotus peamiste rahvamajandusharude lõikes.	63
Tabel 6 Eluruuminäitajad vanusjaotuse põhjal.	76
Tabel 7 Eluruuminäitajad etnilise jaotuse põhjal.	81
Tabel 8 Eluruuminäitajad haridustaseme jaotuse põhjal	86
Tabel 9 Eluruuminäitajad tegevusala põhjal	89

Lisa 3. Rahvaloendusleht

Lisa 4. Kohtla-Järve linnaosade fotod

1930. aastate kahepere-elamud .

1930. aastate tööliselamu linna vanimas osas.

1950.-1960. aastatel rajatud siselinna-ala.

Elamu stalinistlikus siselinnakvartalis.

1970. aastate elamud.

1980.aastatel rajatud Põhja mikrorajoon.

1980. aastate tüüpilisi elumaju Põhja mikrorajoonis.

1980. aastatel rajatud mikrorajooni selvehall-teeninduskeskus Põhja mikrorajoonis.

Soome tüüpprojekti järgi 1970.-80. aastatel ehitatud elamud Lõuna mikrorajoonis.